

STUDIA
UNIVERSITATIS BABEȘ-BOLYAI

PHILOSOPHIA

1

1979

CLUJ-NAPOCA

REDACTOR ȘEF: Prof. I. VLAD

REDACTORI ȘEFI ADJUNCȚI: Prof. I. HAIDUC, prof. I. KOVÁCS, prof. I. A. RUS

**COMITETUL DE REDACȚIE FILOZOFIE: Prof. A. DANCSULY, prof. T. HĂGAN,
prof. N. KALLOS, prof. T. POP, prof. I. RADU, prof. G. TOMUȚA (redactor
responsabil), lector C. BLAJ (secretar de redacție)**

STUDIA

UNIVERSITATIS BABEȘ-BOLYAI

PHILOSOPHIA

1

Redacția 3400 CLUJ-NAPOCA, str. M. Kogălniceanu, 1 • Telefon 1 34 50

SUMAR — CONTENTS — SOMMAIRE — СОДЕРЖАНИЕ

FILOZOFIE — POLITOLOGIE — SOCIOLOGIE

- A. I. HOSSU, Spiritul de geometrie și spiritul de finețe la Blaise Pascal
 ● L'esprit de géométrie et l'esprit de finesse chez Blaise Pascal . . . 3
- O. MAGHIARU, Conceptul de imitație în *Poetica* lui Aristotel și actualitatea
 lui C. Dobrogeanu-Gherea ● Aspects concerning the concept of political 10
- V. MUȘCĂ, Aristotel: filozofia universalului sau universalitatea filozofiei ●
 Aristote: la philosophie de l'universel et l'universalité de la philosophie 16
- I. PETRAȘ, Raportul natură-cultură în antropologia structuralistă ● The nature-
 culture relation in the structural anthropology 23
- GH. TOMA, Cîteva probleme ale „inesizabilului lucru în sine kantian“ (II)
 ● Sur „l'insaisissable chose en soi“ de Kant (II) 29
- V. BOARU, Etic și politic în *Manifestul Partidului Comunist* ● Ethique et po-
 litique dans *le Manifeste du Parti Communiste* 36
- I. LEICU, Aspecte privind conceptul de partid politic reflectate în gândirea
 lui C. Dobrogeanu-Gherea ● Aspects concerning the concept of political
 party reflected in C. Dobrogeanu-Gherea's thinking 41
- C. BLAJ, Preliminarii la o cercetare privind procesul de formare și dezvoltare
 a conștiinței politice a tineretului ● Предварительные соображения от-
 носительно формирования и развития политического сознания молодежи . . . 48
- I. SEMENIUC, Aspecte metodologice ale cercetării interdisciplinare ● Методо-
 логические вопросы междисциплинарных исследований 52

PSIHOLOGIE — PEDAGOGIE — METODICĂ

- V. PREDA, Rolul explorării vizuale în diverse activități umane ● Le rôle
 de l'exploration visuelle dans les activités humaines 58

M. COSMA, S. TRITEANU, Pregătirea profesională a elevilor prin lucrările practice de tehnologia chimiei anorganice ● La préparation professionnelle des élèves par les travaux pratiques de technologie de la chimie anorganique	66
A. POENARU, Particularități metodice de învățare a voleiului la copii ● Particularités méthodiques de l'enseignement du volley-ball aux enfants . . .	74
Recenzii — Books — Livres parus — Рецензій	
Onisifor Ghibu, Pentru o pedagogie românească (M. IONESCU, I. BUȘE)	78
Cronică — Chronicle — Chronique — Хроника	80

SPIRITUL DE GEOMETRIE ȘI SPIRITUL DE FINEȚE LA BLAISE PASCAL

ANDREI-IUSTIN HOSSU

Rare cazuri pomenește istoria gândirii omenеști de pînă la noi care să intrupeze atît de statuar și atît de fascinant, în egală măsură, cele două modalități de actualizare a spiritului — *spiritul de geometrie*, adică disciplina riguroasă a inteligenței discursive, și *spiritul de finețe*, adică puterea de strămutare a gândului pe alte orbite unde elementele de imponderabil primează — ca și Blaise Pascal. Mare filozof al științei, creator el însuși de știință (a inventat mașina aritmetică de calcul cu trei secole înaintea ciberneticii, a descoperit legea din fizică ce-i poartă numele), Pascal stă alături de contemporanul său Descartes, îngemănați sub zodia aceleiași ev: evul modern, evul reinvierii științelor — domeniu în care își actualizează spiritul de geometrie. Setea de eternitate, relativizarea a ceea ce este perisabil și, parcă, rostirea nedisimulată a altei ordini — a carității — în meditația pascaliană asupra condiției umane, din *Cugetări*, înalță către fire celălalt obraz al singularului Pascal: spiritul de finețe.

Dezvoltările noastre, care vor urmări capitolul *Spiritul de geometrie și spiritul de finețe* din *Cugetări*, precum și opusculele *Prefață la tratatul despre vid* și *Despre spiritul geometric și despre arta de a convinge*, vor căuta să surprindă tocmai această unitate fericită a celor două modalități de actualizare a spiritului în conul de lumină al universului pascalian. Așa fiind, Pascal este pretutindeni *egal în sine*, excluzînd — lucru valabil în cazul atîtor mari spirite — analogia cu replica lui Horatio către Marcellus din *Hamlet*: „Cine e? Horatio?” — „O parte din el”.

În capitolul *Spiritul de geometrie și spiritul de finețe*, Pascal disociază calitatea lor intrinsecă. „Într-unul — notează el despre *spiritul de geometrie* — principiile sînt palpabile, dar îndepărtate de uzul comun; astfel încît îți vine greu să întorci capul într-acolo, din lipsă de deprindere; dar de cum îl întorci puțin, vezi principiile din plin; și ar trebui să ai spiritul cu desăvîrșire fals ca să raționezi prost asupra unor principii atîta de vădite încît e aproape cu neputință să-ți scape”¹. În schimb: „... în *spiritul de finețe* principiile sînt în uzul comun și dinaintea ochilor la toată lumea. N-ai de ce să întorci capul, nici să te sforțezi; nu-i vorba decît să ai vederea bună, dar trebuie s-o ai bună; căci principiile sînt așa de desfăcute și în așa de mare număr încît e aproape cu neputință să nu-ți scape. Ci, omiterea unui principiu duce la eroare; astfel, trebuie să ai vederea foarte limpede spre a vedea toate principiile, și apoi spiritul just spre a nu raționa fals asupra unor principii cunoscute”².

¹ B. Pascal, *Oeuvres*, Bibliothèque de la Pléiade, Éditions Nouvelle Revue Française, Paris, 1941, p. 826.

² *Ibidem*.

Continuînd demersul, gînditorul le confruntă, le apropie, subliniînd mai profund diferențierea lor calitativă: „Toate spiritele geometrice ar fi așadar fine de ar avea vederea bună, căci ei nu raționează fals asupra principiilor pe care le cunosc; și toate spiritele fine ar fi geometrice de ar apleca urechea spre principiile neobișnuite ale geometriei”³. Așadar se ivește o inadvertență între spiritele fine și cele geometrice: „Ceea ce face așadar că unele spirite fine nu sînt geometrice, este că ele nu pot cituși de puțin să se întoarcă spre principiile geometrice; dar ceea ce face ca unii geometri să nu fie spirite fine, este că ei nu văd ceea ce este dinaintea lor și, fiind deprinși cu principiile distincte și grosolane ale geometriei și să nu raționeze decît după ce au văzut bine și au mînuit principiile lor, ei se pierd în lucrurile de finețe, unde principiile nu se lasă astfel minuite”⁴. În acest context, se clarifică mai bine esența cunoașterii intuitive prin pascalianul spirit de finețe: „Le vezi anevoie, le simți mai degrabă decît le vezi; ai greutatea infinite ca să-i faci să le simtă pe aceia care nu le simt prin ei înșiși; acestea sînt lucruri așa de delicate și așa de numeroase, încît trebuie un simț foarte delicat și foarte limpede ca să le simți și să judeci drept și just după acest simțămînt, fără să poți cel mai adesea să le demonstrezi prin ordine ca în geometrie, fiindcă aici nu stăpînești astfel principiile, și fiindcă ar fi un lucru fără de capăt ca să-l începi. Trebuie dintr-o dată să vezi lucrul, dintr-o singură privire, și nicidecum printr-un raționament progresiv, cel puțin pînă la un anumit grad”⁵.

Din caracterul ireductibil al celor două categorii de cunoașteri — cea *geometrică*, *demonstrativă* și cea *intuitivă* (ca să întrebuițăm o expresie mai proprie terminologiei din zilele noastre) — rezultă caracterul ireductibil al celor două categorii de spirite: „Și așa — scrie autorul — rar se întîmplă ca geometrii să fie fini și cei fini să fie geometri, din cauză că geometrii vreau să trateze geometric aceste lucruri fine, și se fac ridiculi, voind să înceapă prin definiții și apoi prin principii, ceea ce nu corespunde cu modul de a acționa în acest fel de raționament. Asta nu înseamnă că spiritul nu o face: dar o face tacit, cu naturalețe și fără de rutină, căci puțința de exprimare este dată tuturor oamenilor, dar simțirea (= intuiția — n.n.) nu-i dată decît la puțini dintre oameni”⁶. (Aici, în această formulare, diferențiînd facultatea rațională de facultatea intuitivă, Pascal prefigurează una dintre ideile fundamentale ale cugetării sale, idee ce va încerca să justifice mistică sa: „Le coeur a ses raisons que la raison ne les connaît pas”. — „Inima are rațiunile sale pe care rațiunea nu le cunoaște“.) În cazul celor hărăziți cu spiritul de finețe: „dimpotrivă — arată Pascal — avînd astfel obiceiul să judece dintr-o singură privire, ei sînt așa de mirați — cînd li se prezintă propoziții din care nu înțeleg nimic, și în care pentru a pătrunde trebuie să treci prin propoziții așa de

³ *Ibidem.*

⁴ *Ibidem.*

⁵ *Ibidem*, p. 826—827.

⁶ *Ibidem*, p. 827.

aride, cum ei nu s-au deprins deloc să vadă astfel cu de-amănuntul — în-
cît ei se descurajează și se dezgustă de acestea⁷.

Nu fără sarcasm disimulat, Pascal notează despre o categorie aparte
de spirite: „*Dar spiritele false nu sînt nici fine, nici geometrice*“⁸.

O ultimă lumină necesară distincției o răsfrînge scriind: „Geometrii
care nu sînt așadar decît geometri au spiritul drept, dar cu condiția ca
să li se explice bine toate prin definiții și principii; altminteri ei sînt
falși și insuportabili, căci ei nu sînt dreți decît întemeiați pe principii
pe deplin limpezițe“⁹. Cît despre cei hărăziți numai cu spiritul de fi-
nețe: „... ei nu pot avea răbdarea să coboare pînă la principii ale lu-
crurilor speculative și de imaginație, pe care niciodată nu le-au văzut în
lume, și cu totul înafara uzului comun“¹⁰.

Individualitatea și deopotrivă complementaritatea fulgurației intui-
tive și a demersului conceptual, așadar a sensibilității și a intelectului,
potențînd insuficiențele amîndurora considerate de sine stătătoare, va fi
reformulată, mai drastic și mai abstract, de către severul Kant prin ce-
lebra sa viziune din *Critica Rațiunii Pure*: „Intuiția fără concept este
oarbă, conceptul fără intuiție este gol“.

În subcapitolul la capitolul analizat anterior, *Spiritul drept* (sau *Spi-
ritul de justețe*), Pascal disociază două atitudini ale spiritului științific,
unul rămîinînd spiritul de geometrie, iar pe celălalt denumindu-l spiritul
drept sau spiritul de justețe. Pascal începe prin a formula două feluri
de *simț drept* (termen căruia i-am putea substitui pe cel de spirit științifi-
c): unele operante într-o anumită ordine de lucruri, și nu într-altă or-
dine, unde acestea extravaghează. Unele scot bine consecințele din puține
principii — și avem aici „o rectitudine de simț“ („*c'est une droiture de
sens*“) —; — altele degajează bine consecințele lucrurilor acolo unde sînt
multe principii. De aici decurge că: „Există așadar două feluri de spirite:
unul, de a pătrunde cu agerime și în profunzime consecințele principiilor,
și acesta este *spiritul de justețe*; altul, de a cuprinde un mare număr de
principii fără a le confunda, și acesta este *spiritul de geometrie*. Unul este
forță și rectitudine spirituală, celălalt este amplitudine spirituală. Ci unul
poate lesne să fie fără celălalt, spiritul putînd fi puternic și îngust, și
putînd fi de asemenea amplu și slab“¹¹.

Acestor două modalități de actualizare a spiritului în demersul ști-
ințific, Pascal le opune iarăși cunoașterea intuitivă: „Aceia care sînt de-
prinși să judece prin simțire nu înțeleg nimic din operațiile raționamen-
tului, căci ei vreau mai întîi să pătrundă dintr-o privire și nu sînt de-
prinși să caute principiile. Iar ceilalți, dimpotrivă, care sînt de-
prinși să raționeze prin principii, nu înțeleg nimic din demersurile sim-
țirii, căutînd acolo principii și neputînd pătrunde dintr-o privire“¹².

⁷ *Ibidem.*

⁸ *Ibidem.*

⁹ *Ibidem.*

¹⁰ *Ibidem.*

¹¹ *Ibidem*, p. 828.

¹² *Ibidem.*

Așadar, *spiritul de finețe* se aplică în cunoașterea naturii intime a omului — în ceea ce are aceasta esențial, ireductibil, de pură imponderabilitate — și a realității lui sociale, amîndouă obiecte ale filozofiei; cită vreme, *spiritul științific* acționează în demersurile sale prin *spiritul de geometrie* (caracterizat prin amplitudine, fără a exclude, ca un complement negativ, slăbiciunea) și prin *spiritul de justete* (caracterizat prin forță și rectitudine, fără a exclude, ca un complement negativ, îngustimea).

Opusculul *Prefață la tratatul despre vid* ni-l revelează pe omul de știință Pascal — mare filozof al științei și teoretician al metodei experimentale în științele naturii. Aici, *misticul* Pascal este surmontat de *omul de știință* Pascal într-un chip neîndoielnic: el demonstrează că raționamentul, luminile evidentei noastre originare, indispensabile dezvoltării matematicilor și științelor naturii, sînt incompatibile cu autoritatea scripturii și a părinților bisericii. *Experimentul* este absolut necesar propășirii științelor. Idolatria autorităților antice înseamnă negarea forței cognitive expansive a rațiunii, ca virtualitate mereu generatoare de sine și în sine. Așadar, întărește Pascal, trăsătura definitorie și fundamentală a științelor naturii consistă în aceea că toate se întemeiază pe *experiență*, ci nu pe *demonstrație* (privilegiu exclusiv al rațiunii — n.n.), fapt ce în-lătură ca dăunătoare orice aserțiune universală și cere cu necesitate enumerarea tuturor părților sau a tuturor cazurilor diferite.

În acest context, gînditorul le reproșează anticilor că au fost refractari categoriilor de *infiniț* și *vid*, negîndu-le existența. Desigur, în afirmarea acestor irefutabile și competente observații științifice rostește dominant omul de știință din aurora erei moderne. Altfel, *spiritul de finețe* i-ar fi luminat cu prisosință ideea că însuși spiritului gîndirii eline de armonie și măsură îi repugnau categoriile abstracte de *infiniț* și de *vid*, tocmai fiindcă acestea scandalizau ordinea cosmică, în care „*ceea ce este, este; ceea ce nu este, nu este*“ (Parmenide). Și oare nu fluxul acestui spirit iradiat și fecundat toate științele Eladei (asimilate filozofiei), nescutindu-le de eșecuri în ochii unui creator de știință de talia lui Pascal? „Astfel — scrie Pascal — fără a-i contrazice, putem afirma contrarul față de ceea ce ziceau ei și, în sfîrșit, oricîtă forță ar avea Antichitatea, *adevărul trebuie să aibă întotdeauna prioritate, chiar dacă de curînd descoperit, de vreme ce el este întotdeauna mai vechi decît toate părerile ce ni le-am făcut despre el, și ar însemna să ignorăm natura lui închipuindu-ne că el a început să existe pe timpul cînd a început să fie cunoscut*“¹³ (s. n.).

Așadar, *adevărul științific* se dezvoltă prin epuizarea progresivă a seriei condițiilor de fenomene posibile, fapt operat continuu în cunoaștere, suprimînd la vreun moment dat vreo axiomă de cunoaștere, și identificîndu-se astfel cu necondiționatul kantian. Relativizat de experiența etern-deschisă, stînd sub zodia provizoratului, *adevărul științific* va fi, în consecință, o ipostază vremelnică, o cucerire parțială în ineputabilul drum al cunoașterii. Pe de altă parte, *misticul* Pascal afirmă posibilita-

¹³ *Ibidem*, p. 312.

tea cunoașterii adevărului numai în *teologie* — unde nu mai este axiomă de cunoaștere, ci postulat de credință.

O largă cercetare asupra spiritului științific aplicat în științele a căror metodă de bază este demonstrația, cu precădere geometria, desfășoară Pascal în opusculul său *Despre spiritul de geometrie și despre arta de a convinge*. Întîia secțiune, *Despre spiritul geometric*, cuprinde regulile de conducere a demonstrațiilor geometrice, adică perfecte și metodice. A doua secțiune, *Despre arta de a convinge*, cuprinde regulile ordinii geometrice, adică perfecte și atotcuprinzătoare.

În *Despre spiritul geometric*, Blaise Pascal începe prin a arăta că modelul unui autentic discurs științific este metoda demonstrației geometrice, geometria fiind, după expresia autorului, „aproape singura dintre științele omenești care produce demonstrații infailibile, pentru că ea singură observă adevărata metodă, în timp ce toate celelalte sînt printr-o necesitate naturală într-un așa soi de confuzie, încît singuri geometrii sînt în măsură să o cunoască cel mai bine”¹⁴. Metoda demonstrației geometrice este eminentă și desăvîrșită — „căci ceea ce trece dincolo de geometrie ne depășește”¹⁵ —, notează, în acest panegiric lucid al geometriei și implicit al forței de expansiune cognitivă a rațiunii umane, genialul gînditor francez. Metoda demonstrației consistă în: — a folosi fiecare termen căruia cineva nu-i explicase dinainte precis, în mod determinat, sensul; — a nu avansa niciodată vreo propoziție pe care cineva să nu o fi demonstrat prin adevăruri bine cunoscute, adică a defini toți termenii și a proba toate propozițiile. Pascal diferențiază subtil între *definițiile de nume*, adică formulările de nume pentru obiectele desemnate cu limpezime, și *definițiile de lucru*, acestea fiind propoziții libere, susceptibile de contradicție, conducînd pînă la suprimarea identității lucrurilor. Geometria nu-și definește noțiunile fundamentale — spațiul, timpul, mișcarea, numărul — datorită extremei lor evidențe raționale (a „clarității și distincției lor” — ar spune Descartes): logic, extrema evidență comportă în sine deplina certitudine. În aceeași ordine de idei, fundamentarea procedurii reducerii la absurd, diferențierea între „a fi un lucru și a fi un neant”, sau între indivizibil și întins, precum și sesizarea *infinitalui mare și mic* ilustrează strălucit forța periplului științific pascalian.

În secțiunea a doua, *Despre arta de a convinge*, gînditorul francez tratează despre organizarea probelor metodice perfecte în demonstrația științifică. După Pascal, metoda coordonării demersului științific — numită de el „*l'art de persuader*” — are un raport necesar cu felul în care oamenii consimt cu ceea ce li se propune și cu condițiile lucrurilor pe care vrem să le facem evidente: „Nimeni nu ignoră că sînt două părți prin care părerile sînt primite în suflet, care sînt cele două puteri principale, *înțelegerea și voința* (s.n.). Cea mai naturală este cea a *înțelegerii* (s.n.), fiindcă cineva nu va trebui să consimtă niciodată decît la adevă-

¹⁴ *Ibidem*, p. 360.

¹⁵ *Ibidem*.

rurile demonstrate; dar simultan cea mai obișnuită, chiar dacă împotriva naturii, este *voința* (s.n.); fiindcă tot ceea ce este oamenii sînt aproape întotdeauna înclinați să creadă nu prin probă, ci prin plăcere. Această cale este improprie, nedemnă și străină: asemenea toată lumea o dezavuează¹⁶. Așadar, opțiunea lui Pascal va fi categorică pentru principiile spiritului în raport cu principiile voinței, calificîndu-și astfel *puternicul său raționalism dialectic în atitudinea științifică* — fapt ce nu numai că îl înnobilează cu autoritate științifică, ci, smultan, îl scutește de o contradicție internă în periplul său științific, care ar fi rezultat dintr-un compromis eclectic între cele două categorii de principii și ar fi croit în acest mod cale regală atitudinii *subiectiviste* în știință.

Simultan, dualitatea fundamentală a structurii sale intelectuale-afective îl stăpînește ca o matcă originară, inebranabilă: dacă pentru *misticul* Pascal există „*adevărurile divine*“ („pe care mai întii trebuie să le iubești pentru a le înțelege“ — consideră el), pentru *creatorul, filozoful și teoreticianul științei* Pascal există, axiologic inferioare, „*adevărurile naturale*“ („pe care mai întii trebuie să le cunoști pentru a le iubi“ — apreciază el). Ca un reflex, chiar „instrumentele de lucru“ în cucerirea lor vor fi deosebite, avînd de-a face cu două categorii de cunoașteri: în întiiul caz, prin *credință de intensă spiritualitate*; în al doilea caz, prin *cercetare rațională progresivă*.

Ci, arta de a convinge, consistînd în realizarea acordurilor adevărilor cu principiile lor, iar principiile ferme și sigure fiind foarte rare, în afara celor geometrice, ele fiind alterate de obiectele plăcerii, Pascal o limitează strict la domeniul demonstrației științifice. Ea consistă în *trei părți esențiale*: — a defini clar termenii de care cineva trebuie să se servească; — a propune principii sau axiome evidente pentru a proba lucrul asupra căruia se acționează; — și a se substitui întotdeauna în demonstrație definițiile în locul termenilor definiți. Pentru a le argumenta valabilitatea, Pascal afirmă: „... niciodată o demonstrație în care aceste circumstanțe sînt păstrate n-a putut primi cea mai mică îndoială; și niciodată acolo unde ele lipsesc nu pot să aibă forță“¹⁷.

Ridicînd statuie geometriei pentru regulele ei infailibile, Pascal repudiază, prin contrast, precaritatea și lipsa de esențialitate, formalismul facil al construcțiilor logice. Exclusivist în panegiricul metodei demonstrației geometrice, Pascal stigmatizează toate celelalte reguli, exterioare matematicilor, ca fiind „inutile“ și „dăunătoare“.

În concluzie la dezvoltările noastre despre spiritul de geometrie și spiritul de finețe la Blaise Pascal, putem afirma cu toată tăria că, în general, periplul pascalian asupra spiritului științific și în special intuiția sa genială asupra necesității fundamentării tuturor celorlalte discipline cu veleități științifice pe matematică, își dovedește plenar actualitatea în acest secol XX al extraordinarei revoluții tehnico-științifice.

¹⁶ *Ibidem*, p. 376.

¹⁷ *Ibidem*, p. 380.

L'ESPRIT DE GÉOMETRIE ET L'ESPRIT DE
FINESSE CHEZ BLAISE PASCAL

(Résumé)

L'auteur de l'étude met en lumière, dans la perspective de la pensée matérialiste-dialectique, les éléments de rationalité et de dialectique contenus d'une manière implicite et explicite dans la pensée scientifique pascalienne, ainsi que dans sa complexe et contorsionnée méditation sur la condition humaine. En accentuant le rationalisme dialectique réalisé par Pascal dans ses considérations de grande valeur et portée sur la méthode expérimentale dans les sciences de la nature et sur la méthode démonstrative en géométrie et en mathématiques en général, l'auteur de l'étude se propose de mettre en valeur l'actualité pérennante de la vision scientifique pascalienne dans les conditions de l'âge extraordinaire de la révolution scientifique et technique.

CONCEPTUL DE IMITAȚIE ÎN *POETICA* LUI ARISTOTEL ȘI ACTUALITATEA LUI

OVIDIU MAGHIARU

Cu multe prilejuri s-a afirmat că prima lucrare din istoria gândirii despre artă este *Poetica* lui Aristotel, că ea marchează începutul unor preocupări orientate în mod intenționat spre explicarea ordonată, sistematizată a acelor realizări omenești a căror finalitate este constituirea în subiectivitatea oamenilor a efectului de satisfacție estetică. *Poetica* înseamnă, prin urmare, momentul inițial al existenței esteticii ca domeniu distinct și relativ de sine stătător al cunoașterii.

Desigur, meritul deosebit al lui Aristotel în istoria cunoașterii nu constă numai în aceea că în secolul IV î.e.n. a delimitat un domeniu al activității sociale — cel al creației artistice —, ci și în aceea că a observat multe dintre aspectele esențiale ale acestui domeniu, aspecte pe care le-a numit cu ajutorul unor termeni rămași în mare măsură, ca sens, valabili pînă în zilele noastre. Așa stau lucrurile cu conceptul de *katharsis*. În cazul altor concepte, cum sînt cele de frumos și imitație, deși ele nu sînt elaborate de către Aristotel, el le-a conferit noi sensuri, mult mai apropiate de adevăr în comparație cu gânditorii care l-au precedat și mai ales cu Platon. Se poate spune că sensul pe care estetica contemporană (este vorba despre estetica cu o anumită orientare) îl atribuie termenilor de frumos și imitație este, în linii generale, acela stabilit de către Aristotel.

Poetica lui Aristotel este destinată studiului diferitelor specii de poezie. Prima carte, care ni s-a păstrat, tratează despre tragedie și epopee; cartea a doua, care nu s-a păstrat, se pare că trata despre comedie și poezia iambică. Valoarea deosebită a *Poeticii*, pe lângă considerațiunile pe care le cuprinde cu privire la caracteristicile principale ale tragediei — în această privință importanța *Poeticii* a fost mereu subliniată — constă și în profunzimea observațiilor pe care Aristotel le face la adresa altor arte, observații ce s-au dovedit a avea, în multe cazuri, o valabilitate generală în domeniul artelor. Printre aceste observații, de cea mai mare importanță pentru evoluția ulterioară a esteticii, sînt cele referitoare la imitația artistică.

Ideea că operele făurite de către oameni, opere care azi intră în sfera termenului de artă, sînt o imitare a unor modele luate din lumea înconjurătoare, din viață, este o idee mai veche în filozofia greacă antică. Cel care s-a ocupat înaintea lui Aristotel mai sistematic cu această problemă a fost Platon. Se știe însă faptul că în filozofia lui Platon ideea de imitație este subordonată ca sens și valoare concepției sale generale despre lume. În conformitate cu concepția sa, operele făurite de către oameni reprezintă o imitație de al treilea grad, o imitație a imitației. Lumea noastră sensibilă și frumusețea ei este o copie, o imitație a lumii

ideilor. Operele făurite de către artiști sînt o imitație a lumii și a frumuseții sensibile, deci o imitație aflată la trei grade depărtare de lumea și frumusețea autentică. Evident, între cele trei ipostaze ale frumosului se stabilește o ierarhie care presupune în mod necesar inferioritatea operelor de artă în raport cu natura și, cu atît mai mult, cu lumea ideilor. În ce privește capacitatea de a imita, Platon o consideră influențată de factori extra și supraumani. Implicațiile conceptului de imitație datorate specificului concepției filozofice a lui Platon, implicații care fac din acesta un concept în mare măsură speculativ, artificial, ar putea fi continuate. Cele menționate mai sus sînt însă suficiente pentru a pune în evidență deosebiriile dintre modul în care este gîndită ideea de imitație de către Platon și de către Aristotel — în favoarea celui din urmă, așa cum vom încerca să arătăm în continuare. Aceste deosebiri sînt de mare importanță fiindcă demonstrează contribuția hotărîtoare a lui Aristotel la reelaborarea conceptului de imitație, reelaborare care încarcă conceptul amintit cu acele semnificații pe care le-a moștenit estetica din zilele noastre.

Iată cum apreciază Aristotel diferitele arte: „Epoopea și poezia tragică, ca și comedia și poezia ditirambică și, în cea mai mare parte, ca și cîntatul din flaut și din cithară sînt toate, în general, imitații. Se deosebesc însă între ele în trei chipuri: fie că imită cu mijloace felurite, fie că imită lucruri deosebite, fie că imită în mod diferit și nu în același fel.

Căci, după cum unii (datorită meșteșugului sau datorită obișnuinței) imită, prin culori și forme, tot felul de lucruri a căror imagine ne-o înfățișează și după cum alții imită cu glasul, tot așa este și cu artele mai sus pomenite: toate izbutesc să imite prin ritm, grai și armonie, folosite laolaltă, sau cite una¹.

Aserțiunile lui Aristotel, după cum rezultă din textul citat mai sus, echivalează cu o definiție a artei. Dar, spre deosebire de Platon, procesul de imitare este considerat în întregime omenesc, natural, deoarece „A imita este un dar firesc al oamenilor și se arată chiar din copilăria lor“². Bineînțeles că și lumea imitată nu este expresia unei lumi a ideilor ierarhic superioară, ci o lume existentă prin sine însăși, lumea înconjurătoare și cea a caracterelor, a pasiunilor și acțiunilor omenești. În consecință, operele făurite de către artiști își dătoresc ceea ce sînt și cum sînt unor cauze pe deplin lumești, adică obiectului imitației și imitatorului. În acest fel, Aristotel exclude imixtiunea factorilor ideali supraumani sau de ordin divin din procesul creației artistice.

Discursul explicativ asupra poeziei tragice din *Poetica* îi prilejuiește autorului o serie de observații menite să completeze sensul conceptului de imitație, să îl facă operant sub raport cognitiv și pentru acele aspecte ale operelor poetice, și a altor arte, care nu se potrivesc cu înțelegerea lui îngustă. Astfel, pentru a nu fi simplist aplicată ideea imitației, Aristotel compară modul de a imita al istoricului cu cel al poetului; „... ei se deosebesc... prin aceea că unul povestește întîmplări care au

¹ Aristotel, *Poetica*. Ed. științifică. București, 1957, p. 11—12.

² *Ibidem*, p. 18.

avut loc, iar celălalt întâmplări care ar putea să se petreacă³. Între acțiunile omenești reale și poezie ca modalitate de imitație, Aristotel nu stabilește raporturi obligatorii deoarece imitația poetică este, în conținutul său, determinată nu numai de către realitatea exterioară, ci și de către necesitățile interne ale poeziei. Opera poetică nu este o simplă imagine a unor acțiuni și caractere omenești, ea conține și elemente dependente de însuși poetul, elemente cerute de necesități care domină procesul elaborării operei poetice.

Precizările de mai sus ni se par foarte importante fiindcă ele pun în evidență o gândire largă și profundă asupra conceptului de imitație, ne face pe noi să înțelegem că poezia (și operele de artă în general) este, folosind termeni actuali, reflectare și creație în același timp. Reflectare în măsura în care o operă pornește de la un model real existent și creație în măsura în care opera depășește, într-un sens sau altul, realitatea, introducând în ea elemente înainte inexistente. Dealtfel, părerea că operele de artă trebuiesc privite ca o sinteză complexă între un model real — aparținător fie realității obiective, fie celei subiective — și contribuția creației a artistului, este frecvent afirmată și în estetica contemporană.

În continuare, Aristotel formulează rezerve de semnificație principală pentru cazul în care opera poetică (sau alte opere) depășește realitatea vorbind despre lucruri care nu se pot petrece. „Dacă în poem se găsesc lucruri care nu pot avea loc, este o greșeală, dar care-i de iertat, când se atinge scopul urmărit de artă...⁴. Nuanțind și mai mult sensul în care trebuie înțeleasă imitația poetică, și cea artistică în general, arată că nu orice depășire a realității este posibilă în poezie fiindcă „În general, lucrul ce nu pare cu puțință trebuie să fie îndreptățit, fie prin necesitatea poetică, fie prin aceea a idealizării, fie prin părerea comună. În ce privește poezia, o imposibilitate care convinge e de preferat unei posibilități neconvingătoare. Poate nu-i cu puțință să existe oameni așa cum îi picta Zeuxis, dar el îi face mai frumoși, căci ceea ce servește drept pildă trebuie să întrecă realitatea⁵. Și mai departe: „... e verosimil ca lucrurile să se petreacă, în unele împrejurări, și împotriva verosimilului⁶.”

Spre deosebire de Platon, Aristotel își elaborează principiile sale teoretice despre artă plecând nu de la un model filozofic anterior elaborat, ci de la analiza concretă a realității artistice, așa cum se manifesta ea în timpul său. *Poetica* este un exemplu convingător în această privință. Faptul are semnificații multiple. În primul rând rezultă că sistemul ideilor despre artă este științific întemeiat din moment ce a fost elaborat având în permanență în atenție analiza determinațiilor cu caracter general ale operelor de artă, așa cum au fost ele create de către artiștii pe care Aristotel i-a avut în vedere. De aceea, estetica, în măsura în care are ca obiect elaborarea unui tablou teoretic explicativ al artei, deci în măsura în care este cunoaștere compusă dintr-un ansamblu de adevăruri adecvate

³ *Ibidem*, p. 31.

⁴ *Ibidem*, p. 84.

⁵ *Ibidem*, p. 89.

⁶ *Ibidem*.

obiectului — obiect care este un domeniu specific al vieții sociale — a fost întemeiată de către Aristotel. În al doilea rând, ținând seama de sensul pe care îl atribuie conceptului de imitație și de faptul că acest sens este în funcție de felul în care se înfățișau imaginile artistice în vremea sa, se poate spune că Aristotel este întemeietorul unei estetici a realismului.

Este bine cunoscut faptul că în istoria esteticii principiile formulate de către Aristotel, și mai cu seamă principiul imitației, au fost în felurite moduri interpretate. Diverse tendințe din estetica evului mediu, dar și din cea modernă, au insistat unilateral, până la deformare, asupra unora dintre aspectele teoriei aristotelice a imitației. Dintre acestea, semnificativă prin consecințele ei ni se pare a fi acea orientare care admite numai creația artistică a cărei rezultat sînt operele capabile să reflecte realitatea așa cum este ea, fără nici un adaos „din afară“ și fără să renunțe la ceea ce aparține lumii obiective. Pentru receptorul de artă, cerințele menționate se transformă în criterii de apreciere, în norme care acționează aprioric în atitudinea față de operele de artă. Este valoroasă din punct de vedere artistic, judecă aceștia, numai acea operă care redă realitatea în mod fidel.

Această atitudine față de artă, preconizată teoretic dar și de către „bunul simț“ al acelor care, lipsiți fiind de alte criterii de apreciere a artei, își întemeiază atitudinea lor valorizatoare pe gradul de asemănare a operei cu realitatea — deși nu întru totul dezavuabilă — a cauzat destulă dezorientare atât la nivelul creației cît și la cel al receptării artei. Este limpede că avem aici de-a face cu o înțelegere îngustă a principiului imitației în comparație cu felul în care a fost el preconizat de către Aristotel. Așa cum rezultă din fragmentele citate, Aristotel nu a vorbit numai despre opere care imită lumea obiectivă, ci și despre imitarea unor caractere și pasiuni. Ne putem imagina în ce sens larg înțelegea Aristotel imitația dacă ne gîndim la afirmația lui despre faptul că și muzica este imitație. Dar muzica nu imită lumea exterioară ci pe cea interioară a omului. Pentru a exprima o anumită stare sufletească, sunetele, materia primă a muzicii, pot fi înlănțuite, combinate etc., după reguli care nu au nimic comun cu realitatea exterioară. Se știe de altfel că în muzică imitarea unor sunete din natura înconjurătoare este considerat un procedeu exterior acestei arte și se recurge la el foarte rar.

Și alte amendamente ale ideii de imitație formulate de către Aristotel pe parcursul *Poeticii* demonstrează posibilitățile largi care stau la dispoziția artistului în procesul elaborării operei sale. El poate uza de imposibil, de neverosimil, poate depăși în diverse sensuri și cu multiple scopuri realitatea de la care pornește. Pe primul loc Aristotel situează necesitatea artistică, înțeleasă în sensul de cerințe interne ale artei în construirea imaginii, ca motiv pentru care artistul este îndreptățit să se îndepărteze de realitate sau să o depășească înzestrînd-o cu calități pe care nu are în mod obișnuit. Ideea de necesitate artistică — deosebit de importantă și care ar merita o analiză mai amănunțită — se referă la termenul subiectivitate al raportului artă-realitate pe care conceptul de imitație îl exprimă. Factorul hotărîtor al conținutului și al formei ope-

rei de artă nu este pentru Aristotel exclusiv realitatea obiectivă. El acordă un important rol și creatorului care își poate elabora opera în funcție de necesități a căror depozitar este el însuși. Opera de artă este gândită și explicată ca o sinteză complexă a obiectivului și subiectivului. Vedem deci că în viziunea lui Aristotel artistul nu este în mod fatal înlănțuit și subordonat lumii obiective, nu este un simplu reproducător de fapte și acțiuni umane, ci constructorul unei opere în care elementul preluat și cel creat se întrepătrund în mod dialectic. Fără îndoială că opera lui Aristotel nu ne obligă la o înțelegere a imitației în mod dogmatic, exclusivist; el a studiat procedeele de imitație artistică ținând seama de toate principalele clase de implicații pe care procesul realizării operei de către artist le presupune. De aceea, conceptul aristotelic de imitație îl cuprinde și pe cel de creație cu toate consecințele ce decurg din sensul pe care filozofia din zilele noastre îl atribuie acestui concept.

Dacă orientarea realistă dogmatic-normativă în estetică reprezintă o înțelegere îngustă, cu exagerat accent pe ideea de imitație, neglijându-se mențiunile lui Aristotel privitoare la posibilitatea pe deplin justificată a artistului de a depăși realitatea, orientările estetice întemeiate pe experiența unor practici de tendința abstracționistă din secolul nostru, neagă variabilitatea oricăror principii realiste. Dar, după cum ne este cunoscut, nici abstracționismul ca orientare practică, nici estetica derivată din ea, nu s-au dovedit a fi viabile. La început, teoreticienii abstracționismului vorbeau despre o adevărată revoluție în artă, despre mult visata eliberare a artei de sub tirania naturii, despre afirmarea plenară a principiului creației. Noiile aspecte ale imaginii artistice au fost apreciate ca semn al maturizării artei, ca o temelie a artei viitorului. Viața a evidențiat însă că abstracționismul, și alte tendințe apropiate de el, a fost o experiență interesantă și pînă de învățăminte; ea a demonstrat că opera de artă poate fi elaborată în absența, cel puțin în aparență, vreunui model luat din lumea obiectivă. Dar nu a dovedit, așa cum credeau adepții săi fanatici, că opera de artă cu adevărat valabilă pentru om este numai cea abstracționistă. Dealtfel, încă din prima jumătate a secolului nostru, abstracționismul a început să dea semne de epuizare ca modalitate de creație artistică. Nu este de mirare, fiindcă imaginea abstractă a avut ca rezultat o accentuată înstrăinare a publicului de ele. Astfel de opere comunică cu omul prin mijloace mult mai greu de descifrat decît operele comparabile, chiar și în limite relativ restrinse, cu realitatea.

În acest caz avem de-a face nu cu un obiectivism exagerat, consecință firească a înțelegerii simpliste a principiului imitației, ci cu un subiectivism exagerat derivat din nu mai puțin simplista înțelegere a ceea ce Aristotel numea necesitate artistică. Susținătorii acestui punct de vedere în problemele artei, de fapt, izolează omul de realitatea naturală și socială în care trăiește. Nouă ni se pare peremptorie afirmația filozofiei marxiste că omul nu poate fi privit nici în totală dependență de realitatea înconjurătoare — ceea ce în domeniul artei echivalează cu interpretarea simplist-reproductivă a principiului imitației —, nici izolat, independent de realitate — așa cum apare el în limitele esteticii abstracționismului.

Recitind azi *Poetica* lui Aristotel, ne putem ușor convinge de profunzimea gândirii stagiritului și în domeniul teoriei artei, de suplețea și multilateralitatea cu care a tratat arta poeziei, de completitudinea cu care a gândit arta ca imitație. Mai ales teoria imitației, cu condiția de a fi cu atenție și justete interpretată, se dovedește a fi în mare măsură valabilă pînă în zilele noastre.

LE CONCEPT D'IMITATION DANS LA POÉTIQUE
D'ARISTOTE ET SON ACTUALITÉ

(Résumé)

L'article met en évidence le rôle décisif d'Aristote dans la réélaboration du concept d'imitation (mimesis) artistique. Ce concept — tel qu'il est explicité dans *La poétique* — s'avère un point de départ valable pour l'explication non seulement de l'art traditionnel, fidèle à la réalité, mais aussi — et dans une très grande mesure — de l'art contemporain, à condition d'être exactement interprété, sans préjugés.

ARISTOTEL: FILOZOFIA UNIVERSALULUI
SAU UNIVERSALITATEA FILOZOFIEI

VASILE MUSCA

În vasta operă de gândire elaborată de Aristotel se întrupează în expresia sa cea mai plenară geniul filozofic al vechilor greci. Dacă prin Platon filozofia greacă a atins limita ultimă în mișcarea sa pe plan vertical, în profunzimea gândirii, prin Aristotel ea va atinge limita ultimă în mișcarea sa pe plan orizontal, impunând prin incomparabila lărgime a orizontului spiritual atins. Spirit riguros și vast, Aristotel cheamă la viață o întreagă lume de disponibilități teoretice ale gândirii grecești dinaintea de el, gândire care prin opera lui atinge una din împlinirile sale cele mai de sus. „Este, deci, — notează un comentator — mai mult decât gândirea unui simplu individ, considerabil altfel, este spiritul Greciei însăși care a parvenit la apogeul grandorii sale intelectuale”¹. Aceeași valoare reprezentativă i-o acordă lui Aristotel și un alt comentator al său atunci când afirmă că „idealul grec al măsurii, al echilibrului armonios de forțe s-a încarnat atît în personalitatea lui cît și în doctrina sa morală”².

Dezvoltarea de mai mult de două secole a filozofiei presocratice a naturii a dus la constituirea unor antinomii de gândire pe care, mai întîi, sofistii le-au pus în evidență prin necruțătoarea lor muncă critică. În centrul luptei care se dă pe terenul filozofiei naturii domină cu autoritate figurile de primă mărime ale lui Heraclit din Efes și Parmenide din Elea. În opoziția dintre dinamismul unuia și statismul celuilalt găsim un principiu esențial asupra căruia cei doi gânditori cad de comun acord: prin condiționarea sa empirică, obiectul filozofiei naturii reclamă apelarea la simțuri. Aceasta vine, însă, în dezacord cu fundamentele metafizicii atît ale efesianului cît și ale eleatului, amîndoi sprijiniți pe rațiune și disprețuind, de la un anumit punct încolo, simțurile a căror săracă și înșelătoare valoare de cunoaștere au dezvăluit-o printr-o critică aspră, fără rezerve. Venind, astfel, din direcții opuse, Heraclit și Parmenide se întîlnesc pentru a săpa împreună însăși temelia realismului naiv, atît ontologic cît și gnoseologic, din care se împărțășiseră, pînă atunci, cu o credință curată, aproape toți vechii cercetători ai naturii³. Să mai adăugăm la aceasta și opoziția dintre monismul hilozoist al ionienilor, ce explică întreg conținutul realității reducîndu-l la un singur principiu de viață, și doctrinele mai noi ale lui Empedocle, Anaxagora, Democrit care aduc o concepție diferită nu numai cît privește numărul și

¹ É. Boutroux, *Études d'histoire de la philosophie*, Alcan, Paris, 1925, p. 95.

² Th. Gomperz, *Les penseurs de la Grèce*, III, Paris-Lausanne, 1910, p. 30.

³ W. Windelband, *Geschichte der antiken Philosophie*, München, 1912,

calitatea substanțelor care alcătuiesc realitatea, dar și despre modul de a concepe raportul dintre substanță, pe de o parte, și forța care o pune în mișcare, pe de alta. Pornind de la acest tablou al vechii filozofii a naturii, disputată de atâtea tendințe contradictorii, care se neagă mutual, fără a admite vre-o formulă de conciliere, sofiștii — acești reprezentanți ai unui Aufklärung antic cum îi numește W. Windelband — își vor exercita spiritul lor critic ascuțit spre a acredita ideea sceptică a incertitudinii cunoașterii, a insuficienței cognitive a simțurilor și al caracterului formalist al activității rațiunii. Concluzia pe care o trag sofiștii din această împrejurare constituie un relativism ce pune adevărul în dependență de individ, modificându-l în funcție de variațiile individuale ale fiecăruia, de coeficientul diferit al personalității omului ca subiect al cunoașterii.

Reacția socratică împotriva sofiștilor va veni cu repeziciune, ea va fi tranșantă și energică. Atenția lui Socrate se va concentra asupra altui obiect de gândire decît lucrurile materiale, sensibile, care au reținut interesul înaintașilor săi „presocratici“, și anume asupra chestiunilor de ordin moral. Conceptele prin care se definește viața morală a omului desemnează realități spirituale. Apoi, asemenea concepte morale precum, bunăoară, binele, dreptatea, curajul și altele sînt valabile pentru toți indivizii, se impun conștiinței lor etice prin caracterul lor de universalitate, oarecum axiomatic, necondiționat. Concepția pe care Socrate o avansează cu privire la un asemenea obiect spiritual și universal al cunoașterii își reclamă și metoda corespunzătoare. Ea constă, în primă linie în a degaja din mulțimea cazurilor și exemplelor individuale, a diferitelor reprezentări care circulă cu privire la ele, ideea universală a cutărui sau cutărui virtuți sau viciu. Susținută pe continue procese de diviziune, mișcarea metodei socratice constă într-o ridicare de la particular la universal. Astfel, prin Socrate gândirea filozofică europeană își cîștigă un nou domeniu de meditație, pe care se va instala cu trînicie: filozofia conceptului universal.

Prima trăsătură care definește natura specifică a geniului lui Aristotel rezidă, tocmai, în neîncetata sa străduință de a ajunge întotdeauna la universal, de a-l identifica pretutindeni în cuprinsul realității. Orientarea către universal conferă o conformație spirituală proprie raționalismului aristotelic. Prin universalitatea de o vastitate neîntrecută pînă astăzi a preocupărilor între care s-a împărțit, comparabil doar cu cazul lui Leibniz în timpurile moderne, filozofia lui Aristotel îmbrățișează totul, de la cele mai amănunțite aspecte ale realității și date ale experienței la abstracțiile celor mai elevate trepte la care suie avînturile speculative ale gândirii. Din această intensitate de preocupări ce acoperă întreg cîmpul cunoașterii omenești de atunci, eforturile intelectuale ale lui Aristotel tind să surprindă și să degaje universalul din noianul acelor fapte individuale cărora le conferă sens și inteligibilitate rațională. Căutarea cu înfrigurare a universalului, în orice ocazie, se susține cu tărie pe ideea unei științe atotputernice, capabilă oricînd de a așeza orice fapt al realității, oricît de umil și ascuns ar fi acesta, în focarul cel mai intens al cunoașterii omenești. Știința reprezintă bunul cel mai de preț pe care

Aristotel îl aşază drept ţel înaintea tuturor ocupaţiilor omului. Ce credinţă interioară nedezmîntită încălzeşte cu flăcările sale această idee aristotelică de căpătîi? Este convingerea sa fermă în caracterul raţional al structurii şi dinamicii realităţii, în care diferitele forme de existenţă sînt astfel dispuse încît întretin relaţii logice între ele. Ca atare, realitatea poate fi pătrunsă de raţiunea omului pînă în cele mai tainuite colţuri ale sale, pînă în cele mai ferite cute ale lucrurilor şi proceselor. Nu este vorba, deci, de o simplă curiozitate şi nici de o orgolioasă ambiţie ce mină din spate inteligenţa omenească pe căile din ce în ce mai dificile ale cunoaşterii, ci de o profund înrădăcinată convingere că mintea omului poate penetra pînă şi stratul cauzelor ultime ale lucrurilor şi proceselor, poate lumina cu puterea sa substanţa lor intimă. Tot ceea ce există şi mişcă de la pămînt şi pînă la stele în realitatea concepută de mintea şi imaginaţia filozofică a lui Aristotel, chiar lipsit, în aparenţă, de vreo semnificaţie sau importanţă deosebită, poate provoca şi stimula, întretine curiozitatea entuziastă şi rodnică a gîndirii omului hărăzit de la natură cunoaşterii. În orice manifestare a acelor forţe dătătoare de viaţă ce străbat întreaga scară a lumii spre a-i da un suflu de eternă viaţă, indiferent pe ce treaptă de perfecţiune s-ar situa aceste manifestări, există o fărîmă de raţionalitate care cheamă irezistibil raţiunea omenească înspre destinaţia sa firească, care este cunoaşterea. Tot ceea ce există, lucruri şi fenomene, dar şi inteligenţă omenească, se supun aceluiaşi norme ale raţiunii unice ce stăpîneşte realitatea. Deja la Aristotel găsim credinţa filozofică, fiindcă e vorba totuşi de o credinţă, căreia îi va da glas cu putere peste secole şi Hegel, anume aceea ce se poate formula în principiul că tot ceea ce există este şi raţional. Numai în felul acesta ne vom putea explica universalitatea de preocupări cărora Aristotel li se dedică, aceea siguranţă de sine optimistă şi încurajatoare, molipsitoare chiar, care îl face pe gînditorul antic să se simtă „ca acasă“, spre a împrumuta o formulă hegeliană, în orice compartiment al cunoaşterii omeneşti. Filozoful antic va aborda cu siguranţă de sine, cu deplină încredere în forţele sale intelectuale orice obiect care intră sau poate intra în raza de acţiune a raţiunii omeneşti. Inteligenţa sa stăpînită de o pasiune ordonatoare şi sistematizatoare unică va opera distincţii clare şi precise în tot acel material uriaş de date ale cunoaşterii pe care Aristotel le-a preluat de la înaintaşi, sau le-a adunat prin chiar propriile sale strădanii. În lumina pătrunzătoare a universalului, materialul de cunoaştere de care dispune se aranjează riguros în sistem, şi putem afirma că vocaţia nestăpînită a universalului face din Aristotel unul din cele mai mari genii sistematizatoare ale omenirii, comparabil doar cu Toma d'Aquino în epoca medievală sau cu Hegel în epoca modernă. Prin Aristotel se deschide în gîndirea europeană lunga linie a unui optimism al metodei care, cucerind poziţii tot mai avansate, va primi expresii mereu mai pregnante în gîndirea modernă, de la întemeietorii ei Bacon şi Descartes, şi pînă la matura împlinire a acestei tendinţe, în masivele sisteme filozofice ale lui Kant şi Hegel.

Pe Aristotel lucrurile şi fenomenele individuale îl reţin sub aspectul lor de universalitate, prin ceea ce acestea au comun între ele. Obiectul

cunoașterii îl constituie, așadar, elementul conceptual al lucrurilor și fenomenelor realității. În consonanță cu o asemenea concepție privind esența și destinația cunoașterii omenești, metoda de care face uz această cunoaștere se definește și la Aristotel prin excelență, ca logică, noțională. Ea exprimă triumful rațiunii care, stăpînă pe puterile sale, poate reface din înlănțuirea conceptelor cu care operează imaginea lumii, a realității în toată bogăția multicoloră a aspectelor sale. Raționalitatea generală a concepției și metodei angajează o atmosferă spirituală de inalterabilă comunitate între diferitele membre dispartate ale vastei opere aristotelice, încît diversitatea de preocupări și interese nu se realizează în detrimentul unității. O asemenea armonioasă conlucrare a unor facultăți de cunoaștere diferite nu creează niciodată impresia, așa cum observa É. Boutroux, că ar exista mai mulți care se stînjenesc reciproc în unul și același Aristotel⁴. Posesia și stăpînirea autoritară a perspectivei universalului îi va permite lui Aristotel să subsumeze unui principiu teoretic călăuzitor discipline științifice noi, atît de îndepărtate unele de altele, de la logică la anatomia comparată, să cuprindă într-o privire de ansamblu formele gândirii omenești și alcătuirea corpului omenesc⁵.

Aristotel va înfăptui acel ideal de cunoaștere pe care Socrate l-a înțrevăzut doar în perspectiva unui viitor mai mult sau mai puțin confuz. Motivul central care inspiră și străbate de la un capăt la altul întreaga *Metafizică* este realizarea acelei forme de cunoaștere care merită în cea mai largă măsură numele de înțelepciune. Dorința de a cunoaște, observă Aristotel, este înăscută omului, dar înțelepciunea, știința supremă mult urmărită și visată de atunci de către toți gînditorii Europei occidentale, trebuie să fie nu simpla cunoaștere a cauzelor, ci a cauzelor prime, cele mai universale în explicarea procesualității din realitate⁶. Modalitatea aristotelică de filozofare se întemeiază, de obicei, pe demonstrație și nu pe dialog, ca la Platon, aceasta presupunînd și acel ton apodictic, de o siguranță de sine uluitoare, care nu acceptă replică sau semne de întrebare, și care va impresiona, uneori, sau deruta, alteori, posteritatea într-o asemenea măsură încît, chiar tîrziu de tot, în pragul epocii moderne, prin Dante, Aristotel va intra în noua conștiință culturală ca un venerabil „maestro di color che sanno“ (*Infernul*, IV, 31). Raționalismul metodologic aristotelician se va traduce într-o luminoasă imagine a naturii, în cuprinsul căreia toate procesele individuale, indiferent în ce măsură sînt sesizate de către om, nu sînt acționate dintr-un arier-plan misterios, ci sînt înțelese ca procese logice, inteligibile, care se înscriu pe linia progresivă ce duce de la simplu la complex în existență, și de la concret la abstract în gîndire⁷. Postularea unei ecuații de identitate dintre legile existenței și cele ale gîndirii îi impune lui Aristotel o viziune proprie a lumii, a unei realități concepută ca o scară ierarhică, în care formele inferioare de existență își găsesc cauza și rațiunea lor de a fi în cele supe-

⁴ É. Boutroux, *op. cit.*, p. 108.

⁵ Th. Gomperz, *op. cit.*, p. 41.

⁶ W. D. Ross, *Aristote*, Payot, Paris, 1930, p. 217.

⁷ O. Hamelin, *Le système d'Aristote*, Alcan, Paris, 1931, p. 78.

rioare, după cum în planul cunoașterii individualul dobîndește inteligibilitate prin subordonarea sa la un universal. Aristotel va urmări pretutindeni ceea ce este superior: va căuta perfectul în imperfect, raționalul în sensibil, eternul în trecător, necesarul în întimplător, sufletul în corp, și prin această tendință dominantă a gândirii sale va investi realitatea materială cu un grad de demnitate superior, integrînd pretutindeni în ea o rază de spiritualitate. Dar și în elaborarea viziunii sale de ansamblu despre natură, Aristotel se va arăta îndatorat, pe multe laturi ale concepției sale, lecției învățate în Academie de la maestrul său. Împreună cu Platon, Aristotel crede că particularitatea procesualității care conferă viață lumii fizice nu se poate înțelege doar printr-o simplă înlanțuire mecanică a lucrurilor și fenomenelor ci, mai cu seamă, din punctul de vedere superior al finalității, peste realitate în totalitatea sa apăsînd cu o amprentă de neșters dorința de înfățișare a binelui suprem. Această eticizare a imaginii naturii, devierea moralizantă a gândirii introduce omul într-un vast organism de viață în care el își resimte condiția drept parte a unui întreg cu care se află, esențial, în solidaritate⁸.

Datele formației intelectuale a lui Aristotel ne sînt puțin cunoscute, astfel că originea personalității sale spirituale rămîne încă ascunsă pentru noi sub un văl de întunecime. Putem însă aprecia că o altă trăsătură definitorie a geniului său, alături de gustul pentru universal, se află în nevoia și plăcerea cu care se orientează către fapte, puterea extraordinară a forței sale de pătrundere a concretului, capacitatea de observație din a cărei atenție nu scapă nimic, și care toate constituie partea de moștenire primită de la familia de asclepiazi în care s-a născut, și în sinul căreia a primit primele îndrumări formative. În anul 368/71 e.n. cînd, în vîrstă fragedă de numai 17 ani, va păși pentru timp de douăzeci de ani pragul școlii filozofice a lui Platon, Aristotel aduce cu sine și această înclinație innăscută către observarea și examinarea faptelor, care se va împleti armonios la descendentul din asclepiazi cu educația primită în Academia platoniciană. În creuzetul de tendințe manifestate în Academie, unde speculația metafizică cea mai înaltă nu se ciocnea cu cercetarea științifică cea mai exactă, Aristotel se poate forma în direcția propriilor sale înclinații ce mergeau, în principal, către observații atente și migăloase studii asupra lumii fenomenale. La data intrării lui Aristotel în Academie, rectorul ei Platon traversase deja stadiul primei redactări a faimoasei sale teorii a ideilor, concretizat în dialogurile devenite clasice, *Fedon*, *Gorgias*, *Republica*, *Banchetul*, a căror doctrină depășită acum se înalță „ca o calmă divinitate peste realitatea laborioasă a școlii”⁹. Formația filozofică a lui Aristotel a fost, astfel, decisiv influențată de faptul că îl găsește pe Platon angajat în plină acțiune de revizuire a concepțiilor anterioare formulate, în elaborarea marilor dialoguri logice *Teetet*, *Sofistul*, *Parmenide*, *Politicul*, *Fileb*. În aceste lucrări Platon se aban-

⁸ H. Siebeck, *Aristoteles*, p. 32.

⁹ W. Jaeger, *Aristotele. Prime linee di una storia della sua evoluzione spirituale*, *La nuova Italia*, Editrice Firenze, 1968, p. 16.

donează inclinației sale înspre cercetarea abstractă, eliberându-se, într-o oarecare măsură, de tendințele artistice cărora le-a dat friu liber în tinerețe. Desele exerciții de dialectică la care recurge Platon, în *Sofistul* și *Parmenide*, oferă un exemplu pilduitor de capacitate clasificatoare și l-au cucerit, desigur, și pe Aristotel, viitorul „morfolog al cunoașterii ome-nești“ cum îl numește Th. Gomperz, care va avea de învățat și acum din lecția oferită de maestru¹⁰. Cum remarca Ath. Joja, „o tendință ascunsă către logicizarea Ideilor Forme se percepe în marile dialoguri. În orice caz, înainte de critica aristotelică, Parmenide examinează aporiile din teoria Ideilor. Critica platonismului a apărut în însuși sinul platonismului¹¹.

Aristotel a început prin a adera la litera platonismului, și, în ciuda evoluției sale ulterioare independente, a rămas toată viața sa fidel cu spiritul platonismului, s-a păstrat, într-un anume sens, pe linia de mișcare a gândirii lui Platon. Cercetarea de factură geologică, în adincime, întreprinsă de W. Jaeger cu privire la *Metafizica*, dezvăluie un prim strat de influență platoniciană, care a rămas o constantă în alcătuirea și concepția acestei lucrări, în care Aristotel va avansa cîteva din ideile fundamentale ce îl vor despărți definitiv, în cele din urmă, de pozițiile de gândire ale teoriei ideilor¹². De aceea, drumul lung, străbătut în mai multe etape, de la postura de simplu discipol al lui Platon la ipostaza de creator propriu zis al aristotelismului constituie „tema principală a evoluției ulterioare a lui Aristotel“¹³. Lămurirea lui Aristotel cu platonismul înseamnă sub certe aspecte o lămurire cu sine; prin forța împrejurărilor, tinărul elev al Academiei trebuia să adere, inițial, măcar la un mînunchi de principii împărtășite de dascălul său. Aristotel n-a rămas opac la farmecul scripitor cu care Platon își împodobește gîndirea, a înțeles cu sensibilitate esența poetică a dialogurilor acestuia, dar a dezvăluit cu pătrundere și dificultățile logice de neînving care umbresc frumusețea acestor dialoguri. În mina lui Aristotel, rezultatele dobîndite de Platon în cugețarea sa devin un material care va fi integrat într-o nouă creație, mai plină de conținut și situată pe o treaptă mai ridicată cît privește valoarea sa de adevăr. O anume independență marchează cu semnul ei puternic, chiar de la început, destinul filozofic al lui Aristotel, care a pornit prin a fi platonician dar „un platonician din ultima perioadă“¹⁴. Putem așadar conchide că Aristotel a rămas platonician doar într-un anume sens și numai între anumite limite.

Filozofia conceptului a debutat, cum am văzut, prin a-și trăda, în mod firesc, preferința sa manifestă pentru universal. Din perspectiva sa, realitatea se prezintă ca o ierarhie de concepte reflectînd în plan ideal relațiile dintre principalele forme de existență, și metoda la care ea apelează se înfățișează, atît pentru Platon cît și pentru Aristotel, drept un

¹⁰ Th. Gomperz, *op. cit.*, p. 41

¹¹ Ath. Joja, *Studii de logică*, IV, E.A.R.S.R., București, 1976, p. 100

¹² W. Jaeger, *Studien zur Entstehungsgeschichte der Metaphysik des Aristoteles*, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, 1912

¹³ W. Jaeger, *op. cit.*, p. 12—13.

¹⁴ Ath. Joja, *op. cit.*, p. 101.

pasaj progresiv sau regresiv, de la o treaptă la alta a ierarhiei de concepte în care se oglindește existența. Dar peste aceste poziții de gândire comune, tema filozofică a universalului va deveni foarte curînd pentru „marii socratici“ un adevărat măr al discordiei, atît pe plan ontologic cît și gnoseologic. În ce identificăm un conținut mai bogat de viață, în universal sau, dimpotrivă, în particular? Explicarea realității este mai profundă și mai cuprinzătoare pornind de la universal sau, dimpotrivă, de la particular? Platon și Aristotel se întîlnesc în afirmația că în ordinea cunoașterii preeminența revine universalului, singurul care poate constitui un obiect de autentică cunoaștere științifică. Aristotel se ratașează platonismului în concepția despre obiectul științei, reprezentat și pentru el de universal. Dar, cît privește ordinea existenței preferințele celor doi gînditori se împart în mod diferit: realitatea autentică se află pentru Platon în universal, iar pentru Aristotel în singular. În acest punct de doctrină, opiniile lor se deosebesc ciocnindu-se frontal. Divergența de păreri, în această problemă nodală, între cei doi coloși ai gîndirii antice a fost surprinsă cu înțelegere de regretatul cercetător român al filozofiei antice, acad. Ath. Joja. „Platon — spune autorul *Studiilor de logică* — nu va ajunge niciodată să umple hiatul între inteligibil și sensibil, între universal și singular — aceasta va fi misiunea istorică a Stagiritului, care, substituind imanența transcendenței universalului, eidos-ul încorporat eidos-ului substanță, a salvat ceea ce era esențial și rațional în platonism — necesitatea și valoarea logică, gnoseologică și epistemologică a universalului. Pe această bază teoretică avea să se constituie știința modernă¹⁵. Formulînd în acești termeni condiția științei, ca o contradicție, între existență care este a particularului și cunoaștere care este a universalului, Aristotel a așezat gîndirea științifică și filozofică europeană pe calea pe care acestea le-au urmat neabătut în toate momentele de avînt ale istoriei lor.

ARISTOTE: LA PHILOSOPHIE DE L'UNIVERSEL ET
L'UNIVERSALITÉ DE LA PHILOSOPHIE

(R é s u m é)

La formation intellectuelle d'Aristote est basée sur deux tendances contradictoires: d'un côté l'intérêt pour l'individuel et la recherche empirique, d'autre côté le besoin d'identifier partout l'universel. Cette tension entre l'individuel et l'universel prendra expression aussi dans sa philosophie, dans le principe fondamental suivant: la réalité authentique appartient à l'individuel, tandis que la connaissance authentique appartient à l'universel.

¹⁵ Ath. Joja, *Studii de logică*, II, E.A.R.S.R., București, 1966, p. 170.

RAPORTUL NATURĂ-CULTURĂ ÎN ANTROPOLOGIA STRUCTURALISTĂ

ILEANA PETRAȘ

Dat fiind rolul pivotal pe care-l deține raportul natură-cultură în orice antropologie, ne-am aștepta la o mai mare claritate și consecvență în abordarea problemei în cadrul antropologiei structuraliste. În cadrul celui mai reprezentativ structuralism antropologic, cel al lui C. Lévi-Strauss, explicitarea raportului este viciată de contradicții principiale și numeroase ambiguități. Teoretizarea raportului natură-cultură, cum afirmă și admiratorii săi cei mai fervenți, este locul de întâlnire a celor mai importante paradoxuri și inconsecvențe din întreaga operă, în asemenea măsură încît pentru cine cunoaște doar realizările sale deosebit de valoroase îi va fi greu să accepte ca veridică această prezentare.

Pe de o parte Lévi-Strauss afirmă importanța omului, iar în alte contexte vorbește ca și Althusser sau Foucault despre „dizolvarea“ sau „moartea subiectului“ ca despre o necesitate metodologică stringentă.

Pe de o parte, afirmă că scopul antropologiei structurale este să înfățișeze omul în totalitatea aspectelor sale (biofizice, psihice și sociale) [4, 429—430], iar pe de altă parte reduce univoc omul la intelect, analizînd cu exclusivitate acest aspect [4, 32].

Pe de o parte, consideră că regulile, normele, deci sensul, conștiința sînt însăși starea de cultură [3, 4—10], iar mai tîrziu să vadă rădăcina culturii într-un inconștient colectiv interpretat raționalist, logicist [4, 326].

Există de asemenea o contradicție flagrantă între marcarea puternică a superiorității culturii primitive asupra biologicului, relevarea sau valorizarea trăsăturilor conștiente, prezente în viața socială prin reguli, norme structurale și decretarea inconștientului ca sursă a lor.

În demonstrarea caracterului logic, rațional al gîndirii primitive, Lévi-Strauss cade în contradicții, cînd reduce omul total la intelect și raționalizează excesiv omul din societățile primitive precum și prin faptul că nu explică cum a ajuns gîndirea arhaică să înceapă lungul proces al cuceririi raționale a naturii, societății și culturii. De aici apare dilema: „sau primitivii sînt niște cartezieni «sans le savoir» sau sînt niște ființe care, în fond, nu sînt conștiente de faptul că prin ele apare cultura“ [2, 33].

Lévi-Strauss inițial pornește în spirit marxist de la primatul infrastructurii, ca ulterior să proclame „anterioritatea simbolurilor față de raporturile sociale“, susținînd că baza structurii sociale o alcătuiesc „structurile psihice inconștiente“ [6, XXXI]; pe de o parte afirmă că în explicarea culturii trebuie să pornească de la infrastructură ca apoi să dea o explicație psihologistă culturii materiale.

Inițial Lévi-Strauss afirmă, în consens cu marxismul, că cultura este un răspuns la nevoi existențiale, ca apoi să studieze mecanismele gîn-

dirii primitive fără a face legătură cu societatea gentilică și problematica ei specific umană. Cercetarea lui Lévi-Strauss rămâne în fapt cantonată în domeniul sistemelor simbolice: raporturile și fenomenele sociale și culturale sînt decantate de substanța lor social-umană, ele sînt acceptate numai ca sisteme abstracte, simbolice, etnologul francez declarînd că nu-l interesează rezultatele interdicțiilor, regulilor sociale etc., ci doar studiul structurilor formale, în care el vede rădăcina întregii culturi și societăți. Această profesiune de credință este în contrast evident cu intenția antropologului din *Tropice triste* de a-și aduce contribuția la dezvoltarea marxistă a suprastructurilor. Explicația psihologist-lingvistică pe care o dă culturii nu putem s-o cotăm ca fiind marxistă, cel puțin nu în întregime.

Lévi-Strauss în primele sale lucrări, ca și în *Mitologicele*, accentuează în spirit marxist și cu argumente valoroase opoziția dintre natură și cultură, ca în finalul *Gîndirii sălbatice* să-și renege propriile realizări și să afirme că „opozitia are cel mult o valoare metodologică” [5, 415], distincția celor două noțiuni fiind necesară doar în calitatea lor de operatori ai discursului științific. Ele sînt considerate ca forme vide, cu semnificații gramaticale doar.

Diseminate de-a lungul operei, întîlnim la Lévi-Strauss următoarele sensuri atribuite raportului natură-cultură: 1. relația dintre starea de nedistinție (N) și starea inteligibilă, articulată C.; 2. relația dintre nemijlocirea primară (N) și organizarea socială (C); 3. relația dintre continuu (N) și discontinuu (C); 4. relația dintre universalitate (N) și regulă (C); 5. relația dintre libertate, spontaneitate (N) și lege (C); 6. relația dintre animalitate (N) și umanitate (C); 7. relația dintre neelaborat (N) și elaborat (C).

Cîteodată natura și cultura se presupun reciproc, iar altă dată cele două noțiuni sînt în raporturi de derivare. Aici apare o nouă ambiguitate: trecerea de la natură la cultură se face fie în termeni de degradare, fie de eliberare. Aproape sinonim cu umanul în unele texte, cultura în alte texte este extinsă la viața socială și limbajul animalelor.

În cele mai valoroase texte ale sale Lévi-Strauss — mergînd pe linia unor etnologi și antropologi de prestigiu ai veacului nostru cărora le-a premers Morgan și Engels — scoate în evidență, prin multe analize și sub noi aspecte, faptul că cultura nu este un fenomen biologic, ci social, că nu există o așa zisă „stare naturală” a omului, ci de la originile istoriei omul a fost o ființă culturală. Trăsătură esențială care a fost confirmată de psihologia animală a zilelor noastre. Ca urmare, „nu există popoare rămase la stadiul de natură” și nici oameni, chiar primitivi fiind, cu gîndire prelogică.

Emergența culturii înseamnă, în esență, instaurarea unui complex de norme, reguli, interdicții, valori. Deci, a căuta în natură regulile instituționale înseamnă a găsi de la început cultura, deoarece ea nu implică reguli, ci „regulile înseși sînt deja starea de cultură”. Elementele prin care se face trecerea de la natură la cultură sînt prohibirea incestului și inconștientul simbolic al spiritului uman. Prohibirea incestului poate să joace acest rol important pentru că este singura regulă care se

împărtășește atît din universal, apare într-o formă sau alta în toate societățile omenești, cît și din normă, pentru că fiecare societate are reguli proprii de prohibire. Lévi-Strauss crede că poate descifra misterul emergentei culturii studiînd creierul uman.

Creierul uman fiind un obiect natural și prin latura spiritului inconștient fiind generatorul și sediul tuturor „structurilor formale care regizează marile manifestări ale vieții sociale și culturale“, înseamnă că cultura este investită cu caracteristicile universale, întrucît sînt naturale ale creierului uman însuși. Aceste caracteristici sînt universale deoarece, în primul rînd tot ce este natural este universal și, în al doilea rînd, pentru că în concepția lui Lévi-Strauss spiritul uman este invariant de-a lungul întregii istorii a lui Homo Sapiens. Creierul uman îndeplinește rolul său cultural prin intermediul funcției simbolice, care înseamnă reprezentarea realului printr-un semn. Categoriile verbale furnizează mecanismul prin care caracteristicile universale ale creierului uman se transformă în caracteristici universale ale culturii umane. Dar dacă aceste caracteristici există înseamnă că ele trebuie considerate la un nivel profund ca fiind înnăscute. Lévi-Strauss nu acordă un interes deosebit conștiinței colective a sistemelor sociale particulare; el caută mai degrabă să descopere inconștientul social colectiv. Efortul său îl conduce uneori să insinueze că spiritul uman posedă propria sa autonomie, a căruia funcționare este independentă de individul uman.

Lévi-Strauss postulează că „creierul uman acționează analog atunci cînd întrebuițează elemente culturale non-verbale pentru a forma un „limbaj de semne“ și că „sistemul final, algebra, ea însăși este un atribut al creierului uman“ [8, 180]. Algebra creierului are similități cu o partitură muzicală. Ea se poate reprezenta sub forma unei matrici rectangulare cu cel puțin două dimensiuni și care poate fi citită vertical sau lateral, ca și cuvintele unei grile de cuvinte încrucișate. Acest lucru ne ajută să explicăm, crede Lévi-Strauss, nu numai cum simbolurile culturale transmit mesaje în interiorul unui mediu cultural particular, dar mai ales cum transmit *orice* mesaje. Structura relațiilor care pot fi relevante prin analiza materialelor extrase dintr-o anumită cultură este o „transformare algebrică a altor culturi posibile în interiorul unui ansamblu comun și acest ansamblu comun este un model care este reflectarea unui atribut comun mecanismului tuturor creierelor umane“ [3, 81—82]. Cum lesne se poate observa, semnificativ pentru structuralismul lui Lévi-Strauss este interpretarea culturii și a societății în funcție de o teorie a comunicării sau mai exact în funcție de o teorie semiologică. Dealtfel, însuși Lévi-Strauss declară că „antropologia este o bransă a semiologiei“, ceea ce înseamnă că interesul în cercetare îl constituie „structura logică internă a semnificației ansamblurilor simbolice“. În lumina acestei concepții antropologul definește esența culturii ca inconștient simbolic structural, punînd astfel semn de egalitate între structură, inconștient și cultură. În două articole, *La sociologie française* și *Introduction à l'oeuvre de Mauss*, Lévi-Strauss arată că „un fapt social este mai întîi simbolizat, adică reprezentat printr-un semn, fără care n-ar putea să existe“. Gîndirea simbolică este cea care „face viața so-

cială în același timp posibilă și necesară“ [9, 527]. Rezultă, în consecință, că Lévi-Strauss reține ca semn distinctiv unic al umanului, socialului și culturalului capacitatea de simbolizare, omițind celelalte semne distinctive, printre care cele stabilite de marxism. Pentru Lévi-Strauss înconștientul simbolic cu structurile sale este faptul primar al viețuirii oamenilor în societate: „Inconștientul este caracterul comun și specific al faptelor sociale“ [6, XXV], este „o categorie a gândirii colective“ [6, XXXII]; el face posibilă comunicarea dintre oameni; el face posibilă inteligibilitatea și comunicabilitatea faptelor sociale căci „el fondează gândirea simbolică“ și este sursa și sediul structurilor care regizează marile manifestări ale vieții oamenilor în societate. „Social, simbolic, sistem și inconștient se implică strâns dar inconștientul este la bază, joacă rolul preponderent“ [1, 43]. Cu ajutorul limbii ca formă perfectă și fundamentală de comunicare „se surmontează antinomia dintre lucru și reprezentare“, ca și cea dintre obiectul și subiectul științei. O limbă creează un „sistem de simboluri cu care se identifică o societate“. În lumina acestei teorii semiologice, cultura e reprezentată ca un întreg de sisteme simbolice, mituri, raporturi de rudenie, relații economice, care permit modalități variate de comunicare în diferite sfere și zone. Iar viața socială apare în esență ca un neîncetat schimb de semne.

În consecință, structurile economice, legile unei limbi, ca și interdicția incestului nu mai sînt concepute ca necesități date în chip natural, ci drept coduri ale unei reciproce comunicări între oameni.

Lévi-Strauss consideră că toate aspectele vieții sociale, economice, politice, juridice, religioase, estetice, constituie „un ansamblu semnificativ și că e imposibil de a cunoaște vreunul din acestea, fără a-l reageza în mijlocul altora [4, 384]. Fiecare din aceste zone specifice are la rîndul ei o structură proprie. Societatea și cultura sînt privite astfel ca „ansambluri de structuri“ care se găsesc într-o anumită ordine. În concepția lui Lévi-Strauss acest „ansamblu de structuri“ corespunde la diverse „tipuri de ordine“, cum ar fi: sistemul relațiilor parentale, organizarea socială. „Toate aceste structuri de ordin diferit pot fi ele însele ordonate, cu condiția de a descoperi modelele structurale ale relațiilor care le unesc și ale modului cum reacționează unele asupra altora“ [1, 384]. Aceste structuri există simultan în ordine sincronică și diacronică. Obiectul cercetărilor în antropologie îl constituie viața socială și cultura în complexitatea raporturilor lor: raporturi între diferite structuri și raporturi în interiorul structurilor, deci atît „structurile de comunicare“ cît și „cele de subordonare“, vorbind în terminologie structuralistă. Lévi-Strauss desprinde doar raporturile de comunicare și le absolutizează punînd chiar uneori accente formaliste teoretizărilor sale. El privește comunicarea ca pe un principiu unificator, ordonator și structurant, care oferă cheia grupării și comportării fenomenelor sociale și culturale.

Lévi-Strauss caută, cum am văzut, să stabilească fapte care să fie universal adevărate despre spiritul uman. Dar ceea ce este universal adevărat trebuie să fie natural. Există însă aici un paradox, căci el începe prin a afirma că ceea ce distinge ființa umană de omul animal este

distincția dintre natură și cultură, adică umanitatea omului ține de ceea ce este non-natural.

Scrierile lui Lévi-Strauss ne duc mereu la același punct: problema nu este numai în ce fel cultura ca atribut al umanității se distinge de natură, ca atribut al omului, ci în mod egal în ce fel cultura lui Homo-Sapiens este inseparabilă de natura umanității. Și pentru Lévi-Strauss ca și pentru Freud un răspuns la această întrebare este că eul inconștient este natural, iar cel conștient este cultural. Lévi-Strauss crede că poate da un răspuns și mai clar studiind societățile arhaice, unde structurile culturii aflându-se în formele cele mai elementare ne pot lămuri mai bine natura omului și a umanității. Convingerea intimă și constantă a antropologului este că studiul acestor societăți poate să ne ducă la descoperirea parametrilor definitorii pentru orice societate și cultură, pentru orice tip uman, deci la descoperirea invariantelor socio-umane. Cum observăm, Lévi-Strauss a optat pentru un demers invers decât la Hegel și la Marx, care consideră că structurile și societățile mai evaluate oferă cheia înțelegerii celor mai puțin dezvoltate.

Lévi-Strauss se delimitează de evoluționismul istorico-cultural care de la Hegel încoace consideră civilizația occidentală drept expresia cea mai avansată a evoluției societăților umane și grupurile primitive ca supraviețuitoare ale etapelor anterioare, a căror clasificare logică va furniza în același timp ordinea apariției în timp. În concepția autorului, în domeniul culturii nu filiația contează, ci sistemul de reprezentări.

Față de Malinowski și Radcliffe Brown care repudiind istoria căutau să realizeze un inventar al diverselor funcții sociale ale instituțiilor culturale, funcții prezidate de o ordine coerentă subiacentă acestora, Lévi-Strauss subliniază necesitatea istoriei și a comparativismului istorico-cultural. El nu stabilește ierarhii valorice între culturi ci le consideră pe toate echivalente. Lévi-Strauss se profilează ca cel mai virulent critic contemporan al etnocentrismului. Critica sa se articulează pe teoria evoluționismului social și pe concepția clasică despre progres. „Evoluționismul social, afirmă antropologul, se prefacă că respectă specificul fiecărei societăți, dar în fapt presupune că societățile nu sînt decît etape imperfecte ale unei societăți ideale care constituie punctul final al evoluției [10, 20]. Lévi-Strauss este de părere că dintre toate alegerile posibile care au stat în fața societăților umane fiecare a ales una anume și aceste alegeri nu sînt comparabile ci echivalente, adică trebuie să se renunțe la ideea că există popoare primitive care ar fi rămas în stadiul de natură și popoare care au depășit acest stadiu.

La această critică se adaugă cea a teoriilor care consideră că progresul este necesar, că istoria are un sens fatal. Acest lucru înseamnă din nou a adopta punctul de vedere al societății apusene din care face parte și etnologul, deci a unui punct de vedere etnocentrist. „Progresul, afirmă Lévi-Strauss, nu este necesar, el este probabilistic. El reprezintă o anumită combinație care poate la fel de bine să reușească sau nu“ [101, 20]. În societățile în care reușește, în „societățile calde“, există o evoluție ascendentă, o istorie cumulativă. În „societățile reci“ elementele nu se cumulează ci se alătură unul altuia. Cauza nu rezidă într-o diferență

de înzestrare intelectuală, „popoarele considerate primitive au exact aceeași stare mentală ca celelalte“, ci în motive mult mai complicate. În această ordine de idei, consideră pe drept cuvânt Lévi-Strauss, trebuie să se renunțe la părerea că „ar exista o vîrstă de aur tehnologică a omenirii cînd toate invențiile culturale se făceau din pură întîmplare“. Experimentele care s-au făcut au demonstrat faptul că nimic nu este rezultat al hazardului ci doar al muncii inventive. Primitivii au ajuns și ei la pragul gîndirii grecești, la distincția inteligibilului de sensibil, dar la ei evoluția nu s-a produs. Acest lucru înseamnă că, din moment ce s-a întîmplat o dată și dintr-o singură arie socială, progresul nu este necesar. Progresul în formula lui europeană nu este nici obligatoriu și nici fatal.

Critica inverșunată a lui Lévi-Strauss deși justificată este excesivă și ajunge la unilateralității și absolutizării cu semn opus. Idealismul sau inconsecvența materialistă a teoriei lui Lévi-Strauss rezidă în viziunea sa psihologist-logicistă și în minimalizarea rolului infrastructurii în explicarea fenomenelor.

BIBLIOGRAFIE

1. J. B. Fages, *Comprendre Lévi-Strauss*, Privat Editeur, Toulouse, 1972.
2. C. I. Gulian, *Marxism și structuralism*, Ed. politică, București, 1976.
3. Edmund Leach, *Lévi-Strauss*, Seghers, Paris, 1970.
4. Cl. Lévy-Strauss, *Antropologia structurală*, Ed. politică, București, 1978.
5. Cl. Lévi-Strauss, *Gîndirea sălbatică*, Ed. științifică, București, 1970.
6. Cl. Lévi-Strauss, *Introduction à l'oeuvre de Mauss*, în M. Mauss, *Sociologie et anthropologie*, P.U.F., Paris, 1968.
7. C.L. Lévi-Strauss, *Les structures élémentaires de la parenté*, P.U.F., Paris, 1949.
8. Cl. Lévy-Strauss, *Le Cru et le Cuit*, Plon., 1964.
9. Cl. Lévi-Strauss, *La sociologie française*, în Gurvitch, *La sociologie en XX-ème siècle*, vol. II, P.U.F., Paris, 1947.
10. Cl. Lévy-Strauss, *Race et histoire*, U.N.E.S.C.O., 1952.

THE NATURE — CULTURE RELATION IN THE STRUCTURAL ANTHROPOLOGY

(Summary)

In Lévi-Strauss' conception the passing from nature to culture is made by the prohibition of incest and by the structural unconsciousness of the human spirit, two factors endowed with universal characteristics. The human spirit can play this part, because it is at the same time natural and cultural and because it is the centre of symbolic thought, which in the author's conception „makes the social life possible and necessary at the same time“. In conclusion Cl. Lévi-Strauss gives a semiological interpretation of social life and culture and reveals the relations and structures of communication within the functional complexity of human society and culture rendering them an absolute quality.

CITEVA PROBLEME ALE „INSESIZABILULUI LUCRU ÎN SINE KANTIAN“ (II)

GH. TOMA

Între consecințele, temele, „marii răsturnări metodologice“ se înscrie la Kant și problema lucrului în sine. Aceasta este o problemă de bază, constitutivă, a criticismului. S-a afirmat chiar că prin lucrul în sine se poate pătrunde cel mai bine în interiorul kantianismului. Teoria kantiană a lucrului în sine ne relevă esența agnosticismlui, a idealismului său gnoseologic.

Alături de acest aspect al kantianismului e bine să mai reținem și faptul următor: agnosticismlul criticist s-a format sub influența empirismului antisubstanțialist modern, se înțelege în primul rînd cel englez. De aceea oricît de originală ni s-ar părea în acest moment al său viziunea kantiană, nu putem face abstracție de acest important izvor teoretic al criticismului.

Între alte premise, tot de ordin teoretic, mai pot fi reținute și următoarele: nivelul relativ scăzut al cunoașterii științifice din vremea lui Kant, apoi multiplele contradicții teoretice, nerezolvate încă, care caracterizează mediul spiritual, conștiința secolului său, dualismul în care se află angajată de la un moment dat, pe fondul ideologic general amintit, și gîndirea sa precum — și nu în ultimul rînd — poziția socială, de clasă, a gînditorului. Agnosticismlul kantian fiind în ultimă instanță și el o determinantă a modului de gîndire caracterizat de Marx ca „gîndire germană a revoluției franceze“.

Se impune a mai fi reținut și faptul că problema lucrului în sine la Kant a fost mult dezbătută în decursul istoriei, formulîndu-se și la acest capitol al criticismului păreri nu odată dintre cele mai contradictorii. Dar am putea spune că astăzi ceea ce s-a afirmat aici mai spiritual, și logic mai adînc, în critica nemarxistă, constatăm nu odată că fusese de fapt spus de Hegel, marele critic și continuator al lui Kant. Din mulțimea aprecierilor criticii nemarxiste vom desprinde aici numai cîteva. Fichte, care s-a considerat un succesor al lui Kant, a văzut în admiterea, în afirmarea lucrului în sine o formă a gîndirii dogmatice, adică o formă de afirmare a gîndirii realiste care era opusă în esență criticismului. A tolera dogmatismul lucrului în sine, spunea el, înseamnă a accepta ideea că *Critica rațiunii pure* nu este produsul unui cap logicește întreg. Fichte a înlăturat complet lucrul în sine kantian deschizînd calea afirmării idealismului subiectivist, precum și activismului său voluntarist, a unui anumit concept al libertății. La rîndul său neokantianul W. Windelband arăta că fără critica rațiunii practice „care să dezvolte ideea lucrului în sine“, acesta ar rămîne „cea mai încîlcită și cea mai

absurdă fantezie care și-a găsit locul în filosofie⁴¹. O critică a lucrului în sine kantian desprindem și din apreciabila literatură filozofică românească despre Kant.

Problema lucrului în sine se ridică într-o formă sau alta la toate nivelurile de constituire ale gândirii kantiene. Ea se pune în legătură indisolubilă cu fenomenul kantian, se afirmă ca o consecință necesară a spiritului său antimetafizic, antiontologic, ține deci de esența metodei sale transcendentele. Am văzut că în *Disertatia* din 1770 Kant pune bazele teoriei idealității spațiului și timpului și a libertății morale. Teoria apriorică a spațiului și timpului deschidea calea afirmării filozofiei practice. Acum apar în câmpul criticii cele două probleme importante pe care le dezbatem în aceste pagini: problema moralei și a lucrului în sine. Ele decurg în mod necesar din răsturnarea metodologică amintită. În *Dialectica transcendentă* Kant arată, de asemenea, că numai menținând distincția dintre *fenomen* și *lucrul în sine* se poate soluționa problema aparentei transcendentele și se poate salva libertatea. Dacă fenomenele, spune Kant, ar fi lucruri în sine, deci dacă n-ar mai putea fi vorba de o deosebire între fenomen și noumen, natura, adică totalitatea fenomenelor și a raporturilor dintre ele, fiind cauză absolută și în sine suficientă, legile mecanice ale acesteia ar fi dominante, universale. Peste tot în lume ar domni atunci necesitatea naturală. Agnosticismul fenomenist, acest naturalism fenomenist, deschide deci, prin restricțiile pe care le impune cunoașterii naturii, posibilitatea afirmării unui alt tip de conexiune necesară care este, după Kant, libertatea voinței, legea cauzală de libertate.

Considerațiile ce urmează să le facem asupra lucrului în sine kantian se restrâng la *Estetica transcendentă* și la *Analitica transcendentă*. Vom reține, se înțelege, aspectele care pun mai direct și mai hotărât în evidență esența dualismului kantian *lucrul în sine-fenomen*, analiza unei forme concrete a spiritului său antitetiv, antinomic, a oscilării gândirii lui Kant între poziții teoretice, ideologice, pe care el va încerca să le concilieze.

Unii interpreți ai lui Kant, continuând critica hegeliană a lucrului în sine, critica din scrierile din tinerețe mai ales, au pornit în descifrarea acestei probleme de la antiteza *conștiință-lucrul în sine*, de la opoziția și unitatea abstractă, formală, a acestor doi termeni constitutivi. Astfel, după Mircea Florian, *lucrul în sine și conștiința în sine* sînt la Kant „cele două valori“ ale filozofiei sale, care au funcție de „limite neempirice ale conștiinței, care legitim nu pot sări dincolo de orice experiență posibilă“⁴². Lucrul în sine și conștiința în sine sînt un dat original al problemei cunoașterii, constituind în această viziune o conexiune necesară, formală, pe baza căreia putem înțelege la Kant procesul con-

¹ W. Windelband, *Geschichte der neueren philosophie*, B. II, Leipzig, 1922, p. 92.

² M. Florian, *Metafizica și problemele ei*, Ed. Casa Școalelor, București, 1935, p. 50.

stituirii cunoașterii obiective, al unității conceptului cu intuiția. Lucrul în sine afectează eul în sine. În primul rînd, pentru că el trezește forțele, capacitățile cognitive ale eului, iar în al doilea rînd, pentru că pune anumite limite, de netrecut, cunoașterii științifice.

Prin urmare, se impune a fi reținut și de data aceasta același procedeu metodologic specific: Kant separă mai întii în mod metafizic și după aceea încearcă să apropie, să unească, să concilieze ceea ce a separat. Am putea spune că el rupe mai întii conștiința ideole noastre, de existență — și acest mod de gîndire este tipic metafizic —, apoi caută calea apropierii, a reconstituirii conexiunii necesare. Unul din rezultatele acestui proces logic este fără îndoială agnosticismul, însă agnosticismul nu va mai fi de data aceasta singurul rezultat important, constitutiv, sistematic la care se ajunge. Atunci cînd Kant spune că e restrîns întinderea, valoarea științei, pentru a face loc credinței, el preia și dezvoltă unele poziții antiteologice ale empirismului modern, ale iluminismului acestuia. A restrînge limitele științei mai înseamnă la Kant, așa cum am arătat și mai înainte, și restrîngerea sferei de aplicabilitate a determinismului natural, înseamnă deci la Kant și începutul eliberării conștiinței practice și estetice de limitele impuse de determinismul naturalist mecanicist. Pentru acest motiv s-a putut spune pe bună dreptate că lucrul în sine este o problemă de bază, un factor esențial al sistemului critic kantian.

Prin urmare, lucrul în sine la Kant este natura, existența afirmată ca fiind independentă de conștiință, dar totodată și luată în afara spațiului și timpului, în afara determinărilor sale esențiale ontologice, determinări care sînt, după Kant, numai forme apriori ale conștiinței. Vom vedea în continuare cum dezvoltă Kant această idee. Deocamdată se impune a fi reținut faptul că sub forma raportului dintre *conștiința în sine* și *lucrul în sine* este pusă în discuție problema fundamentală a filozofiei, „indeosebi a filozofiei moderne“, adică problema raportului dintre *gîndire* și *existență*, sau, cum sublinia Fr. Engels, problema „identității dintre gîndire și existență“³.

Prin critica argumentului ontologic, prin critica teoriei ideilor în-născute, precum și a ontologiei vechii metafizici, și afirmînd, sub influența empirismului sceptic englez, o congruență între real și rațional, logic și empiric, necesar și contingent, Kant ajunge să întemeieze apriorismul său agnostic. Gîndirea sa s-a mișcat, s-ar putea spune, de la negarea identității metafizice, speculative, a existenței și gîndirii, deci prin „trezirea din somnul dogmatic“, la afirmarea principiului gnoseologic al unității dintre concept și intuiție, la experiență. În acest proces de constituire, de afirmare a concepției sale, se instituie la Kant ca moment necesar, și ca un rest de ontologie, și problema lucrului în sine, adică postularea unei realități, a unui obiect, pe care mintea noastră nu-l poate pătrunde niciodată cu formele ei, dar care apare în mod necesar în cîmpul analizei cunoașterii, ca o condiție a posibilității afirmării, existenței acesteia. Lucrul în sine e conceput de Kant ca o realitate exteri-

³ Marx - Engels, *Opere*, vol. 22. Ed. politică, București, 1965, p. 277.

oară, transcendentă, realitate care acționează asupra simțurilor noastre, punînd în mișcare, *trezînd*, cum spune Kant, puterile cognitive ale spiritului omenesc. Deși este cauză a apariției senzațiilor noastre el nu devine prin aceasta lucru pentru noi deoarece formele sensibilității, spațiul și timpul, au după Kant caracter subiectiv apriori. Noțiunea de lucru în sine ar avea aici menirea de a explica, de a arăta cum este posibilă apariția senzațiilor, a reprezentărilor sensibilității, adică a fenomenelor. Ideea lucrului în sine se relevă acum în funcție de facultatea reprezentativ-receptivă și nu reprezentativ-constitutivă, adică intelectuală. Și dacă într-adevăr aceasta este situația, atunci pe bună dreptate se poate considera că la acest nivel am putea vorbi de două lucruri în sine: unul ar fi realitatea transcendentă, independentă de simțirea noastră, iar celălalt e prezentat de masa amorfă, contingentă, haotică a senzațiilor, adică dintr-o materie care primește forma apriori a intuiției spațiului și timpului.

Deși Kant nu este întotdeauna clar și consecvent cu sine, un lucru se desprinde totuși de aici în mod cert: de la acest nivel se vede chiar efortul său de a concilia empirismul cu raționalismul. Arătînd că spiritul uman cunoscător este trezit la activitate de o forță exterioară lui, că experiența senzorială este punctul de plecare, Kant se vadește a gândi sub influența empirismului. Prin afirmarea caracterului contingent al experienței, al intuiției senzoriale, prin apriorismul formelor sensibilității și intelectului, el este aproape de spiritul raționalismului modern, evaluînd logicismul acestuia, fără a accepta totuși teoria ideilor înnăscute. V. I. Lenin a dezvăluit în modul cel mai just, cel mai profund, această situație deosebită a filozofiei kantiene spunînd că, admitînd realitatea lucrului în sine și senzațiile ca izvor al cunoașterii, gîndirea lui Kant se orientează spre senzualism, și într-o anumită măsură și spre materialism, în schimb, afirmînd aprioritatea formelor sensibilității și intelectului, imposibilitatea cunoașterii lucrului în sine, criticismul se manifestă ca idealism și agnosticism⁴. De aceea, Kant a fost combătut și de la dreapta și de la stînga, adică și de către idealistii și de către materialistii consecvenți. Aici pune Lenin în evidență dubla funcție a lucrului în sine kantian: ontologică și epistemologică.

O teorie dezvoltată a lucrului în sine întilnim la Kant de fapt numai în *Analitica transcendentă* unde, respingînd argumentele idealismului problematic și dogmatic sau psihologic, definește conținutul idealismului său transcendentă sau formal.

Ideea conducătoare a *Analiticii transcendente*, a „științei elementelor intelectului“, din care rezultă un anumit concept al lucrului în sine, pune în evidență faptul după care categoriile intelectului nu se aplică decît intuițiilor sensibile, funcția lor constitutivă, creatoare, se limitează la experiență. Categoriile au deci, după Kant, numai o întrebuințare transcendentă și nu transcendentă, ele nu pot fi extinse asupra lucrului în sine, cu ajutorul lor nu se poate constitui o cunoaștere obiectivă, o știință adevărată a lucrului în sine. Categoriile, principiile

⁴ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 18, Ed. politică, București, 1963, p. 202.

intelectului, sînt numai condiții apriori ale experienței fenomenale, spune Kant, „și numele mîndru al unei ontologii care pretinde să dea într-o doctrină sistematică cunoașteri sintetice apriori despre lucruri în genere (de exemplu, principiul cauzalității), trebuie să facă loc titlului mai modest a unei simple analitici a intelectului pur“⁵.

Mulți interpreți ai operei lui Kant, unii contemporani ai săi, cum a fost Hamann, care a văzut în autorul *Criticii rațiunii pure* „un D. Hume prusac“, au pus în evidență caracterul profund antimetafizic, antiontologic, adică negativ, după expresia lui Kant, a acestei importante părți a operei kantiene. Pe de-o parte pentru faptul că în concepția lui Kant intelectul nu este intuitiv ci numai discursiv, logic, dar orientat originar, prin definiție, spre experiență, în afara acestui cadru categoriile nu pot avea nici o semnificație obiectivă. Iar pe de altă parte, pentru că aici lucrul în sine este caracterizat numai prin calificative de ordin negativ, fiind considerat un concept limită, un concept problematic, o ființă nedeterminată sau o realitate indeterminată. Kant consideră că lucrul în sine este un *Grenzbegriff*, adică un concept limită, mai exact spus un concept limită în sens *negativ*, care deși nu poate fi *cunoscut*, întrucît nu poate fi obiect al unei intuiții sensibile, iar o intuiție intelectuală nu există, poate fi totuși și trebuie să poată fi *gîndit*⁶ ca existent.

Trebuie spus însă că în această parte a operei sale Kant nu apăra împotriva idealismului subiectivist, pe care îl supune de data aceasta unei analize sistematice, realitatea lucrului în sine ci, în primul rînd, realitatea lumii fenomenale. Realismul psihologic, spune Kant, este un scandal teoretic pentru că reduce realitatea fenomenală la o pură aparență, la vis. Faptul este explicabil pentru că aici el își pune problema nu cum este posibilă metafizica, ci cum este posibilă fizica ca știință. Expresia „în afară de noi“, vizează nu lucrul în sine, a cărei realitate este numai gîndită, ci *realitas phenomenon*, realitatea naturală. Deci Kant distinge mai întii realitatea fenomenală de cea noumenală, apoi, realitatea fenomenală de cea imaginară; *a fi* nu mai este identic, nu este același lucru cu *a fi perceput*.

La Kant lucrul în sine, chiar dacă nu este dovedit, sau nu e suficient dovedit, subsistă fenomenelor, fiind expresia nu numai a idealismului agnostic ci și a unui „materialism timid“. Asupra acestui realism și-au îndreptat critica, în mod explicabil, reprezentanții idealismului subiectivist postkantian. Așa cum spune V. I. Lenin aceștia „i-au reproșat lui Kant nu faptul că privește insuficient de real, insuficient de materialist lucrul în sine, ci faptul că *admite* existența lui; nu faptul că refuză să deducă cauzalitatea și necesitatea naturii din realitatea obiectivă, ci faptul că în general vrea cauzalitate și necesitate (în afară de cea „logică“)“. Cei ce l-au combătut pe Kant de pe poziție de dreapta, nu l-au criticat pentru agnosticismul său „ci *pentru un agnosticism mai pur*, pentru înlăturarea ipotezei kantiene care, în opoziție cu agnosticismul admite

⁵ I Kant, *Critica rațiunii pure*, Ed. științifică, București, 1969, p. 247.

⁶ *Ibidem*, p. 250, 251.

că ar exista lucruri în sine, deși incognoscibile⁷. Critica subiectivistă a acestei rămășițe de realism dogmatic, de fapt, ca și aceeași critică a realismului fenomenal, transcendent, este o critică indirectă a raționalismului și a materialismului.

Intemeietorii socialismului științific au apărut întotdeauna valorile înaintate ale filozofiei clasice germane împotriva atacurilor și deformărilor neoliberalismului, a idealismului subiectivist și iraționalist burghez. Criticând agnosticismul apriorist, arătând cum s-a ruinat apriorismul și ideea lucrului în sine, cum a sfârșit practica istorică, știința, dezvoltarea gândirii filozofice, limitele metafizice impuse de agnosticism și cu idealismul apriorist al reprezentării înșinelui, ei ne-au lăsat un strălucit exemplu de critică de la stînga, revoluționară, a moștenirii filozofice universale și naționale.

Pentru critica marxistă dovada, proba ultimă, supremă, a valorii obiective a cunoștințelor noastre o constituie acțiunea practică, interacțiunea permanentă dintre reprezentări și realitate, aceasta fiind nu numai premisa oricărei cunoașteri ci și criteriul ei suprem de verificare. Afirmînd unitatea dialectică dintre existență și conștiință, general-particular, esență și fenomen, concepția materialist-dialectică asupra lumii ne arată că ceea ce este la un moment dat lucru în sine nepătruns, poate deveni lucru pentru noi, lumea fiind cognoscibilă în esența ei și poate fi transformată pe baza cunoașterii ei. Și după cum nu există în natură un lucru în sine, o realitate total independentă de fenomene, de asemenea nu se poate accepta existența unei naturi, a unei esențe umane de nepătruns și imobilă, adică sustrasă devenirii.

Putem spune însă că este un merit al lui Kant, pentru vremea sa, faptul de a fi adus în discuție, deși în formă negativă, dar cu mijloace raționale, categoria înșinelui. Evident, Kant nu vorbește decît de lucrul în sine, sau mai bine spus de înșinele lucrurilor, al fenomenelor, al obiectelor naturii. Este important de reținut și acest aspect întrucît la Hegel ceea ce există în sine apare ca un moment esențial al constituirii logicii ca atare.

Hegel va porni de la conștiință, de la gîndire, de la starea în care o adusese metafizica, inclusiv criticismul kantian, demonstrînd caracterul *netranscendent* al gîndirii, dezvăluind și aici, în stilul său dialectic dar speculativ, idealist, ceea ce Fr. Engels numea „delicioasa autocritică a lucrului în sine kantian“ care, spune el, ne arată cum pînă la urmă Kant „eșuează și în problema eului care gîndește, în care descoperă, de asemenea, un lucru în sine incognoscibil“⁸.

Critica hegeliană a conștiinței metafizice, aprioriste, agnostice, în care este cuprins alături de lucrul în sine și imperativul categoric kantian, „neputinciosul imperativ categoric kantian“, va face pentru prima dată loc afirmării conceptului de practică, însă prin practică Hegel nu a înțeles altceva decît activitatea spiritului, autoactivitatea ideii. Ceea ce era la

⁷ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 22, Ed. politică, București, 1963, p. 201, 204.

⁸ Marx-Engels, *Opere*, vol. 20, Ed. politică, București, 1964, p. 539.

Kant *binele moral* devine la Hegel *rațiunea istorică*, iar imperativul categoric se dizolvă în masa intereselor în care sînt antrenati indivizii umani.

Adevărata dezlegare a enigmelor rațiunii, cunoașterii și istoriei o reprezintă concepția despre lume și viață a proletariatului, materialismul dialectic și istoric, conștiința comunistă. În primul rînd, pentru că prin conceptul practicii se pune capăt beției speculative și, în al doilea rînd, pentru faptul că în marxism este dezlegată pînă la capăt și enigma instrumentului însuși de cunoaștere, a rațiunii, care este limitată și nelimitată, finită și infinită.

SUR „L'INSAISSABLE CHOSE EN SOI“ DE KANT (II)

(Résumé)

L'auteur part de l'idée que la chose en soi est une pièce logique de base du criticisme et de l'agnosticisme de Kant. On discute principalement la théorie kantienne de la chose en soi telle qu'elle est développée en *Esthétique transcendantale* et *Annalitique transcendantale*. Dans le premier cas, la chose en soi apparaît en tant que réalité transcendante, qui réveille l'activité des sens; dans le deuxième, en tant que Grenzbegriff, c'est-à-dire comme un concept limité. La chose en soi est incognoscible parce que l'intellect, par ses catégories, ne peut pas dépasser l'intuition sensorielle, empirique. Elle peut et doit être pensée comme existante.

Finalement, l'auteur tient à souligner que dans la tentative du subjectivisme de rejeter la chose en soi il faut voir une réaction vis-à-vis des tendances, des éléments de matérialisme dans la philosophie de Kant.

ETIC ȘI POLITIC ÎN *MANIFESTUL PARTIDULUI COMUNIST*

VASILE BOARU

Este, fără îndoială, o sarcină de mare importanță a cercetării marxiste contemporane aceea a dezvăluirii, în strinsă legătură cu conceptul economicului și politicului, a determinațiilor etice ale operei marxismului clasic, atât de frecvent contestate de eticienii și ideologii nemarxiști. Aceștia, fie că apreciază marxismul drept o gândire exclusivist economică (= fatalism economic), fie că îl taxează în mod deschis de aneticism, cinism, machiavelism, antiumanism etc.

Nefiind spațiu, în demersurile de față, pentru o polemică de anvergură, vom preciza doar că o lectură pertinentă a operei întemeietorilor marxismului pune în lumină elemente de irecuzabilă valoare și actualitate, care atestă o încărcătură etic-umanistă robustă, distribuită generos în toate articulațiile discursului clasic marxist. Oricine recunoaște, de altfel, radicalismul marxismului clasic nu poate omite din judecățile de referință celebra teză a lui Marx din 1843: „A fi radical înseamnă a merge pînă la rădăcina lucrurilor. Pentru om însă rădăcina este omul însuși”¹ — confirmată elocvent atât în scrierile filozofice cît și în opera economică și politică.

Fără să creeze o Etică în sensul propriu al termenului (așa cum au creat, de pildă, o Economie politică, o Filozofie sau un Socialism științific), clasicii au elaborat singura bază teoretico-metodologică — materialismul dialectic și istoric — din interiorul căreia devenea posibilă o etică de rigoare științifică. Să adăugăm și faptul că textele clasicii, de la scrierile de tinerețe pînă la opera tirzie, sînt străbătute de numeroase aprecieri și reflecții cu privire la fenomenul moral, la evoluția sa istorică și la rolul său în sfera determinismului global precum și la evoluția diferitelor sisteme etice premarxiste (Epicur, Lucrețius, materialistii francezi, Kant, Feuerbach, Bentham etc).

După cum se știe, clasicii au rezolvat problemele etice în strinsă și directă legătură cu cele politice și economice, cărora le-au acordat, în mod firesc, întâietate. Firesc, pentru că problemele de fond ale vremii lor, și multă vreme după aceea, nu erau de ordin moral și mai ales nu se puteau soluționa pe căi morale cum au crezut cei mai mulți dintre reprezentanții socialismului utopic. Problema cea mai gravă care se punea cu acuitate în fața mulțimilor asuprite și despersonalizate era de natură politică — trecerea, pe calea revoluției proletare, la o nouă societate care însemna, întâi de toate, o schimbare a ordinii politice și economice și abia apoi o radicală răsturnare a stării morale. Acest lucru presupunea rezolvarea în spirit științific și partinic (între partinitate și obiectivitate nefiind în acest caz o contradicție pentru că, așa cum se arată în *Manifest*, mișcarea proletariatului reprezenta mișcarea imensei majorități în

¹ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 1, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 421.

interesul imensei majorități²⁾ a unor probleme cu caracter dominant politic: dezvăluirea caracterului antagonist, exploatator al orînduirii capitaliste, demonstrarea inevitabilei pieiri a acestei orînduirii și trecerea pe calea revoluției la socialism, conștientizarea menirii istorico-politice a proletariatului etc.

Alături de aceste probleme de ordin teoretic se puneau cu stringență numeroase probleme de ordin practic legate de elaborarea strategiei și tacticii acțiunii revoluționare pentru trecerea la socialism. Proletariatul și aliații săi trebuiau să învețe și să știe, întii de toate, cum să cucească și să folosească puterea politică — principalul instrument al transformărilor sociale, economice, politice și morale. Or, acest lucru nu putea fi realizat prin precepte morale abstracte și inoperante și cu atât mai puțin prin simple predici morale.

„Acest apel la morală . . ., scria Engels, nu ne ajută să facem din punct de vedere științific, nici măcar un pas înainte: pentru știința economică revolta morală, oricît de îndreptățită ar fi ea, nu constituie o dovadă, ci numai un simptom³⁾.”

În ordinea priorităților, așadar, problemele politice și cele economice treceau pe primul plan. Era firesc, deci, ca Manifestul Partidului Comunist care își declara scopul în expunerea deschisă, în fața lumii întregi, a concepției, scopurilor și tendințelor comuniștilor⁴⁾, urmărind să demonstreze, într-o manieră logico-istorică și științifică, că pieirea burgheziei și victoria proletariatului sînt deopotrivă de inevitabile⁵⁾, să acorde întietate acestor probleme care erau impuse nu de capricii teoretico-ideologice, ci de însăși logica acțiunii revoluționare.

Dar cu toate că imperativele ideologico-politice sînt cele care comandă scopul și discursul lucrării, Manifestul fiind, din acest unghi de vedere, o lucrare cu caracter dominant politic, citirea lui în spațiul de cunoaștere actual dezvăluie o amplă dimensiune etică prezentă, după opinia noastră, în două ipostaze fundamentale complementare și anume:

I. O ipostază implicită, în marginea căreia s-ar putea evidenția: a) o morală a devizei, „Proletari din toate țările uniți-vă“ semnificînd sub aspect etic ideea solidarității de clasă, principala trăsătură valorică a moralei proletare; b) o morală a scopului, teoretic și practic, ale cărui determinații se distribuie în trei planuri complementare: științific, ideologico-politic și etic; c) o morală a metodei de cercetare, Manifestul fiind, din acest punct de vedere, o mărturie a pertinentei și spiritului de obiectivitate în care clasicii și-au elaborat întreaga operă economică, politică și filozofică (etica adevărului obiectiv); d) o morală a conținutului ideologico-politic al lucrării care emerge din chiar modul de punere și soluționare a problemelor cu caracter politic. Acestea implicau, prin natura lor, un sens etic determinat, o morală sui-generis cultivată prin expresia

²⁾ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 4. Ed. politică, București, 1958, p. 476.

³⁾ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 20, Ed. politică, București, 1964, p. 145.

⁴⁾ K. Marx, F. Engels. *Opere*, vol. 4, p. 435.

⁵⁾ *Ibidem*, p. 477.

profund umanistă a demersului politic. Cu alte cuvinte, este vorba de un sens etic implicat în conceptul politicului, de o morală a politicii ale cărei determinații trimit spre interogații de următorul gen: Era oare demonstrarea pieirii inevitabile a capitalismului, orînduire profund imorală și alienantă, lipsită de o semnificație morală pozitivă?; sau: Putea fi declarată imorală problema cuceririi de către proletariat a puterii politice atîta timp cît acțiunea acestuia însemna mișcarea imensei majorități în interesul imensei majorități? Erau, deci, astfel de probleme lipsite de valențe morale pozitive? Evident, nu.

Dimpotrivă, erau singurele cu adevărat morale, singurele care, în condițiile concret-istorice date, puteau despica nodul moralei tradiționale generînd o nouă moralitate într-o ordine social-politică profund imorală. Abia după rezolvarea lor, prin mijloace politice, se creau premise și condiții pentru o dominantă a moralei majorității devenită, în noile condiții, subiect al acțiunii politice și, totodată, principal factor de sancțiune morală. Pînă atunci, cea mai bună morală rămînea, desigur, politica.

II. O ipostază directă, nemijlocită, cristalizată în sublinierea următoarelor aspecte esențiale: a) determinarea moralei de către factorul economic; b) caracterul de clasă al moralei; c) rolul activ al acțiunii politice revoluționare în devenirea fenomenului moral, revoluția comunistă însemnînd, în viziunea Manifestului, nu numai „ruptura cea mai radicală cu relațiile de proprietate moștenite din trecut“, ci și „ruptura cea mai radicală cu ideile tradiționale“⁶; d) ideea inseparabilității dintre politică și morală, aceasta din urmă subordonîndu-se funcțional celei dintîi; e) caracterul istoric al oricărei morale, negarea adevărilor morale eterne; f) ideea de progres moral; g) denunțarea caracterului cinic al moralei burgheziei care nu a lăsat altă legătură între om și om (să nu uităm că Marx descoperă necesitatea raporturilor morale în ființarea determinată a omului față de alt om, a raportării lui ca om față de alt om) decît neîdurătoarea „plată în bani peșin“. „Ea, se afirmă în lucrare, a făcut din demnitatea personală o valoare de schimb și în locul nenumăratelor libertăți dobîndite și chezășuite de hrisoave, a pus unica libertate, lipsită de scrupule, a comerțului. Într-un cuvînt, ea a pus, în locul exploatării voalate de iluzii religioase și politice, exploatarea deschisă, nerușinată, directă și brutală“⁷.

Infirmarea numeroaselor acuzații aduse de ideologii burgheziei comunismului dă ocazie autorilor Manifestului să desconspire subterfugiile înșelătoare, demagogice ale moralității burgheze cărora le contrapun concepția morală deschisă, revoluționară, a comuniștilor. Există însă o acuzație, anume aceea potrivit căreia „comunismul desființează religia, *morală* în loc să le dea o formă nouă“⁸, peste care autorii lucrării trec fără insistența dovedită în cazul celor precedente. Faptul a fost speculat

⁶ *Ibidem*, p. 487.

⁷ *Ibidem*, pp. 468—489.

⁸ *Ibidem*, p. 486.

de cercetarea nemarxistă în favoarea așa-zisului aneticism al gândirii marxiste clasice.

Problema va fi lămurită deschis, însă, în anul 1920 într-o Cuvîntare rostită de V. I. Lenin la cel de-al III-lea Congres general al Uniunii tineretului comunist din Rusia, apărută în același an sub titlul *Sarcinile uniunilor tineretului*.

„Lucrurile, afirma Lenin la aproape trei sferturi de secol de la apariția Manifestului, sînt înfățișate adesea în așa fel de parcă n-am avea o morală a noastră și foarte des burghezia ne acuză că noi comuniștii negăm morala...

În ce sens negăm noi morala, negăm etica? În sensul în care, spune Lenin, o propovăduia burghezia, care deducea această morală din poruncile domnului... Sau în loc de a deduce această morală din necesitățile eticii..., ei o deduceau din fraze idealiste sau semiidealiste care se reduceau întotdeauna tot la ceva foarte asemănător cu poruncile domnului... Noi, conchidea Lenin, negăm orice etică de acest fel, orice morală luată dinafara noțiunii de omenesc, dinafara noțiunii de clasă⁹.

Analizînd științific condițiile luptei de eliberare a proletariatului, imperativele esențiale ale acțiunii sale politice revoluționare, autorii Manifestului Partidului Comunist subordonează morala politicii, nevoilor luptei de clasă. Această subordonare nu nega însă rolul activ al moralei și nici nu viza aspectul axiologic al relației. Era o subordonare strict funcțională, impusă de primatul politicului în lupta de clasă, și care ținea mai degrabă de o anumită logică a „eficienței” acțiunii politice revoluționare decît de optici premeditat discriminatorii.

Există însă în cel de-al doilea capitol al Manifestului o judecată genială care insinuează o schimbare, în perspectiva comunismului, a raportului dintre cei doi termeni în favoarea eticului. „Cînd în cursul dezvoltării, se spune în lucrare, vor fi dispărut deosebirile de clasă și întreaga producție va fi concentrată în mîinile indivizilor asociați, atunci puterea publică își va pierde caracterul ei politic... Locul vechii societăți burgheze, cu clasele și antagonismele ei de clasă, îl ia o asociație în cadrul căreia dezvoltarea liberă a fiecăruia este condiția pentru dezvoltarea liberă a tuturor¹⁰.

Prin aceasta, Manifestul își deschide încă o poartă sigură către actualizare în perspectiva comunismului deplin cînd, într-adevăr, politicul va înceta să mai funcționeze ca subsistem conducător (idee prezentă și în Programul P.C.R.), simplele legi ale moralei urmînd să devină suverane atît în relațiile dintre indivizi cît și în relațiile dintre națiuni. Prin stingerea politicului și preluarea de către etic a funcțiilor de reglare a convingerii, raportul etic-politic își va înceta existența. Locul său va fi luat de un alt raport — etic-științific —, fapt care, după părerea noastră, presupune: îndeplinirea integrală de către politic a rolului său istoric; o generalizare atît a valorilor științei cît și a valorilor morale care trebuie să

⁹ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 41, ediția a III-a, Ed. politică, București, 1966, p. 308.

¹⁰ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 4, p. 488.

devină norme indispensabile ale acțiunii sociale; întemeierea autoconducerii ca știință a acțiunii și conjugarea, în perimetrul ei, a rigorilor științifice cu norma etică; dobândirea de către etică a unei autorități depline în conștiința și comportamentul tuturor oamenilor încît să poată prelua, împreună cu știința autoconducerii, toate funcțiile de reglare a sistemului, de reglementare, prin mijloace etico-științifice, a relațiilor dintre indivizi, dintre aceștia și instituțiile sociale specifice comunismului, dintre comunitățile naționale etc.

Îmbinarea științei cu morala și etica va corespunde pe deplin esenței umane, caracterizată, în autenticitatea sa, prin puterea de creație și prin disponibilitatea de a stabili raporturi de natură morală cu semenii, astfel că substituirea raportului etic-politic prin raportul etic-științific va coincide în planul devenirii umane cu „o reîntoarcere completă și conștientă, desăvîrșită în cadrul întregii complexități a dezvoltării de pînă acum a omului pentru sine la starea sa de om social, adică de om uman“¹¹.

Au trecut peste 13 decenii de la apariția, la Londra, în februarie 1848, a Manifestului Partidului Comunist, conceput ca „program complet“ al Ligii Comuniștilor, asociație politică cu caracter secret al cărei scop era lichidarea vechii societăți burgheze și întemeierea unei societăți noi, fără clase și proprietate privată. Tradus în numeroase limbi de circulație, Manifestul a devenit la cîteva decenii după apariție, după cum remarca Engels într-o prefață din 1888. „opera cea mai răspîdită, cea mai internațională din întreaga literatură socială...“¹². El reprezintă și astăzi o lucrare de referință care a reușit să surmonteze pragul devalorizării.

Liniile lui de permanență conservate prin modelul de magistrală analiză științifică, dar și prin rigoarea și forța de previziune a multora din judecățile formulate, confirmate, de altfel, de evoluția istorică, converg în cele din urmă în marea ei deschidere și semnificație umanist-morală.

ETHIQUE ET POLITIQUE DANS LE MANIFESTE DU PARTI COMMUNISTE

(Résumé)

Considérant la nécessité de la révalorisation de la dimension éthique de la pensée marxiste classique, tenue à tort par certains auteurs comme une pensée exclusivement économique dépourvue d'une vision humaniste authentique, l'étude dévoile, étroitement liée à sa signification politique, la valeur éthique de l'une des plus importantes oeuvres du marxisme classique — *le Manifeste du Parti Communiste*.

En soulignant dans l'oeuvre la présence de deux dimensions éthiques complémentaires, l'une implicite et l'autre explicite, l'auteur évidence la dialectique de l'interférence de la politique et de la morale telle quelle dans la lettre et l'esprit de l'oeuvre investiguée.

¹¹ K. Marx, F. Engels, *Scrieri din tinerețe*, Ed. politică, București, 1968, p. 576.

¹² Vezi K. Marx, F. Engels, *Manifestul Partidului Comunist* (Prefață la ediția engleză din 1888), ediția a IX-a, Ed. politică, București, 1969, p. 17.

ASPECTE PRIVIND CONCEPTUL DE PARTID POLITIC REFLECTATE ÎN GÎNDIREA LUI C. DOBROGEANU-GHEREA

IOAN LEICU

C. Dobrogeanu-Gherea, părintele socialismului românesc, cum era denumit de socialiștii români contemporani cu el, a fost nu numai un reputat critic literar și estetician, ci și un eminent sociolog și politolog marxist. Prin creația sa teoretică el a jucat un rol important în realizarea saltului de la gândirea socialistă premarxistă la cea marxistă în țara noastră. Abordînd multiple probleme de natură sociologică și politologică, de pe pozițiile concepției lui Marx, care purtau amprenta gândirii sale originale și aveau caracter de premieră în gândirea socialistă română de la sfîrșitul veacului trecut și începutul secolului al XX-lea, Gherea poate fi considerat fondatorul sociologiei și politologiei marxiste în țara noastră.

Participant activ la discuțiile referitoare la necesitatea organizării politice a clasei muncitoare purtate de socialiștii români — discuții care au precedat cu aproape un deceniu formarea în 1893 a P.S.D.M.R. —, gînditorul român prin reflecțiile sale staseologice a contribuit la lămurirea din punct de vedere principial a unor importante probleme, cum ar fi cele privitoare la necesitatea obiectivă a creării partidului proletar revoluționar, la trăsăturile și profilul acestuia, precum și la funcțiile sale. Opera sa conține și prima analiză critică făcută de pe pozițiile teoriei revoluționare a clasei muncitoare partidelor politice ale claselor dominante ale României vremii sale.

Referindu-se la valoarea producției teoretice gheriste, tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al P.C.R., președintele Republicii Socialiste România arăta că „opera lui Dobrogeanu-Gherea ocupă un loc de mare însemnătate în istoria științelor sociale din România în răs-pîndirea ideilor marxiste, în dezvoltarea concepției revoluționare a proletariatului”¹.

În prezentul articol vom înfățișa succint, în limitele spațiului afectat, cele mai semnificative reflecții cu caracter staseologic ale socialistului român despre unele coordonate ale conceptului de partid politic cum sînt cele referitoare la geneza și trăsăturile partidelor politice.

C. Dobrogeanu-Gherea, spre deosebire de unii staseologi burghezi, care au încercat explicarea partidelor politice doar prin politic, tratează aceste organizații din punct de vedere genetic și funcțional în strînsă le-

¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîșirii construcției socialiste*, vol. 1, Ed. politică, București, 1968, p. 345.

gătură cu clasele sociale. Abordarea într-o asemenea manieră a conceptului de partid politic l-a ferit de aprecieri sterile și neștiințifice. Socialistul român prezintă geneza partidelor politice ca fiind datorată existenței claselor sociale antagonice și a luptei de clasă. El arată că apărarea intereselor unei clase impune, pe de o parte organizarea politică a acesteia, iar pe de altă parte ducerea unei ample lupte pentru ocrotirea lor. În acest sens el scria că „o clasă, pentru apărarea drepturilor și intereselor ei, trebuie să se organizeze, să le ceară, să lupte pentru realizarea lor”².

Inzestrat cu un admirabil simț de clasă și fiind posesorul unei vaste culturi politologice marxiste, Gherea formulează pentru prima dată în literatura socialistă românească atât ideea despre misiunea istorică a proletariatului, cât și teza referitoare la necesitatea organizării politice a clasei muncitoare pe baze revoluționare. El subliniază în mod justificat că burghezia nu putea în mod obiectiv să fie apărătoarea intereselor proletare. În această privință el releva că „ar fi absurd de a cere de la reprezentanții unei clase să lucreze împotriva clasei lor, favorizând o altă clasă vrăjmașă, de aceea nu putem avea pretenția absurdă să cerem partidului liberal să ridice clasa muncitoare decât dacă am fi idealști...”³.

Ridicându-se la înălțimea gândirii lui Marx, el subordona necesitatea organizării politice a clasei muncitoare cerințelor luptei de clasă ale acesteia, văzind în constituirea partidului politic proletar o condiție *sine qua non* a îndeplinirii misiunii sale istorice. „Vom ajunge cu atât mai repede la acest viitor, scria Gherea referindu-se la perspectiva socialistă, cu cât clasa proletară, muncitoare, va ajunge mai curând la putere, și va veni cu atât mai degrabă cu cât va fi mai tare, mai organizată, cu cât va cunoaște mai bine rolul său istoric...”⁴ (subl. n. I. L.).

De numele lui Gherea este legată ampla argumentare a necesității și posibilității organizării politice a clasei muncitoare în țările capitaliste slab dezvoltate, unde burghezia și organizațiile ei politice mai dispuneau de valențe progresiste.

Dacă opera gheristă evidențiază suficient de clar rolul claselor sociale și al luptei de clasă în formarea partidelor politice, ea este mai săracă în definirea etapelor istorice în care s-au născut partidele politice moderne.

Gînditorul român, preocupat să releve trăsăturile ce caracterizează partidele politice, a făcut interesante aprecieri privitoare la unele aspecte care definesc fizionomia partidelor politice, cum sînt: caracterul de clasă, doctrina și programele politice, precum și lupta pentru dobîndirea sau menținerea puterii.

² C. Dobrogeanu-Ghera, *Scrisori social-politice* (Ediția Hurezeanu), Ed. politică, București, 1968, p. 273.

³ C. Dobrogeanu-Ghera, *Opere complete*, vol. 3, Ed. politică, București, 1977, p. 96—97.

⁴ C. Dobrogeanu-Ghera, *Opere complete*, vol. 2, Ed. politică, București, 1976, p. 143.

Punctul forte al discursului gherist despre profilul partidelor politice constă, după opinia noastră, în evidențierea caracterului de clasă al acestora. Abordarea partidelor politice nu numai sub aspect genetic, ci și din punct de vedere al trăsăturilor și funcțiilor lor în strânsă legătură cu clasele sociale reprezintă un plus pentru gândirea social-politică românească datorat creației staseologice gheriste.

Relevind legătura dintre partid și clasă, Gherea o discută în toată complexitatea ei, reușind să evite atât tratarea simplistă, cit și absolutizarea acestei relații. Fără să identifice partidul cu clasa sau fracțiunea de clasă din punctul de vedere al structurii sociale, el subliniază că partidul este avangarda clasei, partea ei conștientă. În acest context el reliefează caracterul de avangardă al partidului clasei muncitoare și creionează, într-un mod apropiat opiniei lui Lenin, cerințele calității de membru de partid. „Se înțelege — scria gânditorul român — că nici un om nu poate face parte din partidul socialist muncitor dacă nu primește teoreticește adevărurile socialismului științific...”, precum și „programul în total...“ al partidului⁵.

Legătura dintre partid și clasă este evidențiată apoi prin argumentarea tezei marxiste potrivit căreia caracterul de clasă al partidelor politice este dat de natura intereselor pe care ele le promovează și le apără. „*În lupta de interese potrivnice care împart societatea de azi în clase sociale, scrie Gherea, grupările politice se fac după interesele de clasă...*“⁶ (subl. n. I. L.). Gherea a pus astfel în lumină un aspect al relației partid-clasă, care de cele mai multe ori este voalat, și anume faptul că partidele politice sînt expresia intereselor de clasă sau fracțiunii de clasă. Acest punct de vedere era superior opiniilor doctrinarilor liberali și conservatori din vremea sa, precum și chiar ale celor lui Dimitrie Gusti, a cărui contribuție staseologică la definirea partidului politic nu poate fi ignorată⁷.

În ceea ce privește doctrina — o altă trăsătură a partidelor politice — staseologul român arăta că „fiecare partidă are principii esențiale, care alcătuiesc esența crezului acestei partide“⁸. Relevind faptul că doctrina în calitatea ei de expresie a intereselor de clasă este un instrument important în activitatea partidelor politice, el lămurește în mod principal raportul dintre doctrină și partid, susținînd faptul că nu ideile și principiile determină constituirea partidelor politice, ci „*grupările politice hotărăsc ideile și principiile*“, iar la rîndul lor „*principiile unei grupări oareșicare sînt expresia intereselor ei de clasă*“⁹ (subl. n. I. L.).

Opera sa conține numeroase reflecții critice la adresa liberalismului, radicalismului, conservatorismului — doctrinele partidelor claselor dominante — precum și la adresa poporanismului, care, deși nu avea un

⁵ C. Dobrogeanu-Gherea, *Opere complete*, vol. 2, p. 117.

⁶ C. Dobrogeanu-Gherea, *Scieri social-politice*, p. 139—140.

⁷ A se vedea: Dimitrie Gusti, *Partidul politic*, în „*Arhiva pentru știință și reformă socială*“, anul IV, nr. 4—5, București, 1923, p. 433.

⁸ C. Dobrogeanu-Gherea, *Opere complete*, vol. 1, Ed. politică, București, 1976, p. 212.

⁹ C. Dobrogeanu-Gherea, *Scieri social-politice*, p. 139, 140.

corespondent pe plan politic sub forma unui partid, exprima anumite orientări de natură politică ale claselor exploatatoare. Critica făcută de Gherea liberalismului a fost interpretată în mod eronat de Ștefan Zeletin, care îl plasa pe acesta alături de doctrinarii conservatori¹⁰. Însă Ștefan Zeletin ignora, cu bună știință, deosebirea dintre doctrina socialistă și cea conservatoare, *deosebire* asupra căreia Gherea a atras nu odată atenția. „Revoluționarii, scria el, critică societatea pentru că vor s-o vadă realizând o formă mai înaintată pe cînd reacționarii o critică pentru că vor să se întoarcă societatea cîteva veacuri îndărăt“¹¹.

Paralel cu critica doctrinelor amintite, Gherea face în opera sa o serie de aprecieri privitoare la teoria revoluționară a clasei muncitoare și a partidului ei politic. Ele pun în lumină maniera în care gînditorul român a înțeles problemele izvoarelor ei, a rolului lui Marx și Engels în elaborarea noii concepții despre natură și societate și a ideologiei proletare, precum și unele trăsături ce-i sînt caracteristice ca de pildă: obiectivitatea, partinitatea, caracterul creator și prospectiv. Fără să opereze o structurare a creației lui Marx și Engels în cele trei părți constitutive, cum făcuse Lenin, socialistul român remarcă bogăția și complexitatea sensurilor creației lui Marx și Engels. În acest sens el scria: „marxismul nu e numai un complex de geniale analize economice, o doctrină economico-socială, dar el conține o filozofie a istoriei, o etică, o întregă concepție a vieții“¹².

Relevînd această imagine cuprinzătoare ce o avea Gherea despre marxism, subliniem justetea opiniei sale potrivit căreia gîndirea lui Marx și Engels își valida valoarea numai ca ansamblu încheșat de idei filozofice, economice, politice, etice și estetice, aplicat creator la condițiile specifice ale fiecărei țări.

Pentru socialistul român teoria revoluționară a proletariatului nu reprezenta doar un adjuvant al partidului revoluționar ci, așa cum a subliniat nu odată în opera sa, aceasta era atît un instrument necesar investigării realității sociale, cît, mai ales, un factor de direcționare al practicii revoluționare proletare.

Potrivit opiniei sale, numai teoria socialistă „poate feri de mulțime de greșeli, lămurind scopul și mijloacele revoluției sociale... în scurt, socialismul științific poate face realizarea transformării sociale mai iute, mai completă...“ Totodată, el conchidea că dacă teoria socialistă nu este numai un factor trebuitor pentru schimbarea societății, ci chiar singurul factor conștient, atunci „Depărtarea socialismului de pe cîmpul de luptă ar însemna prelungirea stării ticăloase de azi...“¹³. Prin aceste idei, formulate încă în 1886, Gherea va prefigura cunoscuta teză leninistă

¹⁰ A se vedea: Șt. Zeletin, *Revoluția burgheză în România: Reacțiunea împotriva burgheziei române*, în „Arhiva pentru știință și reformă socială“, anul IV, nr. 2, București, 1922, p. 192—193.

¹¹ C. Dobrogeanu-Ghera, *Opere complete*, vol. 2, p. 99.

¹² C. Dobrogeanu-Ghera, *Opere complete*, vol. 3, p. 474.

¹³ C. Dobrogeanu-Ghera, *Opere complete*, vol. 2, p. 70.

de mai târziu, potrivit căreia: „Fără teorie revoluționară nu poate exista mișcare revoluționară”¹⁴.

Referitor la programele partidelor politice Gherea a făcut interesante observații atât din punct de vedere teoretic, cât și practic. Astfel, el a definit în mod corect programele partidelor politice arătând că acestea cuprind într-o formă concentrată interesele de clasă sau fracțiunii de clasă pe care partidele le reprezintă. El surprinde, în același timp, rolul ideologiei și partidului în cunoașterea năzuințelor claselor și fracțiunilor de clasă în procesul traducerii acestora în limbajul politic al intereselor de clasă.

Discutând relația partid-program, politologul român relevă justificat rolul determinant al partidului față de program atât în elaborarea, cât și în realizarea acestuia din urmă. De aceea teza sa potrivit căreia „grupările politice hotărăsc principiile politice și programele politice nu dimpotrivă...”¹⁵ (subl. n. I. L.) prezintă o valoare teoretică și practică deosebită. După cum se știe, Gherea n-a fost numai un eminent teoretician marxist, ci și un militant de frunte al mișcării socialiste și muncitorești românești. Lui îi datorăm primul program politic socialist elaborat în 1886 de pe poziții marxiste. Referitor la valoarea programului respectiv și a studiului ce-l însoțește — care s-a bucurat de aprecierea unanimă a socialiștilor români, de elogiul lui Fr. Engels¹⁶, — amintim aprecierile tovarășului Nicolae Ceaușescu, care releva că acest program poate fi considerat „pe drept cuvânt, primul program al mișcării revoluționare marxiste din țara noastră”¹⁷.

Conținutul burghez-democrat al prevederilor înscrise în programul elaborat de Gherea în 1886, ca și al programelor P.S.D.M.R. și P.S.D. de mai târziu, a determinat reacții diferite. Astfel, unii ideologi liberali în numele similitudinii unor obiective care figurau atât în programele socialiștilor cât și ale liberalilor, au încercat să convingă pe socialiști fie de necesitatea fuziunii, desigur sub gir liberal, fie de lipsa de perspective a unui partid muncitoresc independent în condițiile României de atunci.

Unor asemenea teze care vizau fuziunea din punct de vedere organizatoric, politic și ideologic a partidului clasei muncitoare cu cel burghez, pe motivul asemănării unor obiective din programele lor, Gherea le-a replicat în mod argumentat susținând că „Aceasta însă este impo-

¹⁴ V. I. Lenin, *Ce-i de făcut?* Ediția a II-a, Ed. P.M.R., București, 1952, p. 31.

¹⁵ C. Dobrogeanu-Gherea, *Scrieri social-politice*, p. 141.

¹⁶ În scrisoarea trimisă lui Ioan Nădejde, în luna ianuarie 1888 și publicată în „Contemporanul” în același an, Fr. Engels referindu-se la lucrările lui Gherea *Ce vor socialiștii români?* și *Karl Marx și economiștii noștri* releva originalitatea și caracterul lor marxist. „Cu mare plăcere, scria Engels, am văzut că socialiștii din România primesc, în programul lor, principiile de căpetenie ale teoriei care a izbutit a aduna într-un mănunchiu de luptători pe mai toți socialiștii din Europa și din America — e vorba de teoria prietenului meu, răposatul Karl Marx”. (Fr. Engels, *Politica noastră*, în *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I, (1865—1900), Partea I, (1865—1889), Ed. politică, București, 1964, p. 188.

¹⁷ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 8, Ed. politică, București, 1973, p. 261.

sibil, căci deși cererile noastre practice sînt aproape identice cu ale lor (ale liberalilor, n.n. I. L.), cu toate acestea există între noi și aceia deosebiri fundamentale“, subliniind că deosebirea esențială între cele două partide consta în aceea că liberalii „reprezintă numai partea mai inteligentă și mai înaintată a burgheziei“, iar „noi reprezentăm clasa muncitoare“¹⁸.

Socialistul român, polemizînd cu liberalii și poporanii pe tema rostului partidului muncitoresc independent, s-a preocupat să motiveze în mod pertinent menirea partidului socialist în contextul social-politic respectiv al României vremii sale. Amintim în acest sens cuvintele sale: „social-democrația, chiar și în țările înapoiate, are propriul ei rost, are propria ei lucrare de îndeplinit, are propriul ei domeniu de activitate, determinat de propria ei concepție asupra oamenilor și a lucrurilor. Această lucrare în societate — conchidea autorul nostru — trebuia s-o facă ea, pentru că nimeni n-o va face în locul ei“¹⁹.

Spre deosebire de interpretarea dată de ideologii liberali conținutului burghezo-democrat al programelor amintite, S. Timov aprecia în 1928 că Gherea prin teoria sa ar fi propagat subordonarea intereselor proletare celor burgheze²⁰. Acest punct de vedere, care nu corespundea realității, ilustrează faptul că autorul respectiv n-a înțeles necesitatea și menirea partidului proletar în țările capitaliste înapoiate.

În ceea ce privește lupta pentru putere, fie în vederea dobîndirii sau menținerii ei — care reprezintă o altă trăsătură a fizionomiei partidelor politice —, Gherea releva preocuparea tuturor partidelor de a deveni posesoarele puterii politice și de a se prevala de aceasta pentru promovarea intereselor lor. El prezintă organizarea politică a clasei muncitoare și rațiunea activității ei, între altele, ca și condiții *sine qua non* ale cuceririi puterii politice de către proletariat. „Organizînd proletariatul, dîndu-i conștiință de rolul său istoric, scria gînditorul român, socialiștii se luptă împreună cu proletariatul pentru cîpătarea puterii politice în stat...“²¹ Totodată gînditorul român subliniază deosebirea dintre partidele clasei muncitoare și cele burgheze și pe planul scopurilor urmărite în lupta pentru putere și folosirea ei.

Discursul gherist despre trăsăturile partidelor politice, în pofida faptului că este inegal — în sensul că unele caracteristici ale acestora, ca de pildă, organizarea, caracterul adezional, precum și calitatea lor de a elabora conducători, care sînt mai mult deduse decît explicate —, conține teze pertinente argumentate. De asemenea, textul gherist cuprinde numeroase și interesante reflecții despre funcțiile partidelor politice și criteriile de clasificare ale acestora, asupra cărora nu ne-am oprit în pre-

¹⁸ C. Dobrogeanu-Gherea, *Opere complete*, vol. 3, p. 126—127.

¹⁹ *Ibidem*, p. 494.

²⁰ S. Timov, *Agrarnyj vopros i krestjanskoe dvizenie v Rumynii, Antineoio-băgia (Kritika neokrepostniceskoj teorii K. Dobrozanu-Gerja)* Pod redakciej i s prdosloviem T. Dombalja, M.A.I. Moskva, 1928, p. 68.

²¹ C. Dobrogeanu-Gherea, *Opere complete*, vol. 3, p. 203.

zentul articol — ele făcînd obiectul unui alt studiu. Aserțiunile gheriste cu caracter staseologic, pe lângă valoarea lor teoretică, prezintă și importanță practică, păstrîndu-și nealterată substanța. Astfel, tezele lui Gherea despre necesitatea organizării politice a clasei muncitoare, precum și cele despre rolul partidelor politice muncitorești în țările capitaliste înapoiate continuă să aibă o mare actualitate și în zilele noastre. Majoritatea statelor lumii fiind înapoiate și în curs de dezvoltare sînt confruntate de numeroase sarcini cu caracter burghezo-democratic, iar soluționarea acestora, ca și a celor reclamate de perspectiva dezvoltării lor socialiste, impun în mod stringent afirmarea proletariatului, afirmare care depinde atît de nivelul organizării sale politice, cît și a gradului său de conștientizare.

ASPECTS CONCERNING THE CONCEPT OF POLITICAL
PARTY REFLECTED IN C. DOBROGEANU-GHEREA'S
THINKING

(Summary)

In the present article, the author presented analytically certain aspects of C. Dobrogeanu Gherea's thinking, referring to the genesis and the features of the political parties. On one hand the author points out the Romanian socialist's contribution to the development of Marxist thinking of political parties and on the other hand the up-to-date character of his theory on the mission of the revolutionary political parties of the working — class in capitalist backward or developing countries also.

PRELIMINARII LA O CERCETARE PRIVIND PROCESUL DE FORMARE ȘI DEZVOLTARE A CONȘTIINȚEI POLITICE A TINERETULUI

CORNEL BLAJ

„Partidul pornește de la faptul că — precizează Programul adoptat de Congresul al XI-lea al P.C.R. — tineretul reprezintă o puternică forță socială, că tinăra generație este viitorul însuși al națiunii noastre socialiste. De aceea el pune și în viitor în centrul preocupărilor creșterea și educarea tineretului în spiritul concepțiilor înaintate despre lume și viață, pregătirea maselor de tineri din punct de vedere profesional și politic, participarea activă a acestora la îndeplinirea programului general al partidului¹. De aici decurge și atenția acordată procesului de formare și dezvoltare a conștiinței politice a tinerei generații, activitate ce trebuie condusă ținând totodată seama și de câteva elemente ce particularizează grupul respectiv. Astfel, energia specifică tineretului, dorința lui de afirmare ca și preocuparea pentru realizarea unui ideal de viață, exigența mai riguroasă și tendința justificată de a filtra printr-o prismă proprie materialul oferit de viață, receptivitatea față de nou etc. etc. sînt numai cîteva dintre termenii unei ecuații ce se cere rezolvată, pentru a dobîndi rezultate optime, cu maximă grijă și pricepere. Cu privire la sensul și semnificația acestui proces, tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al partidului nostru sublinia următoarele: „Ridicarea nivelului de cunoștințe politico-ideologice, înarmarea tinerei generații, a tuturor oamenilor muncii cu concepția revoluționară despre lume și viață constituie, în condițiile lumii de astăzi, în care au loc profunde transformări revoluționare, sociale și naționale, o necesitate pentru a crea constructori de nădejde ai socialismului și comunismului, militanți activi pentru o lume a dreptății sociale și naționale, a colaborării și păcii². Iată, acestea sînt cîteva din ideile ce ne-au călăuzit în abordarea unei cercetări de teren în rîndurile unor grupe de tineri din municipiul Cluj-Napoca, pe marginea căreia încercăm, în cele ce urmează, să formulăm cîteva constatări preliminare*.

Avînd în vedere și vîrsta subiecților, constatăm că în rîndul surselor de informare cu probleme politice „Știința tineretului“ se află pe

¹ Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, Ed. politică, București 1975, p. 138.

² Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la cea de-a XI-a Conferință a U.A.S.C.R.*, Ed. politică, București, 1978, p. 13.

* Colectivul de cercetare, cuprinzînd cadre didactice de la Universitatea „Babeș-Bolyai“ și I.M.F., a avut următoarea componență: V. Avram, C. Blaj, V. Boaru, I. Bojan, I. Grecu, A. Hossu, N. Kallós, B. Komáromi, I. Leicu, A. Pantea, P. Pârvu, A. Sida. Lotul a însumat peste 300 de tineri, băieți și fete, din cadrul a două întreprinderi și două licee din municipiul Cluj-Napoca.

primul loc, ea fiind urmată, firesc, de „Scînteia“, presa locală etc. În privința revistelor, enumerarea începe cu „Lumea“, apoi „Magazin istoric“, „Magazinul“, cărora le urmează revistele de cultură tehnică, sport, artă etc. Frecventarea „mai slabă“ a ziarelor nu depășește 30% din totalul subiecților chestionați, iar a revistelor se înscrie în jurul a 6%. Am reținut, mai mult ca o curiozitate, faptul că, într-un singur caz, subiectul a notat „nu citesc ziare“, ceea ce, cred, are mai ales un caracter de bravadă și nu reprezintă starea de fapt. Încercînd o ierarhizare a surselor de informare am constatat că pe primul loc se găsește presa, pe locul al doilea televiziunea, iar pe locul al treilea radio-ul. O explicație poate proveni din faptul că presa se poate lectura în orice condiții de loc, iar televiziunea atrage prin mișcare, sinteză etc.

Interesul tinerilor pentru problemele politice rezultă, cred, și din faptul că ele ocupă un loc important și un spațiu mare în discuțiile din afara cadrului organizat, adică dincolo de învățămîntul politic, informări etc. Probleme ale dezvoltării social-economice a țării noastre, politica externă a României socialiste, viața tinerilor din țările socialiste și nesocialiste ș.a. fac parte și suscită interesul tinerilor în discuțiile pe care le-am numi „particulare“. Procentul celor care afirmă că nu participă la astfel de discuții este foarte mic și, aproape fără excepție, aceștia acuză „lipsa de pricepere“ în probleme politice și nu a interesului. I-am găsit însă ca un fel de „spectatori“ pe lângă grupurile ce se „încălzesc“, atunci cînd formulează aprecieri, emit păreri cu privire la cutare sau cutare problemă politică.

În contextul problemelor discutate mai sus avem în vedere două observații. Prima se referă la necesitatea de a apropia mai mult tinerii de revistele de nivel mai înalt. În asemenea reviste, atunci cînd o problemă ce-i interesează nu-și găsește răspunsul în cadrul unui articol de ziar, ei ar putea afla explicații, date, puncte de vedere mai nuanțate etc. Totul este, cred, să-i facem să înțeleagă că asemenea reviste nu se adresează numai specialiștilor, ci tuturor celor ce doresc o informare mai temeinică, că și conținutul articolelor de revistă le poate fi accesibil dacă se apleacă cu interes asupra lui, că, apoi, pornind de aici ei pot merge la materiale cu un anumit grad de specializare. A doua observație se referă la nevoia de a crea posibilitatea ca și tinerii să discute mai des problemele politice cu specialiști în domeniul respectiv, oameni cu prestigiu recunoscut și, mai ales, receptivi la felul de a fi al tinerilor și pricepuți în privința modului de a conduce asemenea discuții. Măiestria celui ce conduce o dezbatere nu poate sta pe un loc secund nici în munca cu tinerii — sau mai ales cu ei —, dacă dorim să obținem rezultate din cele mai bune. O expunere (o dezbatere) care deschide orizontul auditoriului prin conținutul problemelor puse dar și prin forma prezentării, care solicită gîndirea acestora, care îndeamnă la noi observații este menită să sporească interesul și preocupările tinerilor pe acest plan. Evident, toate acestea implică o angajare mai atentă și mai diferențiată a tuturor factorilor de răspundere în munca politică cu tineretul. Dealtfel, cred că așa trebuie privită și tratată și problema informărilor politice organizate de U.T.C., despre care peste 75% dintre subiecți s-au exprimat foarte frumos.

Activitatea cluburilor din întreprinderi, cămine etc. este, în aceeași măsură ca și alte forme de activitate, chemată să contribuie la procesul de formare și dezvoltare a conștiinței politice a tineretului. Rezultă din constatările noastre faptul că tinerii participă cu interes la manifestările organizate în acest cadru și îi interesează ridicarea nivelului acestora. Dezbaterile pe teme politice, alături de cele profesionale, de manifestările culturale etc. atrag un număr mare de participanți. Ei se și pronunță, în general pozitiv, față de volumul de cunoștințe dobândite în acest cadru. Altfel stau lucrurile, în privința propunerilor solicitate și făcute de subiecții chestionați, în legătură cu îmbunătățirea activității de club. Răspunsurile recoltate sînt foarte generale, mult mai departe de ceea ce așteptam, mai ales dacă le comparăm cu cele făcute în legătură cu informările politice, dezbaterile organizate de U.T.C. etc. De aceea, cred că revine conducătorilor cluburilor obligația de a consulta periodic, dar mai sistematic, grupuri de participanți asupra problemelor ce prezintă realmente interes și a direcțiilor de îmbunătățire a întregii activități. Totodată, cred că ar fi bine ca după fiecare manifestare participanții să fie solicitați să se pronunțe asupra calității activității din ziua respectivă, ca și asupra profitului de cunoștințe realizat în acest cadru. Analizate cu grije asemenea răspunsuri, dar mai ales răspunzînd prompt propunerilor făcute, s-ar găsi mai ușor căi și mijloace pentru o continuă ridicare a nivelului manifestărilor ca și pentru o sporire a interesului tinerilor față de acestea.

Învățămîntul politico-ideologic constituind una din căile principale de formare a conștiinței politice a tuturor oamenilor muncii cuprinde majoritatea covârșitoare a tinerilor din unitățile cercetate. Procentul celor neîncadrați este foarte mic și el se explică prin aceea că tinerii respectivi sînt veniți de prea puțin timp în unitate. În acest cadru, constatăm cu satisfacție că peste 80% dintre tinerii chestionați apreciază ca „interesante“ și „foarte interesante“ temele puse în discuție și doar aproximativ 3% consideră că sînt „neinteresante“. Peste 48% dintre participanții la aceste activități admit că au dobîndit multe cunoștințe în plus în asemenea ocazii, circa 36% apreciază ca minim volumul cunoștințelor noi dobîndit aici. Ceea ce însă trebuie să dea de gîndit factorilor de răspundere este faptul că deși procentul celor care participă, după propria apreciere, „mai rar“ la discuții, circa 73% dintre aceștia consideră ca „satisfăcătoare“ sau „bună“ participarea lor la activitatea cercului de învățămînt politico-ideologic. Nu este exclusă posibilitatea ca răspunsurile la chestionar să nu oglindească matematic situația din unitățile cercetate și că spiritul autocritic nu a stat pe primul plan. Dar, oricum am privi problemele, ne dăm seama că trebuie găsite căi și mijloace pentru a pune în dezbateră acestor cercuri cele mai interesante, mai atractive teme, cele care se pretează la vîrsta, preocupările, nivelul cultural etc. ale participanților. Este, cred, important ca temele pentru dezbateră să fie fixate după consultarea colectivului de tineri, să fie discutate asigurînd, pe cît posibil, prezența unor cadre cu multă experiență în domeniul, care au preocupări în legătură cu problemele respective, care pot contribui efec-

tiv la ridicarea calității dezbaterilor, la sporirea interesului participanților pentru elucidarea diferitelor aspecte ale temelor abordate.

Mărginind observațiile la aceste câteva probleme, nu putem trece peste constatarea că nivelul conștiinței politice a tinerilor din aria noastră de investigație se află în plină dezvoltare și maturizare. Tocmai de aceea se și impune o muncă mai plină de conținut, mai adaptată vârstei, nivelului cultural și, dacă este posibil, chiar cadrului în care lucrează și trăiesc tinerii. De asemeni, rezultă că toată această activitate trebuie să fie mai bogată în probleme în stare să dezvolte la tineri nevoia de a reflecta asupra locului și rolului fiecăruia în efortul general constructiv din țara noastră, a contribuției personale ce o poate aduce la îndeplinirea mărețelor sarcini de edificare a societății socialiste multilateral dezvoltate în patria noastră și înaintării ei spre comunism.

ПРЕДВАРИТЕЛЬНЫЕ СООБРАЖЕНИЯ ОТНОСИТЕЛЬНО ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ ПОЛИТИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ МОЛОДЕЖИ

(Резюме)

Исходя из некоторых конкретных данных, автор формулирует несколько соображений относительно содержания работы с молодежью и о путях её улучшения.

ASPECTE METODOLOGICE ALE CERCETĂRII INTERDISCIPLINARE

IOAN SEMENIUC

Problema cercetării interdisciplinare, după părerea noastră, se sprîjină, în ultimă instanță, pe ideea unității științei, idee care intră în preocuparea cercetătorilor din cele mai diverse domenii: filozofie, sociologie, științele naturii etc. Se poate afirma, credem, fără să greșim că ideea unificării științei se bucură de cea mai mare popularitate în filozofia științei contemporane.

Climatul intelectual al științei contemporane favorizează elaborarea stilului sintetic de gîndire care integrează, unifică diferite domenii de cercetare.

Cercetarea interdisciplinară este legată tocmai de acest stil sau spirit de gîndire. Și în funcție de tipurile de sinteză ce se realizează în știință vom avea și *tipurile* de cercetare interdisciplinară. De aceea, pentru a scoate în evidență tipurile diferite de cercetare interdisciplinară, este necesară delimitarea diferitelor tipuri de sinteză a cunoștințelor științifice.

Cercetătorul sovietic V. S. Tiuhțin, în studiul său *Cibernetica și problemele de sinteză a cunoștințelor științifice* [2, p. 250—251], propune trei tipuri de sinteză. În primul rînd, tipul de sinteză care constă în unificarea cunoștințelor științifice într-un *întreg-sumativ*, adică unificarea tuturor cunoștințelor despre un obiect sau altul. O asemenea sinteză lasă domeniile unificate fără transformări esențiale. Acest tip de sinteză poate fi numit *sinteză extensivă*.

Al doilea tip de sinteză este acela prin care se formează cunoștințe calitativ distincte, reprezintă o schimbare calitativă a cunoștințelor, elaborarea unor noțiuni, legi și principii care formează scheletul unei (unor) noi teorii. Aceasta este sinteza *intensivă* și *integrativă* a cunoștințelor.

În cazul sintezei intensive, integrative, se desprind relații și însușiri generale, comune mai multor sau tuturor *claselor* de fenomene ale realității.

Primul tip de sinteză îndeplinește funcția unificatoare, iar cel de al doilea — funcția integrativă.

Atît sinteza sumativă, cît și cea integrativă pot fi atît intradisciplinare, cît și interdisciplinare.

Cercetarea interdisciplinară legată de sinteza sumativă poate fi considerată o interdisciplinaritate externă, întrucît legăturile dintre disciplinele implicate nu sînt organice, necesare, ele păstrîndu-și independența relativă.

În schimb, interdisciplinaritatea legată de sinteza integrativă este una mai adîncă, legăturile ce se stabilesc între disciplinele implicate devin organice și necesare.

După cum am văzut, ambele tipuri de sinteză vizează conținutul cunoștințelor.

De aceea, am putea să desprindem și *un al treilea tip de sinteză* care se referă la mijloacele cognitive de sinteză, la modurile de exprimare a conținutului cunoștințelor. Aici se are în vedere elaborarea modurilor generalizate de exprimare, a sistemelor de semne și a limbajelor artificiale care îndeplinesc funcția *sintetic-semiotică*. Această funcție este foarte importantă pentru progresul științei în general. Trebuie avut însă în vedere faptul că unitatea limbajului este o condiție necesară, dar nu și suficientă pentru realizarea unității, sintezei în știință. Limbajul sintetic, unificator trebuie să exprime o unitate mai profundă a științei care vizează conținutul cognitiv al acesteia.

Funcția sintetică a limbajului și a sistemelor de semne a fost observată încă de unul din întemeietorii semioticii, Ch. Morris, care a publicat lucrarea sa *Fundamentele teoriei generale a semnelor* în vol. al doilea al *Enciclopediei științelor unificate*. Subliniind că semiotica are o dublă relație cu științele: pe de o parte, ea este o știință printre alte științe, iar pe de altă parte, un instrument al celorlalte științe, Ch. Morris scria: „Semnificația semioticii ca știință rezidă în faptul că reprezintă un pas spre unificarea științei, deoarece ea furnizează fundamentele pentru orice știință particulară despre semne, cum sînt lingvistica, logica, matematica, retorica și (pînă la un nivel cel puțin) estetica... Semiotica furnizează un limbaj general aplicabil oricărui limbaj sau semn special și, astfel, aplicabil limbajului științei și semnelor specifice care sînt utilizate în știință [1, p. 2—3].

Acestui tip de sinteză ce vizează aspectul „formeii“, a modurilor de exprimare și organizare a cunoștințelor despre diferite domenii ale realității, aparțin nu numai semiotica, ci și logica, matematica etc. După aprecierea unanimă, limbajul matematicii corespunde în cel mai înalt grad spiritului sintetic, al cercetării interdisciplinare.

Referindu-ne la sinteza, integrarea cunoștințelor în vederea elucidării naturii și temeiurilor cercetării interdisciplinare, trebuie să avem în vedere două planuri ale acestei sinteze: 1. planul sintezei și integrării metodologice și 2. planul căilor și mijloacelor concrete de realizare a integrării diverselor domenii de cercetare.

Aceste două planuri ale cercetării interdisciplinare se realizează la diferite nivele și cu diferite grade de generalitate.

Astfel, planul metodologic se realizează în primul rînd la nivelul filozofic, adică la nivelul metodologiei generale, universale, materialist dialectice. Acest nivel al integrării, după cum se știe, este nivelul calitativ și satisface cerința universalității, dar nu poate surprinde specificitatea structurilor și sistemelor la diferite nivele de organizare a realității. Sarcina principală a integrării la nivelul metodologiei generale, filozofice, constă în reliefarea trăsăturilor esențiale și tendințelor fundamentale ale cunoașterii științifice contemporane.

Cercetarea în planul metodologiei generale a trăsăturilor și tendințelor esențiale ale științelor contemporane pleacă de la constatarea, pe de o parte, a ideii că obiectele de cercetare ale acestor științe constituie

obiecte-sistem de diferite grade de complexitate, iar pe de altă parte, că însăși știința contemporană se constituie într-un veritabil sistem. Aceasta a condus la o unificare din ce în ce mai accentuată a aparatului conceptual al științei contemporane. Această sinteză metodologică interdisciplinară reprezintă efectul compensator al diferențierii și specializării manifestate în știința contemporană. Astfel, în ciuda diferențierii și specializării din ce în ce mai accentuate, se conturează tot mai mult și mai clar *nucleul* conceptual alcătuit din concepte comune, generale pentru toate științele. Asemenea concepte ca sistem, structură, element, model etc. au tendința tot mai pronunțată spre universalizare. Desigur, formarea acestui nucleu conceptual al științei contemporane nu s-a născut de la sine, ci în urma efortului oamenilor de știință de-a lungul ultimelor decenii, pe de o parte de a extinde cercetarea structural sistemică asupra unor noi domenii, evidențiind specificul acestor sisteme, iar pe de altă parte de a elabora conceptele generale de sistem, structură, relație etc. Toate aceste eforturi au condus la înțelegerea clară că există o unitate metodologică profundă în știința contemporană, un stil specific de gândire al ei.

Însă, înțelegerea clară că ne aflăm în fața unei unități metodologice a științei nu este identică cu elaborarea conștientă și sistematică a unității la care ne referim. Tocmai datorită acestui fapt în prezent pe primul plan se ridică aspectele metodologice ale științei.

În ce constă noutatea acestui stil, care sînt cerințele ce se ridică în fața metodologiei contemporane? Viziunea sistemică asupra obiectului de cercetare ca obiect-sistem a condus, pe de o parte, la critica concepțiilor metodologice mecaniciste, elementariste și reduționiste care reduceau cunoașterea obiectului la cea a elementelor sale componente, iar pe de altă parte la necesitatea de a elabora principii noi, capabile să orienteze cunoașterea sistemelor integrale complexe.

Acest efort s-a concretizat în înțelegerea ideii că, spre deosebire de știința clasică, care era exclusiv analitică, viziunea sistemică pune pe primul plan sinteza, dar nu una care încheie procesul de analiză, ci sinteza ca punct de plecare. Aceasta nu presupune eliminarea momentului analitic, ci numai necesitatea de a raporta partea la întreg, elementul la structură, necesitatea de a nu pierde din vedere viziunea sistemică asupra obiectului. Momentul analitic este prezent și aici, dar el este subordonat sinteticului.

Se poate presupune că în cazul cercetărilor interdisciplinare, așa cum acestea se conturează în orientarea sistemică, și în particular în teoria generală a sistemelor, sinteza amintită implică elaborarea modelului, a unui sistem general, abstract, care ne-ar permite să reproducem obiectele-sistem din cele mai diferite domenii ale realității, punîndu-i anumite condiții restrictive în funcție de realitatea cercetată. Eforturile pe linia elaborării unei asemenea teorii generale a sistemelor sînt cunoscute, și ele, neîndoind, vor fi încununuate de succes.

Dar problemele metodologice amintite mai sus reprezintă numai o parte a lor, parte legată de ceea ce s-ar putea numi ontologia sistemelor. O altă parte însemnată a problemelor metodologice legate de cercetarea

interdisciplinară rezultă din înțelegerea însăși a științei ca un sistem integral foarte complex. Numai analizând știința contemporană și din acest unghi de vedere epistemologic, vom putea aborda în mod temeinic problema unității acesteia, problema creării schemelor conceptuale capabile să stabilească punți de legătură între diferite științe, scheme capabile să elimine dublarea activității de cercetare, măbind totodată eficiența ei.

Legat de aspectul metodologic care ne interesează aici, problema de cea mai mare importanță este stabilirea asemănarilor și deosebirilor între înțelegerea obiectului-sistem și teoriei sau, mai larg, științei ca sistem.

Se poate observa cu ușurință că natura sistemică a cunoștințelor, a teoriei în special, este consecința firească a caracterului sistemic al obiectului cercetat. Bazându-se pe această afirmație, s-ar putea ușor ajunge la concluzia că cercetarea structurii obiectului reprezintă în același timp elucidarea structurii cunoștințelor despre obiect. Este, de aceea, necesar să subliniem că natura sistemică a obiectului nu poate fi în mod mecanic extinsă asupra fenomenului de cunoaștere și deci nu poate fi utilizată în vederea explicării cunoștințelor despre obiectul respectiv. Modalitatea de structurare, organizare a cunoștințelor nu rezultă în mod nemijlocit din structura obiectului cercetat. Una și aceeași totalitate a cunoștințelor putem să o structurăm în moduri diferite, luând ca punct de plecare principii și axiome diferite, fără ca prin aceasta să ajungem la denaturarea adevărului.

Prin urmare, sistemul de cunoștințe în raport cu sistemul-obiect are anumite particularități. Organizarea cercetărilor interdisciplinare, ca și crearea unor teorii, discipline interdisciplinare trebuie să țină seama de particularitățile cunoștințelor ca sistem. Astfel, dacă nu se poate stabili o relație de izomorfism între sistem-obiect și teorie-sistem, în schimb pentru cercetarea interdisciplinară este de cea mai mare importanță stabilirea izomorfismelor între diferite teorii, precum și evidențierea aceloră între care nu se pot stabili asemenea relații.

Datorită însă specificului generalizării și integrării metodologice la nivel filozofic general, specificul amintit mai sus și care constă în aceea că aci nu pot fi caracterizate concret diferite sisteme individuale, se produce parcă o „ruptură“ între metodologia filozofică și științele particulare.

De aceea, putem considera că teoria generală a sistemelor în diferitele ei variante îndeplinește funcția metodologică particulară în raport cu filozofia și, prin aceasta, stabilește legătura dintre metodologia universală, filozofică și științele particulare, pe de o parte, iar pe de altă parte, dintre matematică și științele particulare. Teoria generală a sistemelor este, fără îndoială, o teorie integrativă și interdisciplinară.

Se știe că întemeietorii Societății pentru cercetarea în domeniul teoriei generale a sistemelor: Bertalanffy, Rapaport, Boulding etc. și-au propus să abordeze următoarele probleme: 1) cercetarea izomorfismelor noțiunilor, legilor și metodelor în diferite domenii ale științei pentru a le putea extrapola de la o disciplină la alta; 2) elaborarea modelelor teoretice adecvate pentru acele domenii ale științei unde acestea lipsesc; 3) eliminarea (sau reducerea la minimum) a dublărilor în cercetarea din dife

rite domeniului științei și 4) reliefa unității științei prin stabilirea legăturilor între specialiști din diverse științe [3, p. 38].

Cel de al doilea plan al sintezei și integrării diverselor domenii de cercetare, așa cum spuneam, se referă la mecanismele și căile concrete de realizare a lor.

Se știe că în cadrul științei contemporane s-au format diferite discipline sau teorii integrative. Primul loc, după gradul de generalitate, între toate aceste discipline, îl ocupă teoria generală (abstractă) a sistemelor în variantele ei diferite și teoria generală a modelării. Printre aceste discipline se numără și cibernetica, teoria operațiilor etc. Toate aceste discipline reprezintă diferite căi prin care se realizează sinteza integrativă a cunoștințelor și care fixează diferite aspecte ale mecanismului de sinteză a acestora.

Desigur, și în acest plan putem și trebuie să vorbim despre diferite nivele de integrare: Prima etapă este legată de intensificarea interacțiunii, intercondiționării dintre diferite discipline (transferul de informație de la un domeniu la altul; un asemenea transfer a avut loc și înainte, dar acum el a căpătat importanța hotărâtoare). A doua etapă este cea mai limpede exprimată de analiza structural-funcțională a sistemelor de cele mai diverse clase, indiferent de natura lor substanțială. Această cale și această etapă în procesul de integrare și cercetare interdisciplinară are o perspectivă deosebită atât din punctul de vedere al cunoașterii de conținut, calitativ, cât și din acela al descrierii formalizate a diverselor obiecte-sistem.

Rezultă că sinteza și integrarea științei contemporane se caracterizează printr-o anumită ierarhie a nivelelor la care se realizează și printr-o multitudine de planuri.

BIBLIOGRAFIE

1. Charles W. Morris, *Foundations of the Theory of Signs*, International Encyclopedia of Unified Science, Volume I, Number 2, The University of Chicago Press, Chicago-Illinois, 1943.
2. V. S. Tiuhțin, *Kibernetika i voprosi sinteza naucinogo znania*, în vol. *Sintez sovremennogo naucinogo znania*, Izd. Nauka, Moskva, 1973.
3. L. von Bertalanffy, *Obsciaia teoria sistem — obzor problem i rezultatov*, în vol. *Sistemnie issledovania*, Ejeodnik 1969, Izd. Nauka, Moskva, 1969.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

(Резюме)

Автор статьи исходит из того положения, что интердисциплинарные исследования опираются, в конечном счёте, на единство науки, на синтетический характер современной науки. Дух и стиль современных поисков способствует выработке таких дисциплин, которые объединяют исследования различных областей науки.

По мнению автора, междисциплинарные исследования связаны именно с этим синтетическим характером современной науки. В зависимости от различных способов осуществления синтеза, имеются разные виды междисциплинарных исследований. В статье выделяются три способа синтеза: 1) суммативный; 2) интегративный и 3) языково-семиотический. Все эти способы синтеза могут быть как внутридисциплинарными, так и междисциплинарными.

Анализируя интегративный синтез с намерением выяснить основу и сущность междисциплинарных исследований, надо иметь в виду двухплановый характер такого синтеза: 1) интегративный синтез в методологическом плане и 2) в плане выявления путей и способов конкретного осуществления синтеза различных научных дисциплин. Каждый из указанных планов осуществляется на различных уровнях и степенях общности.

ROLUL EXPLORĂRII VIZUALE ÎN DIVERSE ACTIVITĂȚI UMANE

VASILE PEDA

Explorarea vizuală exprimă caracterul activ și selectiv al contactului optic al subiectului cu obiectul, ea fiind reglată — la nivel central — de „finalitatea“ pe care o implică activitatea perceptivă. dată, prin intermediul strategiilor și a schemelor speciale de „inspecție“ și control elaborate în cursul experienței anterioare [4]. Activitatea vizuală exploratorie, care stă la baza cunoașterii mediului înconjurător pe cale optică, nu se poate efectua decât prin alegeri succesive a „solicitărilor“ produse de diferite obiecte. Importanța explorării în organizarea „input“-ului extern — arată M. Golub — este în funcție de densitatea elementelor informaționale pe unitatea de timp și spațiu, precum și de întinderea câmpului perceptiv. Cu cât aceste variabile tind să ia valori mai mari, cu atât ponderea specifică a inspecției vizuale în asigurarea desfășurării optime a recepției crește. Omul nu poate vedea clar, dintr-o dată, un obiect de dimensiuni mai mari, ci el „inspectează“ obiectul prin mișcări rapide ale globilor oculari („sacade“). Orientarea și direcția fiecărei sacade oculare, ca unitate elementară a activității exploratorii, poate fi privită în cele din urmă ca rezultatul unei „decizii“ a sistemului reglator central care prezidează organizarea oculomotricității în selectarea unei ținte din mai multe posibile [10]. Într-un câmp stimulator eterogen din punct de vedere statistic și semantico-pragmatic, spune M. Golub [4], explorarea nu se va distribui uniform, ci preferențial. Mai frecvent vor fi inspectate vizual punctele care, conform stării de așteptare a subiectului, emit cel mai frecvent semnale, precum și cele care emit semnale ca maximă valoare informațională, adică punctele „nodale“, „critice“ (A. Levy-Schoen, L. A. Iarbus, Gh. Iosif ș.a.). După cum spune A. Levy-Schoen, atunci când omul inspectează cu privirea un câmp perceptiv, nu are loc un „baleiaj“ al spațiului printr-o mișcare continuă a ochilor, ci explorarea evoluează prin sacade, privirea trecând în mod „saltat“ de la o „staționare“ la alta [10]. Deci, explorarea vizuală rezidă într-o înlănțuire a punctelor de fixare realizată prin sacade. Explorarea vizuală este o explorare de tip spațial, caracterizată prin posibilitatea inspecției simultane a mai multor elemente, iar sacadele acționează ca „un filtru comutator“. Prin aceasta, în funcție de sarcina pe care o are subiectul, precum și în funcție de factorii cognitivi și dispoziționali interni (stările de „set“ și de motivație), din multitudinea elementelor informaționale existente la „intrarea verigii aferente“ se selectează doar un anumit „mănușchi“, restul fiind transformate în elemente ale fondului [4, p. 132]. Într-adevăr, după cum arată și A. Levy-Schoen [10] organizarea explorării vizuale este supusă influenței unui număr mare de factori psihologici. Astfel, factorii de orientare a atenției, factorii cognitivi implicați în elaborarea strate-

giilor exploratorii, factorii de sensibilizare afectivă sau factorii motivaționali vor putea suscita un plan ierarhizat al scopurilor inspecției vizuale, la care se va ajusta într-o anumită măsură organizarea activității oculare. Organizarea explorării vizuale este, deci, o „variabilă intermediară“ încărcată cu multiple semnificații. Explorarea vizuală poate deveni un indice obiectiv al strategiilor exploratorii, al „schemelor min-tale“ și al diverselor aspecte ale proceselor cognitive și motivațional-afective, cu condiția ca mișcările oculare să fie înregistrate.

În domeniul psihologiei, problemele explorării vizuale abordate cu ajutorul tehnicilor de înregistrare a mișcărilor oculare sînt multiple și variate, fiind în prezent de mare actualitate. Pe plan mondial, numeroși psihologi se ocupă cu studiul mișcărilor oculare exploratorii, atît din punct de vedere al cercetării fundamentale, cit și al celei aplicative. Rezultatele obținute sînt fructificate în domenii ca: antrenamentul lecturii rapide, publicitate, în proiectarea și construirea tablourilor de comandă și semnalizare din industria automatizată, în securitatea rutieră și în domeniul navigației aeriene etc. În cele ce urmează vom prezenta cîteva dintre rezultatele obținute prin cercetările efectuate pe baza înregistrării mișcărilor oculare, de diferiți psihologi, în situații concrete de activitate, sau în condiții foarte apropiate de diverse activități umane.

1. **Aspecte ale explorării vizuale în lectură.** Lectura poate fi considerată un caz particular al explorării vizuale care prezintă caracteristici cu totul remarcabile. Înălțuirea apropiată a punctelor de fixare în cadrul fiecărui rînd al textului, trecerea de la un rînd la următorul fără perturbarea procesului de înțelegere și interpretare este — după A. L e v y - S c h o e n — o performanță perceptivo-motorie și instrumentală cu totul deosebită. Lectura are la bază un mecanism vizual-motor care beneficiază în viața individului de o abundență „supraînvățare“, de un puternic antrenament, devenind un automatism foarte puternic stereotipizat. Astfel, lectura devine un mod particular, specific de organizare a oculomotricității, cu caracteristici stabile, influențînd probabil organizarea oculomotricității și în alte activități.

Dintre cercetările cu un puternic caracter aplicativ mai importante sînt cele care s-au ocupat de învățarea lecturii și de posibilitatea accelerării lecturii printr-o învățare specifică. Astfel, F. S t o l l [14] prezintă rezultatele obținute prin trei tipuri de exerciții de lectură rapidă, iar B. S c h m i d t [după 11] controlează efectul cursului de învățare a lecturii rapide la adulți asupra organizării explorării vizuale. B. S c h m i d t găsește o accelerare a ritmului lecturii datorită îmbunătățirii fixațiilor și diminuării numărului de mișcări de regresie, însoțită și de un relativ progres în înțelegerea textului.

Cercetările care analizează tipul mișcărilor oculare la dislexici, la lectorii „lenți“ și la lectorii „rapizi“ arată existența unor „patern“uri diferite ale mișcărilor oculare [13]. Progresul realizat în lectură de lectorii „rapizi“ din punct de vedere al organizării oculomotricității se aseamănă cu progresul realizat în lectură de copii o dată cu creșterea în vîrstă și cu școlarizarea, în sensul reducerii numărului sacadelor oculare și mai ales a mișcărilor de „regresie“ (de „rectificare“ și „control“).

Cercetările efectuate de N. Lesèvre [9], V. Gabersek [3], K. Rayner [13] ș.a. au pus în evidență un progres al mecanismelor exploratorii elementare, în sensul unei îmbunătățiri a eficienței explorării, mai ales prin micșorarea numărului de mișcări oculare inutile. După N. Lesèvre, această evoluție pare a fi legată direct de exercițiul lecturii. S-a constatat că la intrarea în școală copilul explorează textele pe care le descifrează după un program asemănător ca formă cu cel al lecturii adultului, deși prezintă unele caracteristici. Copiii citesc, evident, mai repede pe măsură ce avansează în vîrstă și în clasele școlare. Această accelerare este determinată de perfecționarea unor componente ale mecanismelor oculomotorii implicate în lectură. Mai întii se observă o reducere a numărului de staționări ale privirii, precum și o creștere a amplitudinii sacadelor de „progresare“, legată de o lărgire a zonei examinate printr-o fixație a privirii. De asemenea, după cum rezultă din tabelul 1, se reduce treptat durata staționărilor privirii. N. Lesèvre a pus în evidență faptul că scurtarea duratei nu privește toate staționările privirii, ci în special cele a căror predominare crește progresiv în schema oculomotrică a lecturii, și anume staționările de progresare propriu-zise. Între 6—7 ani și vîrsta adultă durata medie a acestor staționări se reduce de la 290 ms la 240 ms, în timp ce staționările de rectificare sau de verificare se mențin între 170 ms și 200 ms, dar ca număr diminuează cu vîrsta, cu învățarea și cu nivelul cultural al subiecților.

Tabel 1

Durata fixării oculare în cursul lecturii la diferite vîrste

(După A. Levy-Schoen, 1969; p. 191)

Numele cercetătorilor	Anul înregistrărilor	La intrarea în școala primară	În școala secundară	La adulți
Dearborn	1906	284 ms		160 — 400 ms
Gray	1917	690 ms (6 ani)	230 ms	226 ms
Buswell	1922	432 ms (7 ani)	244 ms	252 ms
Vernon	1931	330 ms	244 ms	
Taylor	1957		230 ms	
Tinker	1958	197—205 ms		220—320 ms, după dificultatea textului
Lesèvre	1964		165—226 ms	161—215 ms, după tipul mișcărilor
Morton	1964			233—245 ms, la lectorii rapizi sau lenți

J. Morton a studiat efectul contextului asupra vitezei lecturii, asupra mișcărilor oculare și a decalajului între ochi și voce, confirmînd ipoteza conform căreia lectorii rapizi utilizează indici legați de redondanța contextului într-o mai mare măsură decît lectorii lenți. De asemenea, cercetările arată că mai mult decît natura textului privită ca atare (texte științifice, romane etc.) trebuie luat în considerare gradul de fami-

liarizare cu termenii de specialitate, precum și interesul lectorului privind informațiile pe care le caută prin citirea textului respectiv. Factorul esențial — arată A. Levy-Schoen [4] — este fără îndoială interesul manifestat de subiect față de textul respectiv și precizia cerută memorării informațiilor culese. În funcție de acești factori, același subiect poate parcurge cu viteză diferită unele texte cu același grad de dificultate și cu aceleași caracteristici tipografice, după cum același text poate fi parcurs în mod foarte diferit de diverși lectori.

Cercetarea lecturii prin înregistrarea mișcărilor oculare a adus informații utile privind metodele și tehnicile utilizate în cadrul cursurilor de citire rapidă, precum și în cadrul activităților de corectare a dislexiei.

2. Studiarea inspecției vizuale în activități industriale. În calitate de răspunsuri revelatoare ale activităților cognitive, înregistrările mișcărilor oculare se dovedesc a fi modalități de analiză a muncii foarte utile în domeniul activităților de la tablourile de semnalizare și comandă. Această utilitate își găsește motivarea, după cum spune A. N. Leonțiev [8], în faptul că dezvoltarea automatizării în general și a sistemelor automatizate de supraveghere și control în special, au transferat o mare parte din munca operatorului la nivelele psihologice interesate, adică la nivelul percepției, atenției, memoriei și gândirii.

B. Kossov și A. Mitkin au cercetat unele aspecte ale activității operatorului la tablourile de comandă, luând în considerare aspectul secvențial al punctelor de fixare, influența sarcinii asupra ordinii fixațiilor privirii, precum și gradul de familiarizare a subiectului cu sarcina și cu situația de lucru. Autorii prezintă câteva concluzii cu caracter aplicativ, subliniind printre altele faptul că analiza modalităților de organizare optimă a activității vizuale a operatorului este foarte importantă pentru construirea și amenajarea tablourilor de semnalizare și comandă [după 11].

Importanța organizării explorării vizuale în activitatea operatorilor de la tablourile de comandă a fost remarcată și de G. h. Iosif, fără a apela însă la înregistrarea mișcărilor oculare. Autorul arată că un operator începător inspectează tabloul de comandă mai mult timp și mai dezorganizat, pe când un operator cu experiență folosește o adevărată strategie exploratorie, fixându-și privirea cu precădere asupra aparatelor de măsură și control care au o mai mare importanță pentru procesul tehnologic, sau care se defectează mai frecvent [6]. Rezultă, deci, că prin înregistrarea mișcărilor oculare în timpul inspecției tablourilor de comandă se pot obiectiva deosebiri dintre activitatea oculomotorie a unui operator cu deprinderi și aptitudini mai dezvoltate și activitatea oculomotorie a unui operator cu deprinderi și aptitudini mai slab dezvoltate, sau dintre activitatea exploratorie a unui operator cu experiență și a unui operator începător. Înregistrarea mișcărilor oculare poate furniza importante informații despre capacitatea de învățare a operatorilor începători și despre progresele realizate de ei în formarea profesională, întrucât prin exercițiu operatorul învață să supravegheze tabloul

de comandă, adică „învață să fie atent“ și să observe stimulii relevanți, concentrându-și atenția asupra lor.

V. N. Pușkin a preconizat utilizarea analizei dinamicii oculomotorii implicate în rezolvarea problemelor cu date spațiale ca metodă de evaluare a gândirii operative și a aptitudinilor dispecerilor. După opinia noastră, o astfel de cercetare ne dă indicații atât asupra dezvoltării gândirii operative, cât și asupra nivelului funcțional al interrelațiilor dintre operațiile logico-matematice și operațiile spațiale, „infralogice“ (J. Piaget) ale individului. Aceste aspecte trebuie avute în vedere atât în selecția dispecerilor, cât și în formarea lor profesională, urmărindu-se dezvoltarea gândirii operative paralel cu dezvoltarea aptitudinilor și deprinderilor necesare în această profesiune.

D. N. Zavalîșina [17], prin înregistrarea mișcărilor oculare raportate la verbalizările subiecților, a analizat procesele de rezolvare a problemelor de combinare spațială, cu scopul de a desprinde unele aspecte psihologice implicate în activitățile practice legate de automatizarea unor sarcini ca, de exemplu, cea a controlării distanței pe cale vizuală. De asemenea, D. N. Zavalîșina, împreună cu V. N. Pușkin [16], situându-se pe poziția curentului născut din cibernetică și programarea euristică, acordă o mare importanță studierii proceselor reale ale activității de rezolvare a problemelor spațiale în perspectiva stabilirii unor programe pentru ordinatoare, cu implicații în domeniul industrial.

3. **Explorarea vizuală în aeronautică și în circulația rutieră.** C. A. Gainer și R. W. Obermayer au efectuat, prin tehnica înregistrării mișcărilor oculare, cercetări asupra activității oculomotorii a piloților de avion în timpul zborului, iar A. F. Watt și H. C. Wiltshire au efectuat cercetări asupra explorării instrumentelor de bord în timpul aterizării în condiții de vizibilitate redusă. Datele obținute au arătat că frecvența fixațiilor privirii indică importanța surselor de informație în timpul zborului și aterizării, iar durata fixațiilor privirii poate fi considerată ca un indicator al dificultății relative fie a „citirii“, fie a interpretării informațiilor emise de sursă [după 11].

Prin studiile efectuate asupra activității oculomotorii a piloților de avion, P. M. Fitts, E. R. Jones și L. J. Milton [după 11] relevă faptul că „patern“-urile mișcărilor oculare sînt indicii directe ale calității diferitelor aranjări ale tablourilor de bord.

H. C. Baker a studiat distribuția punctelor de fixare a privirii în timpul supravegherii radarului, constatînd prezența unor puncte de fixare dincolo de linia de rotație. De asemenea, J. S. Gerathewohl a efectuat o analiză a mișcărilor oculare în diverse tipuri de operații efectuate la radar și arată, printre altele, creșterea semnificativă a duratelor de fixație de la 430 ms la 1 270 ms, în funcție de dificultatea problemei ce se iveauă în supravegherea radarului [după 11].

M. J. Enoch și B. Wild, precum și V. Zeidner și R. Sadaca au înregistrat mișcările oculare în timpul interpretării fotografiilor aeriene și au constatat că chiar și subiecții experimentați omit pînă la 54% din detaliile semnificative [după 11]. Aceasta indică necesitatea unor antrenamente speciale ale explorării vizuale în astfel de sarcini.

Cercetările efectuate de S. A. Cohen, H. Fischer ș.a. asupra activității perceptive a conducătorilor auto arată importanța interrelațiilor funcționale dintre vederea foveală și vederea periferică în activitatea oculometrică a șoferilor. De asemenea, cercetările relevă faptul că retina periferică joacă un rol important, întrucît vederea marginală intervine ca un declanșator al fixațiilor privirii asupra semnalelor rutiere [2].

4. **Studierea explorării vizuale în timpul jocului de șah.** Cercetări interesante, cu valoare atît aplicativă, cît și teoretică, sînt cele care au pus în evidență desfășurarea explorării vizuale în timpul jocului de șah. Aceste cercetări s-au efectuat cu scopul de a se studia desfășurarea procesului de gîndire în timpul partidelor de șah, și pe această bază să se elaboreze programe pentru calculatoare care „jocă“ șah. Un astfel de program a fost elaborat, de exemplu, de H. A. Simon și M. Barenfeld, care au utilizat datele lui O. K. Tihomirov și D. E. Poznianskaia [după 11]. Prin astfel de programe, după cum spune O. K. Tihomirov [15] se poate pune experimental „față în față“ inteligența umană și inteligența artificială a calculatoarelor.

Scopul pe care și-l propun cei care au construit programe de șah este acela de a elabora diverse moduri de abordare euristică pe baza căreia să se reducă la maximum numărul variantelor supuse verificării, alegînd pe cele „mai interesante“, și să permită calculatorului să „jocă“ șah ca un adevărat șahist, analizînd doar cîteva mișcări înainte și — ciștigînd sau pierzînd partida — să „învețe“ din jocurile anterioare.

După cum se știe, programul euristic rezolvă problema desprinzînd spre analiză numai acele părți din rețeaua de soluții care sînt esențiale din punctul de vedere al căutării soluției adecvate. Eficacitatea programelor constă în gradul în care ele „știu“ să facă această desprindere. Deși pînă în prezent s-au realizat multe programe de șah, după cum spune J. R. Slage, spre deosebire de programele altor jocuri și de calculatoarele care „jocă“ partide excelente datorită posibilității unei analize riguroase și amănunțite a unor ramificații relativ mari, partidele jucate de programele de șah sînt doar modeste [după 11].

5. **Aspecte ale explorării vizuale în alte domenii de activitate.** Cunoașterea unor tendințe spontane ale oculomotricității este utilă și în domeniul *psihologiei reclamei*. Dintre cercetările efectuate în acest domeniu amintim pe cea realizată de F. H. Brandt [1], care viza punerea în evidență a manierei în care marele public privește afișele publicitare. El a constatat că primele fixații sînt situate în partea de sus și în stînga afișului supus explorării vizuale. De asemenea, s-a observat o mai mare aglomerare a zonelor de fixare a privirii în partea stîngă a cîmpului perceptiv decît în partea dreaptă și în partea superioară decît în partea inferioară. F. H. Brandt a constatat că în cazul figurilor mai slab structurate plasarea în cîmpul perceptiv a elementelor și dimensiunea acestora este un factor care atrage atenția. Astfel, o figură mare înconjurată de un ansamblu de alte figuri identice, dar mai mici, produce un efect de atragere a privirii. Astfel de cercetări aduc informații utile pentru confecționarea afișelor publicitare, aranjarea vitrinelor etc.

Dintre cercetările privind explorarea vizuală cu caracter aplicativ în *practica medicală*, amintim pe cea realizată de L. E. Thomas și L. F. Landsdown [după 11]. Aceștia au înregistrat mișcările oculare efectuate de medicii radiologi în timpul examinării unor radiografii pulmonare. L. E. Thomas și L. F. Landsdown au remarcat că fixările privirii radiologilor sînt concentrate asupra marginii plămînilor și chiar radiologii cu mare experiență pot omite între 23% și 30% din radiografiile pozitive. Deci și în acest domeniu se impune un antrenament al explorării vizuale în diverse sarcini specifice activității depuse de radiologi.

6. **Concluzii.** Studiul mișcărilor oculare constituie obiectul unui număr mare de cercetări nu numai în domeniul psihologiei, ci și în domeniul psihofiziologiei, ergonomiei, medicinei etc.

Utilizarea diverselor tehnici de înregistrare a mișcărilor oculare a dus la obținerea unor informații deosebit de utile pentru cunoașterea mai profundă a unor procese psihice (percepție, atenție, memorie, gândire) și a unor activități umane: lectura, publicitatea, supravegherea tablourilor de comandă, securitatea rutieră, navigația aeriană etc. Aceste cercetări privind organizarea oculomotricității în raport cu diferite activități umane contribuie la optimizarea randamentului în profesiunile în care explorarea vizuală are o pondere deosebită.

BIBLIOGRAFIE

1. Brandt, H. F., *Ocular patterns and their psychological implications*, „American J. Psychol.“, 1940, 53, p. 260—268.
2. Cohen, A.S., Fischer, H., *Einfluss des Scheibenwischer auf das Blickverhalten des Autofahrers*, „Schweizerische Zeitschrift für Psychologie“, 1977, 36 (I), p. 43—53.
3. Gabersek, V., Lhermitte, F., Lesèvre, N., Remond, A., *Étude neurologique des anomalies de la motilité oculaire par la méthode électrooculographie*, „Rev. Neurol.“, 1959, 101, 3, p. 243—248.
4. Golu, M., *Principii de psihologie cibernetică*, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1975.
5. Iarbus, L. A., *Roli dvijenie glaz v professe zreniia*, Izd-vo Nauka, Moskva, 1935.
6. Iosif, Gh., *Funcțiile supraveghere a tablourilor de comandă*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1970.
7. Katz, É., *Creier uman și creier artificial*, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1977.
8. Leontiev, A. N., *Some prospective problems of soviet psychology*, „Soviet psychology“, 1968, 34, p. 112—125.
9. Lesèvre, N., *Les mouvements oculaires d'exploration: étude électrooculographique comparée d'enfants normaux et d'enfants dyslexiques*, „Bull.“. INSERM“, 1967, 22, 3, p. 467—484.
10. Levy-Schoen, A., *L'étude des mouvements oculaires*, Dunod, Paris, 1969.
11. Pailhous, J., *L'analyse des taches complexes par les mouvements oculaires*, „L'année psychol.“, 1970, 2, p. 487—501.
12. Pușkin, N.V., *Psihologhiia i kibernetika*, Izd-vo Pedagoghika, Moskva, 1971.
13. Rayner, K., *Eye Movements in Reading and Information Processing*, „Psychological Bull.“, 1978, 85, 3, p. 618—660.

14. Stoll, F., *Evaluation de trois types d'exercice de lecture rapide*, „Travail Humain“, 1974, 37, p. 249—262.
15. Tihomirov, O. K., *Struktura mišlitelnoi deitelnosti ciolovetka*, Izd. Moskogo Universiteta, Moskva, 1969.
16. Zavalışina, D. N., Pușkin, N. V., *O mehanizmah operativnovo mișlenia*, „Voprosi psihologii“, 1964, 3, p. 87—101.
17. Zavalışina, D.N., *K probleme fomirovaniaea strateghii pri reșenii discretnih operativnih zadaci*, „Voprosi psihologii“, 1965, 5, p. 71—80.

LE RÔLE DE L'EXPLORATION VISUELLE DANS LES ACTIVITÉS HUMAINES

(Résumé)

Ce travail vise à procurer une information succincte aux lecteurs qui s'intéressent de l'importance de l'exploration visuelle dans les activités humaines.

L'étude de l'exploration visuelle par les techniques d'enregistrement des mouvements oculaires a suscité ces dernières années de très nombreuses recherches dans des perspectives extrêmement diverses. De nombreux chercheurs s'intéressent actuellement aux mouvements oculaires, ainsi que des praticiens, des disciplines telles que la psychologie, la physiologie, la médecine, l'ergonomie, et d'autres domaines comme la publicité, l'entraînement à la lecture rapide etc. En ergonomie particulièrement, dans bien des domaines d'activité où le contrôle visuel est fondamental et se trouve parfois toucher à ses limites de fonctionnement, le comportement d'exploration oculaire est capital: c'est le cas de la conduite automobile ou de l'aéronautique.

PREGĂTIREA PROFESIONALĂ A ELEVILOR PRIN LUCRĂRILE PRACTICE DE TEHNOLOGIA CHIMIEI ANORGANICE

MARIA CCSMA și STELA TRITEANU

I. Problema urmărită și metodică desfășurării cercetării. Dinamica dezvoltării și transformării, accelerate a societății noastre socialiste, aplicarea nemijlocită a cuceririlor științei și tehnicii în procesul de producție, uzura morală rapidă a produselor, tehnicilor și tehnologiilor, perimarea accelerată a competenței profesionale a omului muncii, mobilitatea lui la locul de muncă, noile atribuții și funcții rezultate din tripla sa calitate (de proprietar, producător și beneficiar), tendința accentuată de intelectualizare a profesiunilor etc., impun școlii să asigure „o pregătire multilaterală a specialităților“, să realizeze mai ferm politehnizarea învățământului și să înlăture specializarea îngustă [1].

Principiul integrării învățământului cu munca productivă și cu cercetarea — principiu stipulat în Legea învățământului din oct. 1978 — obligă cadrele didactice să găsească căile de pregătire tehnico-practică și de inițiere a elevilor în metodologia cercetării științifice, specifică fiecărei discipline școlare. Lucrările practice desfășurate în laboratoarele, atelierele școlare, pe lotul agricol, în cercurile tehnico-aplicative etc. prezintă forme de organizare a procesului de învățământ menite să asigure pregătirea politehnică a elevilor, viitorii oameni ai muncii [3, 6, 7, 15]. Prin lucrările practice de laborator organizate în studiul chimiei și tehnologiilor chimiei din liceele de profil, se pun bazele pregătirii teoretice și mai ales practice a viitorilor laboranți din laboratoarele uzinale și din cele de cercetare ale diferitelor institute, precum și a viitorilor tehnicieni-cercetători din ramurile industriei chimice. În condițiile actuale de creștere pe plan mondial și național a necesarului de laboranți pentru laboratoarele uzinale ale tuturor ramurilor industriei în vederea efectuării de analize chimice, de protecție anticorozivă etc., sporește răspunderea liceelor cu profil de chimie industrială privind pregătirea politehnică a viitorilor oameni ai muncii din acest sector de activitate [2].

Profesiunea de laborator pretinde — alături de temeinice cunoștințe de chimie, de tehnologia chimiei anorganice și organice — *deprinderi generale de muncă* (de planificare și organizare a muncii, de autocontrol și autoreglare a activității, de a munci în ritm egal, de a respecta normele de securitate a muncii etc.) și *deprinderi operaționale de specialitate* (de a manevra aparatura, vesela de laborator, reactanții etc.; de a efectua operații fizice și chimice: decantare, filtrare, solvire, calcinare, cristalizare, titrare, cântărire etc.; de a face determinări privind densitatea, concentrația, temperatura de fierbere etc. ale soluțiilor, rezistența la rupere, la alungire, temperatura de topire etc. a materialelor ș.a.; de

a executa analize chimice ale soluțiilor, precipitatelor, gazelor etc., analiză gravimetrică, volumetrică etc.; de interpretare a produsului reacției, a fenomenelor termice ș.a.). De asemenea, profesia de laborant pretinde și o seamă de capacități intelectuale și însușiri de personalitate, și anume: capacitate de analiză, de sinteză, de generalizare, de decizie, gândire creatoare și tehnică, spirit de observație dezvoltat, atenție distributivă și flexibilă, răspundere față de muncă, conștiinciozitate, perseverență, voință, pasiune etc. etc. [9, 10, 14].

Această pregătire teoretică și practică și îndeosebi formarea conștiinței profesionale, dezvoltarea capacităților cognitive și a trăsăturilor de personalitate ale viitorului laborant se realizează încă în învățământul liceal de profil, prin conținutul disciplinelor de specialitate, prin lucrările practice de laborator și prin activitățile productive efectuate de elevi.

Pornind de la ipoteza că lucrările practice de laborator organizate la tehnologia chimiei anorganice pot contribui la pregătirea politehnică a viitorilor laboranți, prin deprinderile generale și operaționale de muncă ce le formează, prin cunoștințele teoretice și practice pe care le aprofundează și le îmbogățesc, precum și prin procesele psihice cognitive și însușirile de personalitate pe care le dezvoltă, am organizat experimental un grup de lucrări de laborator la această disciplină cu elevii clasei a IX-a (însușind 32 subiecți), în anul școlar 1977—1978, la Liceul industrial de chimie din Cluj-Napoca*.

Ca obiective ale cercetării ne-am propus: a) să formăm elevilor din clasa a IX-a următoarele deprinderi operaționale de muncă necesare viitorului laborant: deprinderea de a executa operația de dizolvare (solviere); deprinderea de a efectua operația de determinare a caracterului acidobazic și concentrația soluției, precum și de identificare a unor ioni cu reactivi specifici; deprinderea de a măsura volumul cu menzura și pipeta, precum și masa substanței cu balanța tehnică; deprinderea de a manevra aparatura, vesela de laborator și reactanții etc. b) să surprindem dinamica procesului de formare a acestor deprinderi, unele particularități, greutate și nivelul atins în cazul subiecților luați în studiu; c) să ridicăm nivelul pregătirii teoretice a elevilor la această disciplină prin stimularea motivației introgene a învățării și prin solicitarea capacităților intelectuale ale acestora.

În vederea îndeplinirii acestor obiective am aplicat următoarele variabile independente:

1. Am organizat experimental șase lucrări de laborator care au cuprins activități compuse din operații și mișcări pe care ne-am propus să le fixăm în stereotipul dinamic al fiecărui elev, devenind deprinderi operaționale de muncă. Fiecare lucrare a inclus mai multe operații de muncă pentru a-i exersa pe elevi în executarea corectă a acestora în vederea fixării lor în deprinderi. Elevii au executat prin muncă indepen-

* Lucrările de laborator la tehnologia chimiei anorganice au fost conduse de către tov. prof. ing. Elena Valentin.

dentă individuală următoarele lucrări de laborator: a) *Experiențe de bază în chimie* (respectiv, experiențe de dizolvare, decantare, filtrare, spălarea precipitatelor etc.); b) *Cercetarea fenomenului de dizolvare*; c) *Determinarea concentrației soluțiilor cu densimetrul*; d) *Cercetarea efectului amestecului unor soluții de săruri*; e) *Identificarea unor ingrășăminte chimice* și f) *Demineralizarea apelor naturale*.

2. Am corelat conținutul și ordinea desfășurării lucrărilor de laborator de tehnologia chimiei anorganice cu cele de la chimia anorganică, astfel ca ele să conțină aceleași operații incluse în activități diferite și să se completeze reciproc.

3. Am cerut elevilor să elaboreze referatul fiecărei lucrări de tehnologie, cu excepția primei lucrări unde doar i-am inițiat în natura materialelor, aparaturii și datelor observației, dându-le modelul de întocmire a referatului. În acest fel, i-am familiarizat cu acest gen de activitate intelectuală proprie fiecărui laborant. Iar pentru a evalua calitatea referatelor întocmite de elevi le-am analizat și apreciat prin note.

4. În vederea evaluării nivelului de formare la elevi a deprinderilor urmărite, am înregistrat precizia și corectitudinea execuției fiecărei operații (și mișcări) și am cronometrat timpul ei de efectuare. Timpul l-am raportat la cel optim, adică la timpul mediu calculat pe un eșantion reprezentativ de elevi.

Sub raport metodic lucrările s-au desfășurat astfel: la început profesoara a prezentat conținutul activității experimentale (experiențele de efectuat), modul de execuție în cazul celor mai dificile, insistând asupra tehnicii de manevrare a unor aparate, a sursei de căldură, asupra normelor de securitate a muncii etc., le-a cerut elevilor să-și noteze observațiile proprii și la sfârșit să alcătuiască referatul lucrării. Apoi fiecare elev a executat independent lucrarea și în ritmul propriu de lucru, apelând la ajutorul profesoarei când întâmpina greutăți. Profesoara și cercetătorii au urmărit calitatea execuției fiecărei experiențe, cronometrând timpul de execuție a ei (elevii buni și-au cronometrat singuri timpul) și au intervenit, după necesități, dând indicațiile convenite (mai ales celor slab pregătiți). Lucrarea s-a încheiat cu analiza modului de lucru și aprecierea conduitei elevilor, evident, făcându-se recomandări concrete de ridicare a calității execuției unor operații și mișcări. În prima lecție de tehnologie s-a analizat calitatea referatelor elaborate de elevi, apreciindu-se prin notă munca fiecăruia.

În cadrul lucrării I, intitulată *Experiențe de bază în chimie*, elevii au executat următoarele experiențe: 1. de decantare a unor soluții folosind bagheta; 2. de filtrare a lor, confecționându-și filtrul de hîrtie și așezîndu-l etanș pe pîlnie; 3. de spălare a unor precipitate; 4. de dizolvare a unor substanțe chimice (de obținere și recunoaștere a unor soluții saturate și nesaturate); 5. de identificare a ionilor (Cl^- , SO_4^{2-} , Ba^{2+}) cu reactivi specifici; 6. de cîntărire cu balanța tehnică și de măsurare a volumului soluțiilor cu menzura și pipeta.

Prin intermediul acestor experiențe, elevii s-au inițiat și au exersat în tehnica executării unor operații și mișcări de bază ale activității de laborator. De asemenea, elevii au fost introduși în modalitatea notării materialelor, ustensilelor, reactanților și observațiilor proprii în vederea elaborării referatului lucrării.

În lucrarea a II-a, intitulată *Cercetarea fenomenului de dizolvare a substanțelor*, elevii au executat următoarele experiențe: 1. dizolvarea NH_4NO_3 în H_2O ; 2. dizolvarea CaCO_3 în H_2O ; 3. dizolvarea KNO_3 în H_2O și 4. dizolvarea NaCl în H_2O . Prin intermediul acestor experiențe elevii s-au exersat în a executa: a) operația de obținere a soluțiilor nesaturate (dizolvare); b) operația de obținere a soluțiilor saturate (dizolvare); c) operația de determinare a caracterului acidobazic al soluției; d) operația de determinare a concentrației soluției; e) operația de cântărire cu balanța tehnică și f) operația de măsurare a temperaturii mediului.

În lucrarea a III-a, denumită *Determinarea concentrației soluției cu densimetrul*, elevii au efectuat următoarele experiențe: 1. prepararea a 200 g soluție de NaCl de conc. 2%, 5% și 10%, precum și a 300 g soluție de NaCl de conc. 15% și 20%; 2. prepararea a 200 g soluție de CuSO_4 de conc. 2%, 5% și 10%, precum și a 300 g soluție CuSO_4 de conc. 15% și 20%; 3. măsurarea densității soluțiilor cu densimetrul; 4. măsurarea temperaturii soluțiilor cu termometrul; 5. alcătuirea unui tabel:

Nr. crt.	Cantitatea sol. (g)	Concentrația sol. (%)	Cantitatea de NaCl și CuSO_4 (g)	Cantit. de apă adăugată	Densitatea sol. (g/cm^3)	Temperatura sol. ($^\circ\text{C}$)
----------	---------------------	-----------------------	--	-------------------------	--	---------------------------------------

6. Alcătuirea unui grafic al variației densității în funcție de concentrația soluției.

Prin intermediul acestei experiențe elevii s-au exersat în executarea următoarelor operații: a) operația de cântărire a masei substanțelor cu balanța tehnică, b) operația de măsurare a volumului soluției cu menzura; c) operația de dizolvare; d) operația de măsurare a temperaturii soluției; e) operația de măsurare a densității soluției cu densimetrul; f) operația intelectuală de elaborare a graficului variației densității în funcție de concentrația soluției.

În lucrarea a IV-a, intitulată *Cercetarea efectului amestecului unor soluții de săruri*, elevii au executat următoarea activitate: 1. Prepararea a 7 soluții de conc. 0,5 N din sărurile: AgNO_3 , Na_2CO_3 , CuSO_4 , NaCl , $\text{Pb}(\text{NO}_3)_2$, K_2SO_4 , BaCl_2 ; 2. Efectuarea amestecului sărurilor, 2 câte 2 în ordinea sărurilor menționate; 3. Întocmirea unui tabel cu amestecurile posibile pe care le-au efectuat; 4. Scrierea ecuațiilor reacțiilor chimice obținute. Prin intermediul acestor experiențe elevii s-au exersat în: a) operația de dizolvare; b) operația de obținere a precipitatului; c) operația de identificare a ionilor cu reactivi specifici; d) operația de determinare a caracterului acido-bazic a soluțiilor; e) operația de măsurare a temperaturii soluției; f) operația de măsurare a volumului soluției cu pipeta și g) operații mintale de scriere a reacțiilor chimice obținute (21 reacții) și interpretarea rezultatelor, stabilind ionii care dau sărurile cele mai solubile (ionul NO_3^-) și sărurile mai greu solubile (ionii CO_3^{2-} și SO_4^{2-}), determinând reactivii specifici pentru anumiți ioni și confirmând experimental cunoștințele însușite la chimia anorganică.

În lucrarea a V-a, intitulată *Identificarea unor îngrășăminte chimice*, elevii au executat următoarele activități: 1. Determinarea solubilității în H_2O a îngrășămintelor NH_4NO_3 , $(\text{NH}_4)_2\text{SO}_4$, KCl , uree și îngrășămintul complex; 2. Efectul H_2SO_4 asupra fiecărui îngrășămint (deci 5 reacții); 3. Reacția dintre NaOH conc. și fiecare îngrășămint; 4. Reacția dintre BaCl_2 și fiecare îngrășămint și 5. Scrierea ecuațiilor reacțiilor chimice produse (12 reacții). Efectuând aceste experiențe elevii s-au exersat în executarea următoarelor operații: a) operația de dizolvare a 1 g îngrășămint în 10 ml apă; b) operația de obținere a precipitatului; c) operația de determinare a unor ioni cu reactivi specifici; d) operația de determinare a caracterului acido-bazic al mediului; e) operația de măsurare a temperaturii cu termometrul și f) operații mintale de calculare a ecuațiilor reacțiilor chimice și de interpretare a rolului analizei chimice, utilizând reactivi specifici etc.

În lucrarea a VI-a, denumită *Demineralizarea apelor naturale* — lucrare desfășurată în laboratorul Facultății de tehnologie chimică —, elevii au executat următoarele activități: 1. Regenerarea coloanelor cu ioniți (cu HCl 7,5% și respectiv NaOH 4%); 2. Afinarea coloanelor (în vederea eliminării bulelor de gaz din masa solidului); 3. Spălarea coloanelor cu H₂O distilată la liber de acid-bază; 4. Stabilirea debitului de H₂O naturală; 5. Verificarea stabilității de funcționare a instalației în regim optim și 6. Colectarea apei demineralizate. Prin intermediul acestor activități elevii s-au exersat în executarea următoarelor operații: a) operația de dizolvare; b) operația de determinare a caracterului acido-bazic; c) operația de măsurare a volumului soluțiilor cu menzura și d) operația de a măsura debitul apei cu rotametrul în l/h, folosit frecvent în industria chimică. În plus, elevii s-au inițiat în manevrarea unei aparaturi complexe, identice cu cea din uzinele chimice și s-au convins de necesitatea obținerii apei demineralizate folosită în numeroase procese industriale în vederea prevenirii depunerii crustei de săruri pe cazane și spălării unor minereuri etc.

II. Prezentarea și interpretarea rezultatelor obținute. Considerînd deprinderile de muncă în laborator drept operații de efectuare a unor experiențe care prin exercițiu repetat s-au fixat în stereotipul dinamic al elevului, am înregistrat corectitudinea și timpul de execuție a operațiilor de dizolvare, de determinare a caracterului acido-bazic, a concentrației soluției cu densimetrul și a unor ioni cu reactivii specifici; de măsurare cu balanța tehnică, menzura și pipeta, precum și a temperaturii cu termometrul. Rezultatele obținute de elevi atestă un real progres înregistrat de la o lucrare la alta în direcția corectitudinii și rapidității execuției fiecărei operații. Proporția greșelilor de execuție și timpul de efectuare au scăzut în raport de complexitatea operației și de numărul repetărilor. Execuția corectă și într-un timp optim sînt indici ai formării deprinderilor respective.

Examinînd proporția elevilor care au executat, în ultima lucrare, corect și într-un timp optim operațiile chimice, am constatat că deprinderea de *dizolvare* (de a obține o soluție), de *determinare a caracterului acido-bazic al soluțiilor* și de *măsurare a temperaturii mediului cu termometrul* au fost însușite de toți elevii și într-un timp optim, apropiat de cel al profesorului. Astfel, deprinderea de a dizolva, fiind prezentă ca operație subordonată unor acțiuni în toate lucrările și, deci, executată de multe ori în fiecare lucrare, precum și avînd un grad redus de dificultate a atins nivelul cel mai ridicat de formare și un timp optim de execuție de 1'8" și 1'30". Deprinderea de determinare a caracterului acido-bazic, fiind prezentă în 4 lucrări și executată de mai multe ori în aceeași lucrare, precum și avînd la bază operații simple de execuție a fost efectuată în timpul optim de 30" — 40". La fel de corect și în același timp optim a fost executată și deprinderea de măsurare a temperaturii soluțiilor cu termometrul.

Deprinderea de a măsura volumul unei soluții cu menzura a fost însușită corect în proporție de 91,1% și în limitele de 1'25" — 1'55", fiind prezentă în 5 lucrări, în schimb deprinderea de *a măsura cu pipeta*, avînd un coeficient mai ridicat de dificultate (se cere coordonarea senzației chinezeze cu cea vizuală și prezența unei mișcări fine de apăsare) și fiind aplicată doar în 4 lucrări, a fost executată corect doar în proporție de 36,3% și într-un timp mai îndelungat de 3'15" — 5'20" (elevii au făcut

multe încercări, reluări). *Deprinderea de a determina masa substanțelor cu balanța tehnică* a fost însușită corect numai în proporție de 78,7% din elevi și în limitele de timp 1'53" — 3'20", mulți elevi comițând între 1—2 greșeli (dezechilibrând talerele balanței atingându-le cu degetele, uitând să închidă balanța când schimbau greutatea etc.).

Deprinderea de a determina densitatea și concentrația soluției cu densimetrul, incluzând și operații mentale mai complexe (elevii au avut de stabilit raportul dintre echivalent și molaritatea soluției, de căutat în tabele valorile densităților pentru anumite molarități în funcție de care au ales densimetrul corespunzător din trusă) și fiind exersată doar în 2 lucrări, a atins un nivel mai scăzut de formare (și-au însușit-o corect elevii în proporție de 69,6% și în limite mari de timp 11'5" — 15'30"). În schimb, *deprinderea de a identifica ionii cu reactivii specifici*, deși implică și ea operații intelectuale și tatonare în aplicarea reactivului, fiind inclusă în 3 lucrări și operația în sine pe care o presupune nu prezintă dificultate, a fost executată corect de majoritatea elevilor, respectiv 81,8% și în timpul optim de 1'20" — 1'55". Evident, în lucrările de laborator ulterioare cercetării, profesoara a organizat activități de laborator care n-au fost însușite de toți elevii, în vederea formării și consolidării lor.

Analizând calitatea referatelor întocmite de elevi după fiecare lucrare de laborator și calculând procentul acestora de exactitate, am obținut următoarele rezultate (tabel 1).

Tabel 1

Procentul de exactitate al referatelor de laborator întocmite de elevi (32 subiecți)

Lucrarea nr.	II	III	IV	V	VI
E = %	87,6	81,1	85,7	82,7	91,2

Procentul de exactitate situându-se peste valoarea limită de 75%, demonstrează că marea majoritate a subiecților noștri au întocmit corect referatul lucrării de laborator, interpretând și generalizând corespunzător fenomenele produse experimental. În acest fel elevii și-au adâncit cunoștințele teoretice despre fenomenul de dizolvare și factorii favorizanți ai lui, despre molaritatea și normalitatea soluției (despre algoritmul de calcul al echivalentului gram, al molului etc.), despre hidroliza sărurilor, reactivii specifici ai unor ioni, despre produșii greu solubili etc. De asemenea, și-au însușit tehnica elaborării referatului lucrării și a întocmirii unor tabele sinoptice și grafice, elemente de bază care fac parte din stilul de muncă intelectuală a viitorului laborant.

Adăugând la aceste rezultate interesul sporit al elevilor pentru lucrările practice de laborator, calitatea discuțiilor, explicațiilor și argumentărilor aduse de subiecții noștri în lecțiile de tehnologie care au abordat problemele examinate de ei în lucrări, seriozitatea și conștiinciozitatea cu care aceștia și-au îndeplinit activitățile experimentale și intelectuale etc., putem susține eficiența și necesitatea organizării acestui gen de muncă în studiul tehnologiei chimiei anorganice.

III. **Concluzii.** 1. În vederea pregătirii tehnico-practice a elevilor de la liceele industriale de chimie este necesar să se organizeze lucrări de laborator în cadrul fiecărui capitol al disciplinelor de profil (chimie anorganică și tehnologie). Lucrările să fie grupate pe teme organice corelate și care să vizeze formarea anumitor deprinderi operaționale de muncă. Pentru a facilita procesul formării acestora se impune ca: a) lucrările să cuprindă acțiuni care să se repete în aceeași lucrare sau operațiile respective să fie incluse ca momente subordonate în altă lucrare, asigurându-se astfel exersarea necesară automatizării lor; b) lucrările de laborator organizate în cadrul disciplinelor de profil să fie corelate sub raportul conținutului și a ordinii desfășurării lor. Corelarea conținutului vizează includerea unor activități care să conțină aceleași operații și mișcări și care să fie reluate ca momente subordonate în acțiunile din alte lucrări.

2. În lucrări să se includă și sarcini cognitive de autoinstruire și de adâncire a cunoștințelor teoretice pe baza acțiunilor mintale și obiectuale ale elevului, cerându-i să elaboreze referatul lucrării care implică interpretarea și generalizarea fenomenelor produse experimental.

3. Rezultatele pozitive obținute de elevi în direcția formării unor deprinderi operaționale de muncă, în direcția însușirii temeinice a cunoștințelor și în direcția stimulării motivației introgene a învățării tehnologiei chimice, atestă eficiența lucrărilor de laborator și relevă necesitatea sporirii ponderii acestora în învățământ.

BIBLIOGRAFIE

1. Nicolae Ceașescu, *Cuvîntare roșiită la marea adunare populară din municipiul Cluj-Napoca*, „Scînteia”, 16 IX 1978.
2. Bărbulescu, Petre, *Contribuția învățămîntului la pregătirea forței de muncă*, în vol. *Școala și producția*, Ed. Litera, București, 1976.
3. Bărbulescu, Petre, *Strategii ale educației tehnologice a tineretului*, în vol. *Învățămînt, cercetare și producție*, București, 1977, p. 6—15.
4. Dimitriu, Emilian, *Politehnizarea învățămîntului*, în „Rev. de ped.”, **XXVII**, 1978, nr. 10.
5. Filipescu, V., *Cabinetele și laboratoarele, forme eficiente de organizare a procesului de învățămînt*, în „Rev. de ped.”, **XXII**, 1973, nr. 3.
6. *Legea educației și învățămîntului*, Bul. of., nr. 113 din 26 XII 1978.
7. Lupu, V., Preoteasa, D., *Lucrările practice de laborator la chimie*, în „Rev. de ped.”, **XXII**, 1973, nr. 7—8.
8. Milikan, Max F., *Strategie du developpement*, Organisation des Nations-Unites, 1971.
9. *Monografii profesionale*, vol. IV, coord. M. Peteanu, E.D.P., București, 1971.
10. Peteanu, M., *Formarea deprinderilor polivalente, obiectiv principal al instruirii tehnico-practice în ciclul gimnazial*, în vol. *Școala și pregătirea tineretului pentru muncă*, Edit. de „Rev. de ped.”, București, 1976.
11. Preda, Constantin, *Pedagogia și activitatea productivă — Optimizarea pregătirii pentru activitatea productivă*, E.D.P., București, 1977.
12. Stanciu, Stoian, *Educație și tehnologie*, E.D.P., București, 1972.
13. Thomas, Jean, *Marile probleme ale educației în lume — Eșeu de analiză și sinteză*, E.D.P., București, 1977.

14. Triteanu, S., Cosma, M., *Formarea priceperilor și deprinderilor de muncă în laboratorul de chimie al școlii generale (clasa a IX-a)*, în „Studia Univ. Babeș-Bolyai”, Ser. Psych.-Paed., 1972.
15. Triteanu, S., *Contribuția laboratorului de chimie la pregătirea tehnico-practică a elevilor*, în „Rev. de ped.”, XXVII, 1978, nr. 2.

LA PRÉPARATION PROFESSIONNELLE DES ÉLÈVES PAR LES TRAVAUX
PRATIQUES DE TECHNOLOGIE DE LA CHIMIE ANORGANIQUE

(Résumé)

L'article synthétise les résultats d'une recherche expérimentale effectuée dans le Lycée industriel de Chimie „Terapia” de Cluj-Napoca, concernant le processus de formation, chez les élèves de la IX-ème classe, de quelques habiletés de travail par les travaux de laboratoire pour la Technologie de la Chimie anorganique.

PARTICULARITĂȚI METODICE DE ÎNVĂȚARE A VOLEIULUI LA COPII

A. POENARU

Voleiul, alături de celelalte jocuri sportive și sporturi, ocupă un loc important în sistemul nostru de educație fizică, prin valoarea lui practică și educativă, concurând la procesul complex al educației comuniste a tineretului patriei noastre.

Scoala românească de volei se bucură de aprecieri unanime din partea specialiștilor de pretutindeni, iar echipele noastre reprezentative se situează în primele locuri ale marilor competiții internaționale.

Cerințele mereu crescînde de practicare a voleiului pe plan mondial se impun cu necesitate obiectivă care trebuie integrată în contextul general al educației fizice, știut fiind că potențialul sportiv este o expresie directă a potențialului psihic și fizic, iar sportul de performanță este un indiciu al pregătirii multilaterale a tineretului.

Coborîrea vârstei de pregătire sportivă pe linie de volei la 9—10 ani și eșalonarea ei pe o durată de 4—8 ani, și în continuare, își găsește justificarea în obținerea unei pregătiri fizice generale-multilaterale și specifice pe care să se poată grefa o specializare pe de o parte, iar pe de altă parte este asigurarea unei activități sportive prelungite cu performanțe înalte și trainice în vederea întăririi rîndurilor de copii care urmează să practice voleiul de performanță.

Pe baza observațiilor practice de pregătire a copiilor pe linie de volei și a datelor furnizate de literatura de specialitate, considerăm că cele mai importante particularități de predare a voleiului de performanță în asociații și cluburi sportive la copii sînt următoarele:

— În toți anii de pregătire a copiilor în jocul de volei se va urmări asigurarea unei dezvoltări fizice armonioase (generale-multilaterale) și specifice, dublate fiind acestea de învățare corectă a unor procedee de tehnică și tactică, la început elementare, cu reguli simplificate, urmărindu-se ca treptat, pe măsură ce nivelul de pregătire a acestora se îmbogățește, să sporească exigența în constanță și eficacitate în privința efectuării lor.

— În cadrul fiecărei lecții de antrenament se vor fixa teme de învățare, repetare și chiar perfecționare, iar periodic se vor stabili și unele probe și norme de control pentru verificarea gradului de însușire a diferitelor procedee tehnico-tactice învățate în diferite etape ale pregătirii.

— Încă din prima lecție de antrenament să fie introdus la copii jocul peste plasă cu mingea, fapt impus cu necesitate din dorința proprie a acestora, însă să se țină seama de particularitățile lor fizice și psihice, pentru ca regulile să fie cît mai simple, admițîndu-se derogări de la regulamentul de joc ca: minge ținută, dublă, lovită de 4—5 ori în terenul propriu etc. . . . toate acestea în scopul menținerii continuității jocului.

Pregătirea în cadrul antrenamentelor nu trebuie să se desfășoare în mod individualizat, pe posturi și pe cupluri ca la echipele divizionare, dat fiind faptul că se urmărește în special însușirea corectă a diferitelor procedee tehnico-tactice în scopul formării unor jucători compleți, care pe parcursul pregătirii voleibalistice să poată da randament aproape în egală măsură atât în acțiunile de atac cât și în cele de apărare.

Pe măsură ce nivelul de cunoștințe al copiilor se îmbogățește, este indicat a nu se mai admite înlesniri de la regulamentul, trecându-se la jocul regulamentar, în scopul de a nu-i obișnui pe copii cu execuții greșite, care ulterior vor fi mai greu de corectat decât însușite corect inițial.

La sfârșitul părții pregătitoare de la majoritatea lecțiilor ce au fost învățate, diferite procedee de tehnică ca: pasa de sus înainte și peste cap, pasa de jos cu 2 mâini, lovitura de atac, plonjonul pe spate și lateral, blocajul individual etc., acestea să fie combinate cu deplasarea în teren în una din pozițiile de bază (de preferință cea medie) și cu simularea executării lor în 3—5 reprize a câte 15—30 secunde fiecare.

În eșalonarea diferitelor exerciții și complexe de exerciții este necesar să selectăm cât mai multe mijloace pentru însușirea lor corectă și completă, pentru ca pe fondul lor să putem fixa cu mai multă ușurință conținutul procedeelelor de tehnică și de tactică ce se pretează la particularitățile de vîrstă ale copiilor în practicarea jocului de volei.

De asemenea, este de menționat că în predarea diferitelor procedee tehnice și tactice trebuie să insistăm mult pentru însușirea lor corectă (curată) și să nu introducem procedee noi pînă cînd cele vechi nu au fost bine consolidate, deoarece în caz contrar vom asista la o serie de greșeli de execuție și la deprinderi greșite care vor fi mai greu de corectat decât cele însușite corect inițial.

Subliniem importanța caracterului de joc și întrecere care trebuie imprimat întregii pregătiri a copiilor, întrucît experiența ne arată că învățarea procedeelelor tehnico-tactice ale jocului de volei se face cu mai multă ușurință și într-un timp mai scurt în condițiile de joc (analoge jocului) decît în cele izolate de acesta.

Pregătirea în cadrul secției de volei să se desfășoare pe 3—5 lecții de antrenament săptămînal, cu durata de 90—100 minute fiecare, iar numărul copiilor participanți la lecțiile de antrenament să fie între 20—25.

Antrenamentele pentru copii să fie fixate între orele 16 și 21, cînd randamentul obținut este optim.

În pregătirea sportivă a copiilor pe linie de volei nu trebuie să existe perioadă de tranziție ca la echipele divizionare și loturile reprezentative, iar în munca de instruire a acestora este recomandabil să se facă dreptunghiul colaborării: antrenor, sportiv, medic și familie, ultima avînd o influență stimulativă sau negativă mai pregnantă decît la celelalte eșaloane, sub aspectul comportării în secție și echipă a viitorului sportiv.

De asemenea trebuie menționat că în perioada tezelor se va reduce numărul antrenamentelor la maximum 3 pe săptămîină, însă nu se va renunța complet la ele, în scopul menținerii deprinderilor specifice jocului însușite anterior.

În timpul verii și iernii se recomandă trimiterea copiilor în tabere, unde să-și mențină sau chiar să-și completeze pregătirea sportivă pe linie de volei.

Elementele de atletism, gimnastică și chiar jocuri complimentare, trebuie să concure la dezvoltarea calităților motrice multilaterale și specifice ale copiilor în toți cei 4 ani de pregătire din cadrul secției.

Jocurile dinamice în pregătirea sportivă a copiilor trebuie selecționate judicios în funcție de temele lecțiilor de antrenament, în vederea completării bagajului motric al copiilor și în același timp să ajute la consolidarea cunoștințelor predate în antrenamentele respective.

În predarea diferitelor procedee tehnico-tactice explicația trebuie să fie clară, scurtă și concisă, să corespundă nivelului de cunoștințe ale colectivului cu care lucrăm. De asemenea, demonstrația acestor procedee trebuie să se facă integral și apoi să se treacă la însușirea structurilor mișcărilor care compun procedeul ce urmează a fi învățat. Cu această ocazie vor trebui să se arate greșelile frecvente survenite în execuție, în scopul prevenirii unor execuții tehnice greșite. Demonstrația diferitelor procedee trebuie să fie neapărat însoțită de un bogat material didactic ilustrativ (fotografii-chinograme, planșe, diapozitive etc.), în scopul formării unei imagini cât mai clare asupra acestora și în același timp în vederea fixării și consolidării celor predate în decursul lecțiilor. De o mare importanță la copii este scoaterea în evidență a utilizării tactice a procedului învățat, care le va stimula și mai mult interesul pentru însușirea lui în scopul aplicării acestuia în diferite situații de joc. Urmează apoi exerciții și complexe de exerciții în succesiune metodică pentru învățarea, repetarea și consolidarea celor predate în decursul lecțiilor de antrenament, prin respectarea etapelor metodice ale învățării diferitelor procedee tehnico-tactice.

Se poate conchide că lucrarea de față prezintă o sinteză a principalelor particularități ce se impun în învățarea corectă a voleiului de către copii între 9—14 ani și în același timp ea poate constitui un îndreptar metodic util pe linia îmbunătățirii predării jocului de volei în școală și în cadrul cluburilor sportive școlare.

BIBLIOGRAFIE

1. C. Ghibu, *Minivolei*, Ed. Stadion, 1974.
2. E. Scarlat, *Volei, pregătirea echipelor școlare*, Ed. Sport-Turism, 1975.
3. N. Tărchilă, M. Șerban, *Volei pentru juniori*, Ed. Sport-Turism, 1975.
4. V. Surugi, *Volei în școală*, Ed. Stadion, 1971.
5. M. Ghircioașiu, A. Poenaru, *Criterii morfofiziologice pentru selecționarea sportivilor în jocul de volei*, Studia Univ. Babeș-Bolyai, Biologia, 1975.
6. N. Murafa, Șt. Stroie, *Volei*, Ed. U.C.F.S., 1967.
7. L. Teodorescu, *Probleme de teorie și metodică în jocurile sportive*, Ed. Sport-Turism, 1975.
8. N. Tărchilă, *Despre noua orientare metodică în volei*, C.F.S. nr. 3/1966.
9. L. Teodorescu, *Probleme de antrenament în jocurile sportive*, Ed. Tinerețului, 1957.

10. I. Șiclovan, *Bazele antrenamentului sportiv*, E.D.P., București, 1961.
11. Gh. Mitra, A. Mogoș, *Metodica predării educației fizice*, Ed. Sport-Turism, 1975.
12. I. Șiclovan, *Munca educativă în procesul antrenamentului sportiv*, Ed. U.C.F.S., 1964.
13. *Conținutul și metodica antrenamentului sportiv contemporan*, Ed. U.C.F.S., 1967.
14. *Programele de educație fizică pentru ciclul primar, gimnazial și liceal*, București, 1977.

PARTICULARITÉS MÉTHODIQUES DE
L'ENSEIGNEMENT DU VOLLEY-BALL AUX ENFANTS

(Résumé)

Ce travail synthétise les particularités les plus importantes de la méthodique de l'enseignement du volley-ball aux enfants, pour les leçons en classe et spécialement dans le cadre des activités sportives et des clubs sportifs scolaires.

On mentionne surtout le caractère de jeu et de compétition qui doit être imprimé à la préparation des enfants pour pratiquer le volley-ball, parce que l'expérience nous montre que l'enseignement de différents procédés techniques et des actions tactiques individuelles et collectives du jeu se réalisent dans un délai très court dans les conditions de jeu (ou analogues) que dans les conditions isolées.

RECENZII

Onisifor Ghibu, **Pentru o pedagogie românească**. E.D.P. București, 1977.

Volumul reprezintă o antologie de texte pedagogice selecționate din cele mai reprezentative lucrări ale lui Onisifor Ghibu.

Ca tot ceea ce a apărut sub semnătura marelui nostru pedagog și această colecție de texte are meritul de a ne transmite o mare cantitate de informație despre învățământul românesc din prima jumătate a secolului XX, dar și idei de o inestimabilă valoare. Enumerăm, pe scurt, câteva dintre aceste idei:

— este necesar să realizăm o educație cu caracter național, dar și practic;

— trebuie creată o pedagogie națională cu caracter unitar, unitatea ei derivând, în optica lui O. Ghibu, dintr-o ideologie și filozofie unică;

— obiectul educației este întreaga națiune română;

— pedagogul trebuie să fie integrat și să participe activ la mișcarea politică, socială, științifică, artistică, a neamului său;

— învățământul de toate gradele trebuie privit ca o unitate în funcție de necesitățile sociale pe care trebuie să le satisfacă etc.

Textele alese au fost grupate în trei mari secțiuni:

a) Contribuții la istoria școlii românești și a pedagogiei — care include 7 lucrări cu caracter istoric și portretele a 9 personalități marcante ale școlii românești.

b) Pedagog — organizator de școală: idei didactice și metodice; orientarea priorităților educative a învățământului, care în 8 lucrări discută situații sau obiective didactice și pedagogice.

c) Pentru constituirea unei pedagogii românești — secțiune în care autorul argumentează necesitatea fundamentării unei pedagogii românești.

În cele 7 lucrări cu caracter istoric din prima secțiune, ideea care domina este: necesitatea învățământului în limba română în Transilvania de pînă la 1918. Autorul consideră că istoria școlilor transilvane din această perioadă se derulează

pe firul permanentei lupte dintre tendințele de maghiarizare a învățământului și neîntreruptele eforturi de realizare a unui învățământ în limba română.

Desigur că O. Ghibu a fost unul dintre militanții pentru dreptul de a învăța în limba maternă, prin aceasta îndeplinind cu prisosință cerința ca fiecare pedagog și fiecare om al școlii să se integreze în mișcarea social-politică a neamului său.

Studiile cu caracter istoric oferă ne-numărate alte idei a căror valoare și actualitate se impun și în zilele noastre.

Cele 9 portrete cu care se încheie secțiunea sînt închinare unor corifei ai școlii noastre: Damaschin Bojincă, Spiru C. Haret, Petru Pipoș, Alexandru Roman ș.a., care au un loc bine precizat în istoria gândirii și practicii educative din România.

A doua secțiune a volumului oferă cititorului prilejul de a cunoaște concepția despre educație a lui O. Ghibu, care este adecvată unei educații armonioase asigurată prin coacțiunea celor cinci laturi ale dezvoltării întregi și anume: morală, intelectuală, estetică, fizică, practică.

Pe primul plan, autorul trece ca importantă educația morală — pentru că omul trebuie să fie în primul rînd cinstit, moral și după aceea învățat. În consens cu I. H. Pestalozzi, pune la baza educației morale sentimentele, care prin acțiune se transformă în convingeri.

Nu trebuie să înțelegem din cele spuse mai sus că O. Ghibu neglijează educația intelectuală, dimpotrivă, pedagogul îi acordă o mare importanță. Ceea ce ținem să subliniem ca foarte valoros în privința concepției sale despre educația intelectuală este marelui rol pe care îl joacă în viziunea lui categoria de „interes”, ceea ce-l situează — așa cum foarte bine remarcă Ion Gh. Stanciu în studiul introductiv care prefățează volumul — pe poziția unui învățământ „formativ”.

Pe lângă considerațiile despre educație, care, desigur, sînt mult mai ample decît le-am schițat aici, găsim și îndrumări cu caracter metodic în această secțiune.

Autorul discută în acest sens probleme ce țin de predarea limbii române, a istoriei, a matematicii, a geografiei, a științelor naturii, a lucrului manual etc.

Totodată găsim în această secțiune și remarcabile observații cu privire la modul de realizare și rolul pe care trebuie să-l îndeplinească abecedarul, ca și întreaga literatură didactică în formarea intelectuală și în general în lărgirea orizontului cultural al elevilor de pe primele trepte ale școlii.

În ultima parte a volumului sînt strînse studiile care pledează pentru necesitatea unei pedagogii românești dintre care amintim: *Prolegomena la o educație românească. Prefață, Universitatea Daciei Superioare și pedagogia românească, Puncte cardinale pentru o concepție românească a educației*; strîns legate de aceste studii, și tocmai de aceea incluse în această secțiune, sînt studiile cu privire la o nouă fundamentare a învățămîntului românesc. Este necesară: „o întreagă fundamentare, cu totul nouă, a întregului învățămînt, o aducere a școlii noastre în legătură cu întreaga noastră viață etnică, istorică și actuală“ (p. 255).

Pentru realizarea acestui învățămînt, autorul preconizează o seamă de măsuri ca: în predarea limbii materne și a istoriei naționale să se pornească de la limba specifică regiunii în care s-au născut elevii și de la istoria locurilor natale. Aceasta pentru a putea realiza o

educație națională (spiritul regionalist fiind subordonat).

Volumul se încheie cu temele de seminar propuse de O. Ghibu studenților săi de la Universitatea din Cluj și Sibiu. Tematica prezentată dezvăluie preocupările autorului pentru formarea largă și legată de viață a viitorilor slujitori ai școlii și în general a tuturor absolvenților învățămîntului superior.

Este evident că, în această scurtă prezentare a unui volum de studii de mare importanță istorică, dar și științifică pentru pedagogia românească, nu s-au putut surprinde totalitatea ideilor ce au format concepția lui O. Ghibu. Mai mult, ideile prezentate nu au putut fi discutate în toată amploarea și profunzimea dată de autor din motive ușor de înțeles.

Scopul nostru a fost să atragem atenția asupra unei lucrări care trebuie să intereseze nu numai pe istoricul pedagogiei românești, ci pe oricine e preocupat de problemele școlii, de rezolvarea lor.

Nu ne-am propus să realizăm o exegeză cu pretenții explicative a operei și gândirii lui O. Ghibu, ci să atragem atenția asupra unuia dintre înaintașii noștri, care nu a fost indiferent față de școală și de pregătirea culturală și pentru viață a poporului din care a făcut parte.

MIRON IONESCU
I. BUȘE

CRONICĂ

Din șirul manifestărilor științifice ale anului 1978, în limita spațiului de care dispunem, menționăm următoarele:

● În organizarea catedrei de socialism științific s-a desfășurat simpozionul consacrat aniversării a 130 de ani de la apariția Manifestului Partidului Comunist și a 30 de ani de la făurirea Partidului Unic al clasei muncitoare din România, în cadrul căruia s-au prezentat comunicările: *Valoarea politică a Congresului de unificare* (prof. dr. T. Hăgan); *Conceptul de rol istoric al clasei muncitoare în Manifestul Partidului Comunist* (prof. dr. I. Gáll); *130 de ani de la apariția Manifestului Partidului Comunist* (lect. P. Sebestyén); *Schițarea coordonatelor unui nou tip de practică în Manifestul Partidului Comunist* (lect. dr. G. Stranitzcki); *Etic și politic în Manifestul Partidului Comunist* (asist. dr. V. Boaru); *Raportul partid-clasă în lumina Manifestului Partidului Comunist și dezvoltarea lui creatoare în documentele programatice ale P.C.R.* (asist. A.I. Hossu).

● Catedra de filozofie-sociologie a organizat un simpozion omagial prilejuit de aniversarea a 90 de ani de la nașterea a două personalități marcante ale gândirii filozofice și sociologice românești: Mircea Florian și Eugeniu Speranția. Au fost prezentate comunicările: *Dialectica lui Mircea Florian* (conf. dr. N. Trandafoiu); *Mircea Florian — istoric al filozofiei* (student V. Igna); *Mircea Florian — critic al iraționalismului* (lect. dr. V. Muscă); *Critica religiei și a misticismului la Mircea Florian* (student E. Crihan); *Evocare Speranția* (conf. dr. A. Mihu); *Eugeniu Speranția — gânditor evoluționist* (conf. dr. B. Stugren).

● În aceeași organizare s-a ținut și simpozionul „Aristotel”, în cadrul căruia au fost prezentate comunicările: *Aristotel — filozofia universalului sau universalitatea filozofiei* (lect. dr. V. Muscă); *Conceptul tragediei la Aristotel* (prof. dr. A. Roth); *Aristotel despre suflet* (student E. Chempf); *Conceptul de imitație în Poetica lui Aristotel și actualitatea lui* (lect. dr. O. Maghiaru); *Tema măsurii la Aristotel* (lect. dr. T. Cățineanu).

● Catedra de pedagogie-psihologie-metodică a organizat o microsesiune științifică pe tema: „Învățămînt și creativitate. Contribuția cercetărilor pedagogice și psihologice la perfecționarea educației și învățămîntului”, în cadrul căreia membrii catedrei, cadre didactice de la I.C.P.P.D. — Filiala Cluj, cercetători științifici precum și profesori din învățămîntul liceal au prezentat 27 comunicări. Indiscutabil, legătura cu practica a constituit trăsătura definitorie a acestor reușite manifestări științifice.

● Neputînd face o prezentare mai largă a sesiunii științifice universitare din mai 1978, reținem doar două din concluziile pozitive ce se degajează din desfășurarea ei, înscrise organic pe linia preocupărilor partidului și statului nostru în domeniul învățămîntului. În primul rînd, creșterea sensibilă a comunicărilor rezultat al unor cercetări de teren și, evident, cu repercusiuni asupra nunciilor de viitor în aria investigată (Țara Oașului, tîneretul etc.). În al doilea rînd, prezența unui număr mai mare de studenți în cercetarea științifică organizată de catedre și, deci, în programul sesiunii. Este sigur că asemenea preocupări, ce nu mai constituie un început, se vor multiplica la viitoarele manifestări științifice.

În cel de al XXIV-lea an (1979) *Studia Universitatis Babeş-Bolyai* apare semestrial în specialitățile:

matematică
fizică
chimie
geologie-geografie
biologie
filozofie
științe economice
științe juridice
istorie
filologie

На XXIV году издания (1979) *Studia Universitatis Babeş-Bolyai* выходит два раза в год со следующими специальностями:

математика
физика
химия
геология-география
биология
философия
экономические науки
юридические науки
история
филология

Dans sa XXIV-e année (1979) *Studia Universitatis Babeş-Bolyai* paraît semestriellement dans les spécialités:

mathématiques
physique
chimie
géologie-géographie
biologie
philosophie
sciences économiques
sciences juridiques
histoire
philologie

43 872

Abonamentele se fac la oficiile poștale, prin factorii poștali și prin difuzorii de presă, iar pentru străinătate prin ILEXIM Departamentul export-import presă, P. O. Box 136--137, telex 11226, București, str. 13 Decembrie nr. 3.

Lei 10